

ЛІТЕРАТУРА
ЧЕХОСЛОВАЦЬКИХ
УКРАЇНЦІВ

Після закінчення другої світової війни створилися зовсім нові умови для культурного розвитку українського населення в східній Словаччині. За останнє десятиліття тут виникнув самобутній культурний процес, що є невід'ємною частиною загальноукраїнської культури, але має й свої особливі риси, обумовлені специфічними культурними традиціями нашої області та пов'язаністю з чехословацьким побутовим і культурним контекстом. Література підбескидських українців вийшла за ці роки зі стадії відокремлених будительських починів, з полону регіоналізму й етнографізму і в досить складних умовах вперто шукає свій власний шлях, здобуваючи визнання і за кордонами нашої держави. Ця книжечка є після довгого часу першою спробою ширшої опінки наших досягнень і перспектив у галузі літератури. Натиск у ній покладено не на перелік фактів, а на замислення над деякими проблемами моментами нашого літературного розвитку. Вона намагається показати, чому цей розвиток ішов саме такими шляхами, які були його складові елементи й куди він прямує. Критичні нариси семи авторів доповнено списком окремо виданих творів нашої художньої літератури й бібліографічним оглядом нашої критики.

Literatúra československých Ukrajincov

1945 — 1967

PROBLÉMY A PERSPEKTÍVY

1968

SLOVENSKÉ PEDAGOGICKÉ NAKLADATELSTVO
V BRATISLAVE
ODBOR UKRAJINSKEJ LITERATÚRY V PREŠOVE

Література чехословацьких українців

1945 — 1967

ПРОБЛЕМИ Й ПЕРСПЕКТИВИ

1968

СЛОВАЦЬКЕ ПЕДАГОГІЧНЕ ВИДАВНИЦТВО В БРАТІСЛАВІ
ВІДДІЛ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В ПРЯШЕВІ

Редактор та упорядник Орест Зілинський

Рецензенти: Микола Непрілі, Зінаїда Геник-Березовська

Художнє оформлення Івана Фіркаля

Окремі розділи опрацювали: Юрій Бача, Орест Зілинський, Іван Мацинський, Олена Рудловчак, Василь Хома, Андрій Червеняк, Йосиф Шелепець.

Бібліографічний покажчик книжкових видань художньої літератури опрацював Орест Зілинський. Показчик критичних матеріалів підготував з доручення Кабінету україністики при ФФ Університету ім. П. І. Шафарика в Пряшеві Андрій Пестрименко.

© Slovenské pedagogické nakladatelstvo, Bratislava, 1968

Двадцять два роки вільної культурної праці міжуть значити в житті національної групи дуже мало й дуже багато. Для українського населення, що після другої світової війни залишилось в межах Чехословаччини, це був час великого і всебічного переродження, яке ґрунтовно змінило його економічне й культурне обличчя.

Сьогодні культурний рух чехословацьких українців вступає в новий етап. Він остаточно вийшов із регіональної замкнутості й вузьких самооборонних інтересів і всупереч тому, що його соціальна база кількісно невелика і в розумінні національного усвідомлення недостатньо консолідована, стає вже сьогодні діючим чинником загальноукраїнського розвитку. Його результати та спрямування, що є доказом можливостей справжнього розквіту історично скривджених культур в умовах соціалізму, збуджують увагу й пошану українців у цілому світі.

Ця книжка є спробою підвести підсумки дотеперішніх досягнень нашої літератури в післявоєнний період. В авторів було бажання покласти натиск не на описове охоплення фактів, а на вияснення деяких проблемних моментів нашого літературного розвитку. Після праці І. Волощука «Украинская литература в Чехословакии» (Братислава 1957), що сплатила дань часові свого виникнення, це перша окрема критична

публікація до питань нашої сучасної літератури, і водночас взагалі перша спроба колективної оцінки літературного процесу. Кожному з авторів була дана можливість підійти до обговорюваних питань по-своєму. Якщо у формі та спрямуванні окремих розділів читач помітить різницю, то її треба пояснювати передусім не дуже довгим триванням систематичного взаємообміну критичними поглядами.

Зрозуміло, що розмір книги не дозволив розглянути багато питань детальніше, чи глибше вникнути в їхню суть. Цілу книгу треба вважати скоріше поштовхом і підставою для майбутнього синтезу.

Критичні нариси доповнено бібліографічними покажчиками окремих видань сучасної художньої літератури й критичних статей про наші літературні справи, надрукованих у Чехословаччині.

Історичні передумови

Нинішня література українського населення Східної Словаччини (Пряшівщини), що виникла після 1945 р., заслужено привертає до себе увагу. Йдеться про новий етап у її розвитку, настільки відмінний від усього попереднього, що, розглядаючи його, не можна кількома словами не оглянути і попередньої культурної історії нашої етнічної групи.

Тим, що література східнословакьких українців вперше в новітній історії народу перейшла на українську літературну мову, в основі якої знаходитьться народно-розмовна мова, вона виконує, власне кажучи, і національно-будітельське завдання, характерне для першої половини минулого сторіччя. Це її зближує до значної міри з початками нової літератури в слов'янських народів взагалі. Правда, зближує тільки в дечому, бо ця література повністю усвідомлює собі сучасні вимоги і все інтенсивніше входить у контекст загальночехословакького літературного процесу.

Є на цьому шляху свої труднощі, головне через брак власних літературних традицій, що були б мостом до сучасного розуміння літератури.

Літературні традиції закарпатських українських земель мають свої значні відмінності в порівнянні з літературним рухом на решті українських земель. Вони зумовлені своєрідним шляхом історичного життя закарпатських українців взагалі. Своєрідність ця

полягає, перш за все, в тривалій історичній пов'язаності долі закарпатської гілки українського народу з угорською державністю від самого IX ст. та в тих зовнішньополітичних умовах, які аж до 1945 р. не дозволяли сусідній Галичині, що сама боролась за збереження свого національного обличчя, істотно впливати на розвиток закарпатоукраїнського життя.

В історичній долі українського Закарпаття й Галичини був один момент напередодні національного відродження австрійських слов'ян, який міг прискорити перехід розвитку Закарпаття до національної єдності з українською культурою взагалі. Йдеться про кінець XVIII ст., коли 1772 р. до Австрії (внаслідок першого розподілу Польщі) було приєднано Галичину з старовинними українськими містами Львовом, Перемишлем та ін. Тоді закарпатські українці опинились в якісно зовсім новій, дуже сприятливій для них історичній ситуації. Незначна закарпатська гілка українського народу в складі багатонаціональної Габсбурзької імперії раніше своєю кількістю зовсім губилася між більшими і більш розвиненими народами Австрії (німцями, угорцями, чехами, румунами, хорватами, сербами, словінцями та словаками). В 1772 році закарпатські русини раптом стали складовою частиною понад трьохмільйонної української людності. З того часу вони разом з галицькими русинами стали в Австрії четвертою найбільшою етнічною групою (після німців, угорців та чехів).

В момент з'єднання всіх західних українців в межах Австрії існувало між галицькими та закарпатськими українцями багато спільностей. На жаль, своїми вартостями для культурного розвитку ці спільності не несли в собі нічого позитивного. Була це передусім

всебічна відсталість в порівнянні з життям інших австрійських слов'янських і неслов'янських народів.

Обидві землі після кількасотрічного періоду недержавного існування жили ще на якомусь первісному ступені національної свідомості, недиференційованої, майже тотожної з колишньою племінною єдністю східних слов'ян. Вони визначали свою національну незалежність ще словом «руси» — терміном, яким в давніх дobaх визначали себе всі східні слов'яни. В добі національного відродження слов'янських народів це визначення несло в собі і небезпечну тенденцію до аномального відновлювання східнослов'янської національної єдності.

В специфічних умовах австрійського життя ця настанова скоро взяла на себе одяг «московофільського» культурного руху. «Московофільство» набуло тут характеру культурно-політичної програми і під його знаком розгорталось культурне життя Галичини аж до 60—70-х рр. минулого століття, а на Закарпатті ще й донедавна. До цього, правда, могло дійти тільки при рівночасній співдії інших важливих регресивних факторів — економічних і політичних. Фактори оці являють собою теж незавидну спільність галицького й закарпатського життя тієї доби.

Разюча економічна відсталість обох земель, що віддавна входили в склад також економічно відсталих Польщі і Угорщини, була з усіх цих факторів вирішальною. В ополячених та поугорищених українських містах дуже слабо зароджувалась капіталістична економіка; це не сприяло виходу народного українського елементу на політичну арену та формуванню в його середовищі національної свідомої буржуазії, якій в історії народів належала роль стати рушієм суспільно-

політичних перетворень на національній базі. В тій добі українські міста в Австрії були ще вогнищами чужого культурного життя. Гостро відчувався брак інтелігенції, головне новочасної, світської.

На цьому економічному факті базувалась і третя незавидна спільність обох земель: єдиною інтелігенцією на обох територіях було духовенство. А духовенство як стан, поки воно не зазнало всесміняючого впливу буржуазної економіки, є завжди інтелігенцією феодалізму. Такою воно, головне своїм вищим клиром, вступає і в період після буржуазної революції і тільки дуже повільно наближається до буржуазної ідеології. В Австрії, де феодальні пережитки зазнали вирішальної поразки аж після 1867 р., галицький вищий клір був політичною опорою габсбурзького роду та вищої шляхти.

Після церковної унії (Бреєської — 1596 р., Ужгородської — 1648 р.) це галицьке та закарпатське українське духовенство вже було греко-католицьким. Національні справи українського населення Австрії в тих історичних умовах повністю опинилися в руках його більш-менш свідомої частини й вирішувались за столами єпіскопських капітул, а згодом — в резиденції львівського митрополита. Внаслідок цього і в справи українського національного відродження в Австрії було внесено чимало моментів суто церковного характеру. В той період потрібно було від них скоріш відірватись, ніж поєднувати з ними культуру народу. Церковщина вплуталась перш за все в таке важливе питання, як становлення нової літературної мови.

Греко-католицька церква в момент приєднання Галичини до Австрії знаходилася в стадії латинізації свого східного обряду. Після толеранційного патенту,

виданого 1781 р. Йосифом II, що зрівнював її в правах з католицькою церквою, свідома частина греко-католицького духовенства, важко переносячи довготривале принижування церковнослов'янської мови, потай мріяла піднести цю мову в українському суспільному житті до тодішнього значення латинської мови в цілій державі. Залучування мертвої церковної мови в процес формування нової літературної мови відривало розвиток національного відродження від масової бази і в історії розвитку української літературної мови закладало основи того суржика, що пізніше дістав презирливу назву «язичія».

Спершу це була мішаниця народно-розмовної і церковнослов'янської мов. Згодом до неї прибув і третій мовний чинник — російська мова; це було зумовлене важливими в тій добі зовнішньо-політичними подіями, які не зістались без впливу і на внутрішнє життя Габсбурзької монархії.

Вплив Росії, що після перемоги над Наполеоном стала першою потугою Європи, на культурне життя австрійських слов'ян в тій добі загальновідомий і був позитивним явищем. Це стосується і закарпатоукраїнського ґрунту. Проте тут він був прогресивним тільки з одного боку. З другого боку він на довгий час загальмував процес національного відродження галицьких, а особливо закарпатських українців, втиснувши їхому офіційну концепцію «русского народа в трех национальностях: великорусской, малорусской и белорусской». Третій, російський мовний чинник в складі «язичія», постійно набував переваги і спрямовував розвиток літератури до російської мови. Правда, російська мова тут ніколи не переступила поріг штучності, бо не виростала з природного ґрунту. Коли

галицькоукраїнська література промарнувала на цьому шляху 60—70 років цінного культурного і політичного життя, то закарпatoукраїнська віддала йому ціле XIX століття і більше. Закарпаття знаходилося у складі поневоленої держави, якою була тодішня Угорщина, що сама боролась за своє визволення з-під німецького засилля. Це створило для нього умови якісно відносної національної свободи. Українці в Галичині були до свого приєднання до Австрії в іншій ситуації: вони були складовою частиною незалежної Польщі, державний апарат якої жорстоко подавляв в них усе, чим вони відрізнювались від поляків. В час, коли у Львові виникли власні вищі учбові заклади — духовна генеральна семінарія (1783 р.) та університетська кафедра (1787 р.) — закарпатські українці мали вже свою національно свідому світську інтелігенцію з вищою освітою, що працювала в центрах німецького та угорського національного життя Австрії. Як тільки в нових історичних умовах настала можливість працювати на користь свого власного народу, ця інтелігенція посунула у Львів. В складі професорів і засновників Studium Ruthenum із числа 16 чоловік в перших роках його існування було, напр., 5 закарпатських українців. Ще більш широкий і просто програмний характер мала еміграція інтелектуальної частини закарпatoукраїнської інтелігенції в Росію на зламі XVIII — XIX століть. Там вона влаштовувалась на керівні педагогічні посади і згодом брала дуже визначну участь в громадсько-політичному житті країни, підтримуючи активний зв'язок з своєю первісною батьківщиною. Проте, живучи в таких осередках зародження нової української культури, як Петербург, Харків та Ніжин, вчені закарпатські українці програмно (де-

хто може й зі становища смігрантів, які не могли виступати опозиційно до офіційних поглядів царського уряду) стояли остояні від зародження українського культурного руху, поділяючи позиції Наріжного та Гоголя в ставленні до української мови як літературної. Єдиним позитивним аспектом цього впливу було роздмухування важливого для Закарпаття почуття національної східнослов'янської приналежності.

Орієнтацію тодішніх закарпатських письменників на російську мову підтримували й погляди, які панували в тогочасній славістиці, а також приклад співвідношення між чеською та словацькою мовами. Адже такий визначний представник словацької культури, яким був Ян Коллар, на початку 50-х рр. XIX ст. запропонував віденському урядові знову чеську мову для словацьких шкіл (а Й. М. Гурбан, чільний представник штурівської реформи словацької літературної мови в 70-х рр. минулого століття знову переходити на позиції чеської літературної мови). Під впливом усього цього на шляху українського населення Австрії до своєї власної літературної мови було, мабуть, найбільше фальшивих дорожоказів.

* * *

В культурному розвитку закарпатських українців був час, коли Східна Словаччина (Пряшівщина) займала в ньому провідне місце. Звідти походили чільні представники церкви XVIII сторіччя, між ними відомий освітній діяч Андрій Бачинський; шкільний діяч Макарій Шугайда (бл. 1700—1778); перший закарпатоукраїнський граматик Арсеній Коцак (1737

-- 1800); перший закарпатоукраїнський історик Іоан-никій Базилович (1742—1821); поети Іван Югасевич-Склярський (1741—1814) та Іван Ріпа (1764—1851); вчені Михайло Щавницький, Петро Лодій, Михайло Балудянський та Іван Земанчик (р. н. нев. — після 1828); художники Михайло Манкович (1785—1853), Йозеф Змій-Миклошик (1792—1841) та цілий ряд інших. Із Східної Словаччини маємо відомості і про перші закарпатоукраїнські школи — початкову в с. Порач (1553) та середню — в Гуменному (1613). Ці факти випливають передусім з довгорічних безпосередніх зв'язків із більш розвиненим словацьким культурним життям, що його в час реформації та контрреформації обслуговував уже цілий ряд друкарень. (Перша друкарня з кирилівським шрифтом на українському Закарпатті з'явилась аж 1863 р.).

На цій основі в середині минулого сторіччя загальновизначним центром закарпатоукраїнських культурних праґнень став Пряшів. Факт цей пов'язаний з іменем невтомного Олександра Духновича (1803—1865), який розгорнув тут широку педагогічну, публіцистичну, літературну, видавничу і освітньо-організаційну роботу, що знаходила повну підтримку з боку однодумця єпископа Йосифа Гаганця (1793—1842—1875). Співпрацюючи з одного боку з місцевими словацькими діячами (їй заклавши, таким чином, основи справді братньої словацько-української взаємодопомоги), а з другого — з Львовом, як культурним центром українських земель Австрії, Духнович зорганізував тут в 1850—53 рр. і перше закарпатоукраїнське культурно-літературне товариство «Літературное заведеніє». Поряд з ним треба згадати і дальших діячів старшої генерації закарпатоукраїнських будителів:

А. Добрянського (1817—1901) та О. Павловича (1819—1900), теж східнословацьких українців, які разом з І. Раковським (1815—1885) прокладали перші шляхи свідомого культурного життя, поборюючи в тій або іншій мірі традицію, що до того часу рідко виходила за межі суто церковних інтересів (І. Фогорашій, М. Лучкай).

Правда, тодішнє наше культурне життя, будучи пов'язане з культурним процесом в Галичині, несло з собою і його помилки. Воно не базувалось на народнорозмовній мові. Ця мова, правда, появлялась і в деяких творах Духновича та Павловича, але її поява мала не програмний, а тільки тимчасовий і випадковий характер. При всіх своїх заслугах на полі культури Духнович не зумів розв'язати своєю літературною практикою основного питання національного відродження — питання мови.

Після смерті О. Духновича в 1865 р. Пряшів поступово почав втрачати своє колишнє значення і став тільки звичайним центром одної з двох закарпатоукраїнських греко-католицьких єпархій. До церковних, культурно обмежених інтересів зводилася вся діяльність наступників Духновича та Гаганця на цьому ґрунті. Проте почин Духновича не міг залишитись без впливу на дальший розвиток культурного життя. В умовах т. зв. провізоріуму (1861—1867), коли внутрішні справи Габсбурзької імперії явно хилилися до дуалістичної угоди, передвісником якої була певна демократизація життя, в Ужгороді зійшлася ініціативна група педагогічної інтелігенції. Були це вчителі гімназії Юрій Ігнатков, Кирило Сабов, Віктор Кимак, Іван Мондок, Микола Гомичков, Петро Азарій та ін., що під проводом А. Добрянського та І. Раковського

зійшлися поглядами з представниками обох єпархій (М. Гаганця, В. Поповича) і 1866 р. заснували «Общество св. Василія Великого», що поставило собі завдання подібні до зниклого пряшівського «Літературного заведення». Товариство приступило до видання тижневика «Свѣтъ» (1867—1871), заснувало «Русскую Бесѣду», організувало підписку на побудову «Русского народного дому» тощо. Тижневик виходив на «язичї» з тенденцією до російської мови. Те саме стосується і першої закарпатоукраїнської педагогічної газети «Учитель» (1867), яку редактував Андрій Ріпай. В обох друкованих органах співпрацювали діячі першої будительської генерації — Андрій Попович (1809—1901), Олександр Павлович (1819—1900), історик Іван Дулишкович (1815—1883) та молодші — Олександр Гомічков (1830—1892), Іван Єанилович (1834—1895), Анатолій Кралицький (1835—1894), Олександр Митрак (1837—1913), Іван Сильвай (1838—1904), Євген Фенцик (1844—1903) Феодосій Злоцький (1846—1926), Юлій Ставровський-Попрадов (1850—1899) та цілий ряд інших. В такій кількості ще ніколи не зосереджувались закарпатоукраїнські літератори і в цьому, без сумніву, полягає основне значення товариства. На сторінках журналу «Свѣтъ» розгорілася гостра полеміка навколо питання літературної мови з явною тенденцією до народно-розмовної основи. Є всі дані гадати, що ця полеміка привела б до результатів на користь української культури. Цьому перешкодила австро-угорська дуалістична угода 1867 р. і зміна на посаді єпископа Василя Поповича. Його наступник Стефан Панкович (р. нар. нев. — 1867 — 1874), ставленик угорського шовінізму, 1871 р. придушив діяльність «святоваси-

ліяців», скинувши попередній комітет і добившись переведення активних вчителів ужгородської гімназії в різні міста Угорщини. Замість «Свєта» виходив «Новий Свєтъ» (1871—1872). Ще й досі заслужено привертають до себе увагу дослідника п'ять номерів першого сатиричного закарпатоукраїнського часопису «Сова» (1871) Віктора Кимака, що своєю гостротою в боротьбі з «архієрем» Ст. Панковичем не мав у історії Угорщини прикладу. На зміну «Нового Свєта» (1871—1872) прийшов «Карпать» (1873—1886). Тенденцію розвитку найкраїце передає той факт, що «Карпать» від 1882 р. більшу половину матеріалу друкував угорською мовою. Угорський уряд і безпосередньо і посередництвом своїх ставленників на чолі церкви проводив політику неприхованої мадьяризації. Пряшівська греко-католицька духовна семінарія, що виникла 1880 р., виховувала учнів в дусі мадьярофільських єпископів та їх капітул, півцє-учительська препарандія була покликана виховувати вчителів, які проводили б у життя педагогічну програму уряду, спрямовану на мадьяризацію. З-поміж українських діячів Східної Словаччини в тій добі виділяються сумлінним ставленням до культурного життя свого народу директор препарандії Михайло Котрадов (1831—1901) та Іван Кизак (1856—1929), викладач препарандії, довгорічний інспектор церковних початкових шкіл, автор підручників, диригент і композитор, поет, що писав свої вірші народно-розмовною мовою, закликаючи в них любити свій рідний край і свою рідну мову. В 1890 р. Іван Поливка (1866—1930) видав «Учебную книгу реальныхъ наукъ». Це все, що в тій або іншій мірі може репрезентувати культурне життя українців Східної Словаччини 70—90-х рр.

XIX ст. Найбільшою політичною постаттю цього періоду є Євген Фенцик (1844—1903), який приватно видавав «Листокъ» (1885—1903) з «Додаткомъ» від 1891 р. народно-розмовною мовою. Жорстока малъяризація країни виплекала в патріотично настроєній частині закарпатоукраїнської інтелігенції невіру в здатність угорського уряду виходити назустріч неугорським національностям і все більше штовхала на позиції, з яких ця інтелігенція очікувала допомогу ззовні — з боку польської Росії (в умовах, коли від Кримської війни 1853—1856 р. австро-угорсько-російські взаємини неухильно розвивались в напрямі до майбутнього конфлікту). Майже з однаковою невірою зустріла закарпатська інтелігенція в даних умовах такі різні факти, як «Газету для народныхъ учителей» (1868—1873), що її видавало угорське міністерство освіти з 1871 р. народно-розмовною мовою, та спробу Михайла Драгоманова в 1875—76 рр. і Володимира Гнатюка в 1895—1902 рр., під час їх подорожей по Закарпатті, повернути діячів другої генерації будителів на народно-розмовну мову і залучити їх в члени «Наукового товариства ім. Шевченка». В 1896 р. знову ожило «Общество св. Василія Великого», що почало видавати друкований орган «Наука» (1897—1914, 1921), але в несприятливих умовах остаточно зникло вже 1902 р. Не могло розвинути як слід свою діяльність ані акціонерне товариство «Уніо», що придбало навіть власну друкарню і стало спадкоємцем майна зниклого «Общества св. Василія Великого». Шкільні закони Аппоньї 1907—1909 рр. зовсім перевели закарпатоукраїнські школи на угорську мову навчання. Перша світова війна подавила останні рештки культурної діяльності, які що не вважати її проявом уря-

дову газету «Недѣля» (1898—1918), що з 1916 р. виходила угорською латинкою.

Після першої світової війни українське Закарпаття увійшло в склад буржуазної Чехословацької республіки. Українське населення Східної Словаччини опинилося в ній як елемент організаційно зовсім несформований. Пряшів далі залишився тим культурним нічим, чим він був за весь період Австро-Угорщини (1867—1918), може з тією тільки різницею, що проугорські сановники єпархіального управління повинні були поступитись своїми місцями церковним сановникам з буржуазною чехословацькою орієнтацією. В нових умовах буржуазної республіки Ужгород швидко почав формуватись в культурно-політичний центр всього українського Закарпаття (і українців Східної Словаччини). В тих обставинах українське населення Пряшівщини і не відчувало потреби окремого культурного центру. На територію сьогоднішнього радянського Закарпаття охоче подалось із Східної Словаччини все, що жило творчими літературними інтересами. Притягала більша кількість газет і журналів, можливості видавати свою творчість невеличкими книжечками хоч і без авторського гонорару, але зате і не на власні кошти. Коли в 1939 р. доміонхенська республіка перестала існувати і колишня «Підкарпатська Русь» була захоплена хортіївською Угорщиною, українське населення Пряшівщини залишилося вже зовсім організаційно незабезпеченім, і в роки Словацької держави (1939—1945) культурно жило зовсім периферійним життям. Російська вчительська семінарія та Російська гімназія, заснована 1936 р., були школами греко-католицької церкви, яка доглядала, щоб культурно-політичне життя учнів не збо-

чило з традиційного шляху вузькоконфесійних інтересів. Для учнів були заборонені як «Общество А. В. Духновича», в якому високий греко-католицький клир займав керівні посади, стоячи в мовно-культурних питаннях на «карпато-руссих позиціях» (із пахилом до язичного русинізму), так і «Просвіта», що в специфічних умовах Східної Словаччини завжди мала слабкі позиції. Взагалі всі українські (з мовного погляду «язичні») початкові та середні школи (за винятком середніх паралельних класів Державної словацької горожанської школи в Межилабірцях та кількох початкових шкіл) були теж греко-католицькими церковними школами. Територія Пряшівської греко-католицької епархії співпала з територіальним поняттям Східної Словаччини. Таким чином, епархія посередництвом самого вищого клиру, місцевих деканів та парохіальних священиків контролювала і тримала в шорах все українське культурне життя. У наведених школах нікому було виходити назустріч літературним інтересам середньошкільної молоді. Спроба поета Олексія Фаринича заснувати в 1938—39 навчальному році при вчительській семінарії літературний гурток і випускати циклостильований журнал «Рассвет» не посунулось далі перших двох номерів, і він зник. Окремі українські літератори, які під час війни працювали на Східній Словаччині, часто навіть один про одного не знали і не були особисто знайомі. Так поет Федір Лазорик (Федъ Маковичанин) вчителював у глухому маковицькому селі Млинарівцях і помістив за весь час кілька віршів у празькому журналі «Пробоем». Іван Мацинський, працюючи вчителем у селі Вилаги (теп. Светлиці) на Лабірщині, зміг надрукувати тільки кілька віршів під псевдонімом.

мом Іван Малый в братіславській «Яри» (1942—1943), органі Товариства російських студентів «Добрянський», яке стояло на позиціях, далеких від культурних потреб українського населення Східної Словаччини. В Межилабірцах працював парохом відомий на той час закарпатоукраїнський поет Зореслав (Степан Сабол, р. н. 1903), однаке його ідейні позиції були настільки розбіжні з ідеальною платформою місцевого населення, що до якихось контактів з працюючим тут вчителем Михайлом Матисом (13. X. 1903 — 14. XI. 1942), який в той час видав на власні кошти дві п'єси — «Соню» та «Американку», ніколи не доходило. Не було контактів ані між іншими літераторами-початківцями Лабірщини: Іваном Прокіпчаком, Михайлом Франком (літ. псевдонім — Сергей Богатырев), Андрієм Куськом, Михайлом Шмаїдою чи автором цієї статті. Правда, і самі ці автори не склонилися, бо не було досвідченою організатора і ніде було друкуватись. Всі вони, мабуть, найвиразніше виявили свої ідейні позиції тим, що зайняли різко негативне відношення до місцевого профашистського «Нового времени» (1940—1944) і час від часу писали на адресу «нововременців» епіграми та засуджуючі вірші, більшість яких побутувала на Лабірщині в рукописних листах. Певні умови для більш активного українського літературного життя склалися в Братіславі, де в університеті навчалась українська молодь Східної Словаччини і де згадане студентське товариство «Добрянский» навіть видавало спершу циклостильований «Студенческий журнал» (вийшли два номери в 1940—41 рр.). та двомісячник «Ярь» (1942—43 рр.), де було опубліковано кілька віршів і коротких прозових творів Василя Дубая (під псевдо-

німом Феля Бобиль) та Андрія Штиліхи (під псевдонімом А. Солянкин). Проживала тут і Олена Рудловчак, що колись активно співпрацювала в мукачівських «Наших стремлениях». Проте на той час вона вже від літератури відійшла. Після окупації Закарпатської України хортівською армією в 1938 р. в Братіславі проживав і найвизначніший з пionерів закарпатського українського художнього слова — Василь Грэнджа-Донський. Він стояв на українських мовних позиціях і жив в культурному відношенні ізольованим життям.

Як же виявляли себе в той час українські літераториї Східної Словаччини? Писали лише для самих себе і лише зрідка вдавалось щось опубліковувати (найчастіше в якомусь календарі). Протести літературної молоді проти фашистської дійсності в період війни 1941—45 рр. набирали своєрідних, єдино можливих тоді форм, що якимось чином нагадували літературне життя. На Лабірщині спочатку це було часте кладіння вінків на могили А. І. Добрянського (1817—1901) та Ю. І. Ставровського-Попрадова (1850—1899), приводом до якого ставали часто зовсім незначні дати життя будителів, використані для маніфестації факту, що закарпатоукраїнський народ живе і, всупереч всьому, вірить у своє майбуття. На Маковиці молодь у святкові дні влаштовувала поїздки на Дуклянський, на Лабірщині — на Лупківський перевали, переспівуючи по дорозі весь сучасний репертуар російських та українських народних пісень на слова поетів. Ці пісні переписувались із радіо і вивчались із співників, що їх сюди привозили словацькі солдати, повертаючи в 1941—42 рр. із східного фронту. До речі, ця торгівля радянськими книжками під Лупківським та

Дуклянським перевалами запустила глибоке коріння і книжки привозили сюди досить часто, знаючи, що на тому боці Карпат, між українцями, ці книжки можна вигідно збути. Як з ідейного боку, так з боку підготовки переходу на українську мову цей випадок не можна недооцінити. В дальшому своєму розвитку ця опозиція у відношенні до фашистського ладу т. зв. Словачької держави перейшла в активний рух опору, в якому участь українського населення Східної Словаччини взагалі, а в тому числі і переважної більшості інтелігенції, датується вже 1942 роком. Слід іще підкреслити, що літературні контакти між закарпатоукраїнською територією, окупованою хортіївською Угорщиною, та Східною Словаччиною весь час існували (хоч не мали особистого характеру). Такі збірки поезії та прози, як: «12» (Ужгород — 1940 р.) і «Накануне» (Ужгород — 1941 р.) — «ужгородської літературної школи», чи «Живая струя» (Мукачево — 1940 р.) і «Шаги» (1941 р.) — «мукачівської літературної школи»; «Будет день» (Хуст — 1941 р.) — «хустської літературної школи»; «Тройка» (Ужгород — 1943); «Літературний альманах» (Ужгород — 1943), «Перед сходом» (Ужгород — 1943) потрапляли якось в руки братіславських студентів-українців, а через них і на Лабірщину. Особливо поезія нерідко дивувала своєю сміливістю і заохочувала до творчості. Найміцніша група літераторів на Східній Словаччині була на Лабірщині. Проте тут під час другої світової війни не виникла хоч трохи помітна творчість українською мовою. Гегемонії церковної схоластики в східнословакькому українському житті поклало кінець аж переможне закінчення війни й ті позитивні зміни в цілому чехословацькому житті, що настали безпосес-

редньо після 1945 р. Раптом ніби тріснули всі обручі, які довгі роки зв'язували творчі сили народу.

В Пряшеві 1945 р. виникла Українська народна рада Пряшівщини з друкованим тижневиком «Пряшівщина» (1945—1950). Українські студенти в Празі використали закон про відновлення демократичних організацій домюнхенської республіки, заборонених органами гітлерівської окупації, і знайшли організаційні рамки культурної праці в колишньому «Обществе карпаторусских студентов «Возрождение» і згодом приступили до видання культурно-суспільного і громадсько-політичного місячника «Костер» (1946—1947; російською мовою). Інша група студентів на чолі з Петром Бунганичем, за допомоги Міністерства інформації, приступила до видання тижневика «Карпатская звезда», що після кількох номерів переходить на українську мову під назвою «Карпатська зірка» (1946—47). Спілка молоді Карпат, заснована в Пряшеві всередині 1945 р., видавала щомісячник «Колокольчик — Дзвіночок» (1947—1950). Все це створювало широкі публікаційні можливості, без яких розвиток літератури неможливий. В Пряшеві навколо «Пряшівщини» гуртувалися письменники Федір Лазорик, Андрій Кусько, Єва Бісс, Іван Мацінський, з яких кожен відслужив у редакції певний час на посаді редактора, а далі — Іван Прокопчак, Олена Рудловчак та ін.

На цій платформі виникло й особисте знайомство між майбутніми членами Української філії Спілки словацьких письменників, для якого дотоді не існувало умов. На сторінках газети, а згодом і на сторінках «Колокольчика-Дзвіночка» спорадично з'являлися вірші, прозові твори, нариси тощо.

В 1947 році з'явилася потреба приступити і до

видавання окремих збірок. З ініціативи письменників, які були активними членами пленуму чи працювали в апараті УНРП, виник і видавничий відділ, який було залучено до Культурно-освітньої ради УНРП.

Навколо «Костра» в Празі зібрались Іван Манинський та Федір Іванчов, Ілля Волощук та Юрко Боролич, що прибули сюди як фронтовики з чехословацьким армійським корпусом і працювали в воєнних установах. Журнал притягнув до співпраці і Андрія Карабелеша, який, повернувшись з гітлерівського концтабору, працював у Світавах директором гімназії.

В 1948 р. було домовлено з чільними представниками УНРП організувати видавничий відділ. Невдовзі були здані до друку перші дві збірки поезій, що вийшли аж наступного 1949 р. Згодом «Костер» в Празі зник. Виникла природна думка об'єднати Пряшівську та празьку літературні групи в одну українську організацію в рамках Спілки словацьких письменників. Постало питання, як залучити до праці в Пряшеві авторів, що проживали в Чехії. Здійсненню цього плану допоміг сам розвиток внутрішнього життя народно-демократичної республіки після лютневих подій 1948 р. В 1950 р. КК КПС в Пряшеві почав видавати свій орган *»Nový život«* також українською мовою (як *»Нове життя«*) і в складі редакції опинився Федір Іванчов, який вже кілька років працював вчителем в Сабинові. В 1952 р. Українська народна рада Пряшівщини була реорганізована в масову культурно-освітню організацію під назвою Культурної спілки українських трудячих. Замість «Пряшівщини» почав виходити місячник *«Дружно вперед»*. Пізніше і *«Нове життя»* перейшло в КСУТ і стало його головним друкованим органом (від 1952 р.). Автору цієї статті,

як екстерному працівнику ЦК КСУТ, було в 1952 р. доручено організувати при ній Культурно-освітній відділ. З функції тимчасового завідуючого відділом він домовив з тодішнім правлінням ССП в Братіславі скликання установчих зборів Гуртка українських письменників ССП, які відбулися в Пряшеві 14 вересня 1952 р. На першому засіданні комітету ФУП ССП 19 вересня 1952 р. було вирішено домовити з президією ЦК КСУТ видавання з 1 січня 1953 р. квартирального альманаху «Дукля» як органу українських письменників Словацької секції Спілки чехословацьких письменників. Він почав виходити з 1 січня 1953 р. (дволітньчиком став аж 1966 р.) Спочатку «Дукля» виходила російською мовою, потім російська мова переважала, а кілька років тому назад «Дукля» стала однomoвним українським альманахом.

Складним шляхом розвитку пройшла українська видавнича справа на Східній Словаччині. Спершу це було «Видавництво культурної ради при УНРН» (1948—51), потім «Видавництво Культурної спілки українських трудящих» (1952—55), а згодом — «Українська редакція Словацького видавництва художньої літератури» (нині «Татран») (1956—1960). Поряд з виданнями, здійснованими цими видавництвами, братіславське Словацьке педагогічне видавництво з 1945 г. видало для українських шкіл Східної Словаччини педагогічну літературу. В 1952 р. виникла в Братіславі окрема редакція українських підручників, яку наступного року було переведено в Пряшів. З 1960 р. центральні органи Словацької книжкової торгівлі об'єднали обидві редакції у Відділ української літератури Словацького педагогічного видавництва в Пря-

шеві, де видається сьогодні творчість наших письменників.

Українські письменники Східної Словаччини брали участь в II, III та IV з'їздах Спілки чехословацьких письменників.

Загальні тенденції літературного розвитку

Розвиток української літератури Пряшівщини від самого початку післявоєнного періоду був обумовлений цілим рядом специфічних умов національного життя українців в Чехословаччині. Тому і наш аналіз літературного розвитку та оцінка його результатів повинні виходити з тих умов або хоч мати їх на увазі.

Найважливішим фактором, який впливав негативно на початки й на увесь розвиток літературної творчості чехословацьких українців, була відсутність культурного середовища, яке стимулювало б літературну творчість та стало б її надійним консументом. Відсутність чи незначність культурного середовища випливала в свою чергу із відсталості економічного життя, яке в порівнянні з економікою чеських країн та Словаччини було настільки примітивним, що ледве задовольняло українське населення основними потребами. Тому культурно-освітні потреби залишались на задньому плані. Слабкість власних культурних традицій теж не допомагала культурному розвиткові нашого населення. Дальшим несприятливим моментом був хаос, що існував у мовному питанні, завантажуючи громадську думку непотрібними суперечками. В перші післявоєнні роки невелика кількість наших культурних діячів розподілялась на два мовні напрями — російський та український, з перевагою

російського напряму, розвиток якого далі був штучно обірваний. Мовна роздвоеність і загальна невирішенність політичних та економічних аспектів національного питання були причиною розсіяності культурних і літературних сил і починів, яка в свою чергу призвела до значного запізнення консолідації у сфері літератури. Тому перші книжкові видання змогли вийти друком тільки через 3—4 роки після визволення, хоч українські літератори почали друкувати свої твори на сторінках місцевої преси зараз же після закінчення війни. Здебільшого це були вірші, нариси, публіцистичні статті, короткі оповідання і т. ін. Літературне життя тоді зосереджувалось у редакціях газет чи журналів («Пряшевщина», «Дзвіночок», «Костер») та в календарах. Там починали друкувати свої вірші й нариси Ф. Лазорик, А. Карабелеш та І. Мацінький, публіцистичні статті — О. Фаринич, І. П'єцак, І. Волощук, П. Бунганич, нариси й оповідання — Ф. Іванчов та Ю. Боролич, дитячі вірші С. Онуляк та інші.

Багато з перших спроб були художньо незрілими, але свідчили про наявну потребу художнього слова, яке не могло спертись на ніяку попередню традицію. Відомо, що культурно-політичне й літературне життя чехословацьких українців у міжвоєнному періоді зосереджувалось на Закарпатті, яке після 1945 р. об'єдналось з Радянською Україною. Зате українська етнічна група, що залишилася в новій Чехословаччині, в минулому не знала літературного життя, якщо не рахувати спорадичних літературних проявів, зв'язаних з пряшівськими шкільними установами, що часто були позначені релігійними стремліннями уніятського духовництва. В них важко побачити літературно-

мистецькі амбіції; окрім винятки тільки підтверджують загальний стан. Тому після 1945 р. не можна було говорити про продовження літературних традицій, але скоріше про початки літературного руху взагалі.

Правда, існувала тут будітельська традиція. Але вона вже в час свого виникнення була анахронізмом у порівнянні з літературним рухом на інших українських землях. Не диво, що сама тільки будітельська традиція, невдало оновлювана деякими діячами перших післявоєнних років, не могла плодотворно впливати на літературну дійсність. Краще використали будітельську традицію деякі народні митці слова (І. Жак, І. Новак, І. Кіндя). Але критичного погляду на будітельську традицію, без якого неможлива була її нова адаптація, тоді ще не було; тому вона була скоріше стороннім елементом тодішніх літературних змагань, ніж опорою. Від впливу словацької та чеської літератур українські літератори Пряшівщини тоді чомусь ухилялися. Міцного впливу зазнала наша література з боку радянських літератур, особливо української й російської, але ці впливи вона не була спроможна творчо реалізувати, так само, як і досвід класичної спадщини. Тільки значно пізніше, протягом п'ятдесятих років, сума цих впливів привела до перших художніх досягнень.

Злободенною проблемою була в перші післявоєнні роки відсутність досвідчених літературних кадрів та низькість літературної освіти. Тут був корінь невисокої художньої вартості перших літературних спроб, що ставили декларативність над чуттєвою правдивістю і художню виразність. Декларуючи своє прагнення до свободи, поети визнавали тільки поезію,

спрямовану до боротьби за майбутнє; все інше з літературної традиції вони відкидали.

В ранніх післявоєнних віршах українських поетів Пряшівщини ми замічаемо й початкові зусилля засвоїти нову дійсність поетичним словом, виявити людські якості, порозуміти людину переломних післявоєнних обставин, що намагалася наблизитись до нович міжлюдських взаємин в оновленій батьківщині. Хоч у них звичайно не знайдемо глибокого проникнення до людських почуттів, чи досконалості поетичної форми, ці вірші й сьогодні приємно вражают емоціональною живістю, яка доводить до читача не завжди ясно висловлену поетову думку. Інколи Ф. Лазорикові чи І. Мацинському вдається проникнути під поверхню повсякденних явищ, заглянути в людську душу, зрозуміти людський біль, і тоді поет створює поглиблена картину людської долі. Але цій творчості здебільшого бракує ясної мети, в ній немає виразно окресленого ідеалу — ні в літературно-естетичному, ні в ідейно-політичному та філософському плані. Правда, такою вона здається з точки зору сьогоцінніших вимог: суспільний ідеал та художній рівень творів, у яких він реалізувався, відповідав своєму часу, тим суспільним умовам, у яких він виник. В ті часи в нашій країні проходила соціальна й політична боротьба, ясна позиція літератора була в цій боротьбі важливим фактором, і навіть вірш, який сьогодні здається нам декларативним, був тоді діючим словом. Але ідейні настанови виявлялися в творчості українських літераторів інколи в дуже загальній формі, суспільно ангажована поезія здебільшого тільки декларувала свою приналежність до суспільно прогресивної лумки, не знаходячи специфічно літературних засо-

бів ідеїного впливу. І якщо навіть ця не завжди змістовна й формально вимоглива поезія була спроможна прогресивно діяти на післявоєнну молодь, то до цього спричинилися передусім тодішні соціально-політичні загальнодержавні умови.

Саме ці умови зродили ще одну властивість тодішньої літератури, яка пізніше стала ретардаційним фактором у розвитку всієї художньої творчості. Це величальна тенденція, що в перші роки після визволення була зовсім природною, будучи виявом вдячності українського населення до своїх визволителів. Але коли поезія і взагалі література повинні були закликати до нових міст, вони й надалі славословили. Ця дитяча хвороба досить довго затримувала зростання нашої літератури.

Визначною подією першого періоду, кінець якого зарисовується десь наприкінці сорокових років, була поява декількох книжок, які ніби підсумовували до свід перших післявоєнних років, передусім поетичних збірників Ф. Лазорика («Слово гнаних і голодних», 1949) та І. Мацинського («Белые облака», 1949, «Токайк», 1949). З формально-літературного погляду ці книги не були істотним внеском ні до літературного розвитку в Чехословаччині, ні до радянської української літератури. Однаке в умовах культурного розвитку українців Східної Словаччини вони означали не буденну подію. Вони сигналізували зростання культурних аспірацій; їхні автори доказували, що українське культурне середовище в нашій державі хоче позбутися відсталості й створювати культурні цінності, співвідносні з тим, що створюють інші народи нашої країни. Ці поетичні збірки піднімали мислення українського культурного

середовища на новий щабель конкретного засвоювання культури. Найвдаліші вірші обох поетів свідчать не тільки про їх добрий смак, але й про вміння знаходити для поетичної думки, для життєвого спостереження відповідну поетичну форму. В Мацинського сильніше діє соціальна лірика, поезія думки, в Лазорика — особиста лірика, реалізована різноманітними засобами — від пейзажу по медитативну рефлексію. Палітра Лазорика в цій області лірики багата, ніж у Мацинського; зате в громадській ліриці Лазорик часто збивається на голу декламацію, риторику, нічим не обґрунтовану, тому й не діочу.

В перших поетичних збірниках українських поетів Пряшівщини виявили себе сильні й слабкі властивості усіх тогочасних літературних спроб. До сильних рис належить стремлення засвоїти дійсність в усіх її тогочасних змінах та ангажоване відношення до життя, щире прағнення знайти своє місце в суперечливих течіях тодішніх громадських інтересів. Служіння потребам суспільства було для наших поетів, та й взагалі для цілого кола тодішніх літературних діячів (П. Бунганич, О. Фаринич, І. Волощук, В. Капішовський, А. Єдинак, прозаїки Ф. Іванчов та Ю. Борович, і навіть поет А. Карабслеш) одною з найхарактерніших рис. Навіть при своїх художніх ідоліках поезія Мацинського й Лазорика знайшла тоді шлях до свідомості запаленої молоді й допомагала збуджувати національну свідомість. Ці перші спроби створювали необхідний ґрунт для дальнього розвитку нашої літератури. І жаль, що їхні сильні властивості не були поглиблені в наступних роках навіть згаданими поетами: вони відроджуються тільки в останній час, від початку шістдесятих років

(Гостиняк, Галайда, Дробняк та інші). Зате некорисні властивості першого періоду (1945–1950) знайшли безпосереднє відбиття в екстенсивному розвитку літератури в п'ятдесятих роках. Правда, винуваті тут були не тільки письменники. Їх можна обвинувачувати тільки в тому, що не завжди вміли розпізнати справжні інтереси літератури від кон'юнктурних явищ.

Коли в перші післявоєнні роки поезія виразно переважала, а проза з'являлася тільки спорадично в формі парисів (Мацинський 1946), коротеньких оповідань (Шмайдя 1948), публіцистичних статей (О. Фаринич, І. Волощук, П. Бунганич, І. П'єщак та ін.), згодом, особливо в середині п'ятдесятих років, на перше місце висувається проза. Навіть поети, як Карабелеш, Лазорик, Мацинський, не без успіху працюють у цій галузі. Однаке ні в прозі цього часу визначних успіхів не помітно. Її розвитку ще більш заважала невирішеність різних питань нашого національного розвитку.

В 1951 р. була видана постанова про заведення української мови як викладової в усіх типах шкіл для українського населення. Тим було, нарешті, розв'язане мовне питання, що гальмувало культурний розвиток української меншості в Чехословаччині протягом довгих десятиліть. Але обставини, в яких реалізувалась ця постанова, були дуже несприятливі¹. Саме в той час у зв'язку з поспішною колективізацією загострювалась класова боротьба на селі, одночасно проводилася ще й акція переходу з унії на православ'я. Нагромадження отих «акцій» створювало небажане напруження між українським населенням. Також на заведення української мови до шкільного навчання воно дивилося коли не вороже, то принаймні насторожено. Цим ство-

гюзались не дуже сприятливі умови і для сприймання українського художнього слова — чи сценічного, чи по радіо, чи друкованого. Всі названі культурно-ідеологічні заходи мали б більший успіх, якби їх не здійснювали так радикально й поспішно, але більш продумано, поступово й систематично. А гостре ломання усіх традицій знеохочувало особливо ту частину української інтелігенції, яка раніше схилялася до російської мовної орієнтації. З другого боку, адміністративні способи вирішування важливих культурних проблем сприяли упадкові національних почуттів у великої частини українських трудящих, якій досі не почують себе українцями.

Але не дивлячись на те українізація мала далеко більше позитивних рис, ніж негативних. Вона дефінітивно поставила крапку за мовним хаосом та взяла всі козирі з рук тим кількісно невеликим, але впливовим суспільним силам, які баламутили українське населення, створюючи різні ефемерні національні платформи — руські, російські, руснацько-русинські, щоб уникнути впливу соціалістичних ідей з Радянської України.

Запровадження української мови в усі культурні установи почало створювати реальні умови для виникнення ширшої читацької громадськості. На цій основі виникло природне творче бродіння серед української творчої інтелігенції, яка відчула, що виникає культурне середовище, спрагнене художнього слова. Однак реальна потреба в художньому слові рідною мовою не могла ще тоді бути заспокоєна, бо література в цілому не була підготована до цих вимог. Можна зовсім погодитись з критиком, який сказав: «після війни наші літератори дістали такі права

й можливості, які були не під силу їхньому досвіду й здібностям» (А. Червеняк). Однаке ця диспропорція між об'єктивними потребами суспільства й суб'єктивними можливостями письменників стала відчутною тільки пізніше, коли вже й критика звернула увагу на слабку художню якість прози й поезії, на невимогливість літераторів до власної праці. Видавалось багато книжок, що формально належали до художньої літератури, але часто були тільки її імітацією.

На початку п'ятдесятих років нарешті сформувався невеликий загін літераторів, що з того часу працюють у нашій літературі постійно. Крім вищено-званих авторів до нього вступили В. Зозуляк, М. Шмайда, І. Прокіпчак, Є. Бісс та інші. З 1953 року розвиткові літератури почало сприяти видавання альманаху «Дукля», в якому відтоді зосередились творчі зусилля нашої інтелігенції. Правда, альманах довго не міг виробити собі належне обличчя й вагу в культурному житті Пряшівщини. В ньому довго не могли здобути перевагу сили, що намагалися за-інтересувати літературну громадськість проблематикою, якою жила чеська й словацька література. В ньому довго клався за інерцією майже виключний натиск на місцеву проблематику, а все, що діялося за «кордонами» Пряшівщини, залишалося поза увагою. Замість того, щоб бути полем боротьби за вищу якість художньої творчості, за нові погляди та критерії оцінки культурного життя, альманах консервував місцевий патріотизм та провінціальність, не зважуючись всенілювати на своїх сторінках гостру проблематику нашого національного життя й розвитку літератури, в ті часи наскрізь проникнутої схематизмом. Дискусії й полеміки були на сторінках «Дуклі» випадковим

явищем; коли ж якась дискусія почалась, з неї не виникло належної користі, бо редакція не була спроможна довести її до кінця. В тому, мабуть, винна і культурна політика видавця альманаху — Культурного Союзу Українських Трудящих, який не в силах був спрямувати розвиток культури, зокрема літератури, на потрібний шлях. «Дукля» не стала організатором літературного руху, яким вона могла й повинна була стати, коли б її керівництво й вимоги КСУТ-у до неї стояли на рівні часу. Тому хоч з року на рік «Дукля» друкувала все більше оригінальних творів, їхня художня якість підвищувалась дуже повільно. Бракувало й критики, яка створювала б здорове напруження між художньою літературою й читачем.

Та все ж деякі книжки або твори, які звернули на себе увагу на початку п'ятдесятих років, утримали певне місце в історії нашого літературного руху досьогодні. Це передусім повість М. Шмайди «Паразити» (1953) та п'єса Є. Бісс «Барліг» (1955). Далі це ряд віршів з різних книжок Мацинського, Лазорика, Карабелеша, а пізніше й молодих поетів — Макари, Галайди, Гули, Гостиняка й інших. З другої половини п'ятдесятих років заслуговує уваги декілька оповідань окремих авторів — Ф. Іванчова, Ю. Боровича, А. Куська й особливо М. Шмайди. Але для загалу оповідань того періоду було прикметне те, що в них недостатньо використовувались характерні риси цього жанру — гострість конфлікту та швидкість його розвитку, динамічність розповіді або змістовність та вагомість думки. Саме ці риси знаходимо в прозаїчній творчості останніх років, дякуючи за те передусім представникам молодого покоління. Бракувало

теж уміння працювати в жанрі оповідання з художньою деталлю.

Невеликі були також досягнення нашої літератури в жанрі повісті. Назвати треба повість «Паразити» М. Шмайди, «В кровавом тумане» В. Зозуляка, «Вік наш фестивальний» Ф. Лазорика та його ж незакінчений «Світанок над селами». Художній внесок цих повістей павряд чи поглибив художнє бачення світу в нашій літературі. Картини минулого автори сконструювали правдиво, але часто без психологічної глибини, без проникнення у внутрішній світ персонажів, у складність відносин між людьми в напружені часи боротьби з соціальним і політичним лихом. Ще менш вдало змальований перехід до сучасного життя: тут знаходимо здебільшого прямолінійні схеми, а найістотніші її найсправжніші суспільні конфлікти майже зникають з поля зору авторів.

Але створення жанру повісті було важливою подією в нашій літературі. На його матеріалі наші прозаїки здобували досвід для синтетичного охоплення дійсності, до якого вони приступили згодом у таких романах, як «Тріцять криги» і «Лемки» Шмайди та «Нескорені» Зозуляка. Досвід повістей наочно показав, які художні проблеми виникають при засвоюванні дійсності у більших смыслових комплексах, в чому буває однобічним аналіз людських взаємин та долі окремої людини, в якій мірі властива нашим прозаїкам цілісність концепції світу.

Перший крок у напрямі до роману зробив М. Шмайда, який після «Паразитів» видав у 1958 році репортажний роман «Тріцать криги». Цей твір був водночас успішною спробою подолати схематизм, який панував до того часу в усіх жанрах нашої літе-

ратури, виявляючи себе найзгубнішс, мабуть, у поезії, яка за ціле десятиліття не дала ні одного твору три-валішої вартості, хоч у той час з'явилося кілька збірок окремих авторів і колективних. Роман Шмайди теж не уникнув багатьох атрибутів схематичної літератури, яка саме в екстенсивних умовах нашого літературного розвитку знайшла такий добрий ґрунт. Але він уже був сигналом до боротьби проти цієї хвороби літературного організму. Якраз тоді й літературна критика виступила на захист художнього слова й художньої правди (критичні реакції Ф. Ковача й Ю. Бачі на повість Зозуляка). Саме полеміка, яка розгорнулася згодом навколо роману «Тріцять криги», зосереджуючись навколо питання, що таке художня правда в літературному творі, звернула увагу широкої громадськості на ці питання, і хоч сам роман не відзначався винятковими художніми вартостями, його поява стала початком рішучої боротьби проти ідсолотічних спрощень і безконфліктного розуміння життя. Після цього роману стала вже неможливою поява оповідань, нарисів, віршів, цінних тільки «актуальною темою». Не буде перебільшенням думка, що також переклад цього роману на словацьку мову мав своє значення: багатим обсягом конкретного життєвого матеріалу він успішно втрутився і там у боротьбу проти схематизму, хоч сам не був позбавлений схематичних елементів у постановці основних сюжетних конфліктів.

Дискусія навколо роману «Тріцать криги» проходила в час, коли в літературу вже вступало молоде покоління, що вносило до неї й нові погляди, вимагало пожавлення літературного руху, ставило опір вульгарним теоріям художньої творчості. Хоч молода генерація зазнала й перешкод у здійснюванні

своїх стремлінь, все ж їй вдавалося спрямовувати літературний розвиток на новий шлях. Деци з написаного молодими літераторами так і не змогло побачити світ. Критичні статті викликували опір критикованих, що надалі думали йти старими проторованими шляхами. Підтримку для своїх стремлінь молоді літератори знаходили в інших літературних та в нових суспільних течіях, що виникли в нашій країні після XII з'їзду Комуністичної партії Чехословаччини. Ці поштовхи, що приходили ззовні, перетворювались у наших умовах в елементи нової органічної програми.

В 1963 році відбулася дуже відкрита дискусія про дотеперішні результати альманаху «Дукля», яка без усяких компромісів розкрила важливі недоліки редакційної роботи й звернула інтерес редакційного колективу й усієї творчої інтелігенції до пекучих проблем літературного й суспільного життя. Розгорнулася полеміка про критерії підходу до художньої творчості взагалі, про потребу відкинути провінціальність і національну обмеженість. Критика, особливо молода, почала реагувати на події в інших літературах, персусім у словацькій, чеській та радянській. Сама література почала поступово збагачуватись новими, художньо більш якісними творами. Попереднє місце в ній зайняли письменники, що почали писати вже раніше, але тільки тепер їхня праця стала вагомою: С. Гостиняк, Й. Шелепець, В. Дацей, Й. Збіглей, І. Галайда, М. Дробняк та інші.

У цей процес оновлювання нашої літератури включилися і деякі представники старшого й середнього покоління (Є. Бісс, І. Мацинський та ін.). Хоч він ще тільки набирає сил, у ньому вже є худож-

ньо помітні явища, спроможні підняти розмову про літературу на вищий рівень. До них належить передусім дебют С. Гостиняка «Пропоную вам свою дорогу», явище в українській поезії Пряшівщини виняткове. Новим словом у нашій літературі є прозові твори Й. Шелепця, І. Галайди, В. Дацея та інших, що художньо розв'язують раніше незаторкувані питання неспокою людини в сучасному світі, її прагнення до правди й опору проти всіх проявів фальшу. Хоч у цій прозі досі ще більше бажання, ніж твердих досягнень, вона вже реально доказала свою спроможність створювати якісно вищі вартості. Кільканадцять оповідань цього типу ще не є базою для створення нової художньої програми, але самі твори вже дають підставу твердити, що література чехословацьких українців уже переростає вузькі межі регіональності, усунівшіо приєднувшись до творчого розкриття проблем, якими живуть зрілі літератури інших народів.

Згадані досягнення молодої прози не ослабили соціальної залежності та громадської ангажованості письменників і творів; ці фактори в них навіть поглибились, вища художня якість твору стала запорукою соціальної вагомості й читацького інтересу. Саме запікавлення молодої літератури долею людини, її індивідуальним буттям привертає до неї увагу чутливого чигача, який знаходить у ній поштовх до замислення над цими проблемами. Сучасна критика устами О. Зілинського правильно підмічає, що «ця література має й свою романтичну перспективу. Над смуtkом і неправдою життя стоїть віра в сумління, в облагороджуючу силу фантазії й мрії». І людського розуму, — я б додав. Це справді так. Тому ця література буде тривкий фундамент для свого дальнього

зростання. А в цьому контексті нового значення набувають і твори, написані традиційним способом, що викликають дискусію на сторінках «Дуклі» й останньої преси й тим поглиблюютьувесь літературний рух, допомагаючи створити реальну базу для підвищення творчої кваліфікації всього колективу літераторів (їдеться передусім про оповідання Є. Бісс та «Лемків» М. Шмайди). Цьому зростанню нашої літератури без сумніву допомагає і щораз живіша праця української філії Спілки словацьких письменників, і неформальне керівництво видавничою практикою, яке видвигає в останній час тільки художньо цінні твори.

Поезію після 1945 року представляли два поети: Федір Лазорик та Іван Мацінський. Незважаючи на те, що їх, як поетів, сформував міжвоєнний і воєнний час, було б даремним шукати в них те, що характеризувало бродіння словацької і чеської поезії того часу — символізм, поетизм, дадаїзм, сюрреалізм та інші напрями європейського авангардного мистецтва. На Закарпатті і Пряшівщині існували інші традиції: традиції Духновича й Павловича, Франка й Шевченка, Пушкіна й Лермонтова. Література й мистецтво сприймались тут як захисник релігійних, національних і соціальних прав поневоленого народу, а поет — як трибун, який зобов'язаний співати і плакати разом з народом. Етичний принцип в поезії був всепоглиначочим. Мистецтво, як гра, або чиста краса, тут майже не з'являлось. Відношення поета до соціальної та політичної дійсності було переважно неконформістичним.

З таким розумінням поезії й ролі поета в суспільстві залучились в нове життя і Мацінський та Лазорик. В 1949 році у видавництві Української Народної Ради Пряшівщина виходять збірники їхніх віршів: «Слово гнаних і голодних» Ф. Лазорика (українською мовою) та «Белые облака» І. Мацінського (російською мовою). Ця двомовність (причому обидва збірники вийшли під № 1, як початок двох мовних

секції видавництва) відбивала даний етап розуміння національного питання. В названі збірники віршів, в основному, увійшли старі вірші, написані поетами іще в довоєнний час. Опозиційне ставлення поетів до життя дало відносно добре результати: в стичному плані — вірші про любов до рідного краю, народу, бідних і поневолених, в естетичному плані — широкий діапазон модального і жанрового уособлення даних ідей. За художнім методом це поезія дедуктивно-індуктивна. В поезії Мацинського переважає лермонтовська рефлексія, ліричний есприт, раціональний принцип; слово тяжіє до семантичної однозначності, прагне осягти дійсність в її раціональному або символічному значенні. В Лазорика домінує сензитивне начало, його вірш спирається на досвід Шевченка, народної пісні, для якої характерне емоціонально-баладичне відношення до об'єкту дійсності, та спорадично і на деякі напрями української міжвоєнної поезії (Антонич), в якій слово використовується і в його аксессорних значеннях. Поезія Мацинського більш мажорна, поезія Лазорика — більш мінорна, Мацинський більше лірик, Лазорик — частково епік. Мацинський прагне опанувати смисл явища, Лазорика цікавить явище як таке. Ці й інші різниці між обома поетами по-різному визначили їхню дорогу в п'ятдесяті роки, в час переходу на позиції вербалізму, дидактизму, схематизму й інших ізмів: в Мацинського — цивидше, в Лазорика — помаліше.

Після визволення поети Лазорик і Мацинський залучилися в нове життя не лише своєю поезією, але й практичною діяльністю як культурно-освітні працівники. Це був час, коли весь народ тріумфував над фашизмом і тішив себе надією на вільне й радісне

життя. Поети виразили це загальне оп'яніння свободою й надією. Вони по правді відбивали цю вузеньку, двострунну надію післявоєнного життя. Але не надовго! Важкі післявоєнні будні почали приносити свої важкі проблеми. Єдиний настрій почав диференціюватись і згасати. А первісно неконформістичні, самостійно мислячі поети, ототожнивши себе з народом і його інституціями в час, коли їх об'єдало спільне оп'яніння свободою й надією, залишилися конформними, інституціональними навіть тоді, коли між інституціями й народом почали з'являтися зовсім зrozумілі розходження й протиріччя. Оскільки ці протиріччя в період культу особи постійно поглиблювались, наші поети все далі і далі відходили від народу. Ця трагедія охопила все суспільство, всі країни соціалізму, до певної міри все людство. Але трагедію українських поетів Чехословаччини поглиблювали це місцеві традиції примату стики й громадськості, що майже нанівець звели схетичний аспект поезії і мистецтва. ХХ з'їзд КПРС вказав, що етика культу особи була в принципі псевдостиксю; так виникли й нові критерії для оцінки стичних вартостей поезії Мацинського й Лазорика.

На початку п'ятдесятих років у Пряшів повернувся і включився в літературне життя закарпатський поет Андрій Карабелеш, автор російського збірника віршів «В лучах рассвета», що вийшов ще в 1929 році. В 1953 році у видавництві КСУТ виходить новий збірник його віршів — «На смертельном рубеже», а в 1955 році — збірник «В Карпатах». На десять років пізніше в українську поезію Чехословаччини повернувся і закарпатський поет Василь Грэнджа-Донський, автор декількох українських збірників вір-

шів. В 1964 році в Словацькому педагогічному видавництві в Пряшеві вийшов збірник його вибраних творів — «Шляхом терновим», який дає досить добру уяву про ідейний і естетичний ріст поста на протязі всього його творчого життя. Названа книга мала більш-менш ювілейний характер і не викликала, так само, як і нові вірші поста, друковані в журналах, великого резонансу в українській поезії Чехословаччини.

Збірник віршів Карабелеша з 1953 року побудований в основному на двох темах: любов і ненависть. Любов до рідного краю і ненависть до його поневолювачів. Поет пройшов весь хрестний шлях фашистських катівень і концтаборів і дає про це своє поетичне свідчення. Автентичність почуттів і думок поета безсумнівні. Але в п'ятдесяти роках емоціональна атмосфера воєнних років вже належала до минулого. Емоціональна й логічна редукція дійсності й відношення до неї на два полюси, що відбувають граничну ситуацію, в якій автор справді знаходився, не відповідала складній ситуації початку п'ятдесятих років, зате вона інклінувала до двохполюсної методології догматизму і схематизму, що саме народжувались. Збірник виражав настрій перших післявоєнних років. Після десяти років він сприймається лише як історичний документ — про людину і про епоху. Його сила — в правді трагічних фактів. В художньому відношенні це суміш ліро-епічних експресій і зарисовок — елегій, од, панегіриків, послань, гнівних звернень, в яких поет рисує топографію трагічного шляху народу. Це поезія традиційна, що віддає велику данину своїм літературним кумирам — Пушкіну й Лермонтову. Художні досягнення двадцятого століття не мають для неї

принципіального значення. З такою ж постикою Карабелеш виступив і в збірнику віршів з 1955 року. Відірваність від рідних місць викликала в поста постальгію, яка поєднує всі вірші збірника. Структура віршів дуже проста: епічні зарисовки перериваються публіцистичними інтермедіями, в яких поет висловлює своє «так» і «ні» до явищ рідного краю, які бачить досить поверхово й традиційно.

Догматизм і схематизм п'ятдесятих років, крім філософських і політичних мотивувань, мав і дсякі естетичні, гносеологічні, світоглідні й інші. На критичного реалізму. В ньому шукалися норми — естетичні, гносеологічні, світоглядні й інші. На хвилях цих вимог виплив в українській літературі Чехословаччини цілий ряд видач антологічного типу: «Антологія словацької поезії» І. Мацинського (1953), «Из чешской лирики» Є. Недзельського (1954), «Избранное» О. Павловича (1955). Метою цих видань було: 1) підкреслити ідеї братства чеського, словацького і українського народів Чехословаччини (аспект чисто ідеологічний), 2) встановити естетичну норму — георг-лукачівську — для соціалістичних поетів (аспект антидіалектичний), 3) продемонструвати патріотичне й громадське відношення просвітителів до народу (без врахування принципово нової ролі поста в суспільстві). Переклад словацьких і чеських поетів на російську мову був безсумнівно благородним почином. Але підбір поетів для обох антологій виходив з прокрустового розуміння так званої прогресивної лінії критичного реалізму. Вихідним пунктом для нього служила ідеологія, політичні симпатії, а не естетичні артефакти перекладаних поетів. Цей вульгарно-мистецький підхід до традицій виклю-

чив з даних видань усіх авангардних поетів ХХ-го століття, і тих постів XIX століття, що їх відношення до дійсності було позначено трагікою пошуків і поразок. Відношення критичних реалістів до дійсності, як ми вже говорили, було опозиційним, некоформістичним. Таким же було й відношення народу. В нових умовах, виходячи з помилкових уявлень про тогожність інтересів інституцій і народу, від поетів вимагалось служіння інституціям, що було ніби служінням народові. Майбутні дослідження покажуть, як офіціальна, тобто псевдопатріотична лінія мистецтва XIX століття перетворилася у соціалістичній літературі в офіціальну псевдонародну лінію, а критична, демократична лінія, в силу усунення будь-якої опозиції, була повністю ліквідована. Тому й гучні прокламації традицій були до певної міри лише пропагандою, для якої були важливі не факти, а їхня догматично-утилітарна інтерпретація. «Вибране» Павловича мало зіграти певну роль і в національній програмі культурно-освітніх інституцій українського населення Чехословаччини. Художні й естетичні міркування тут не грали серйозної ролі, бо навряд чи ці вірші мають сьогодні якусь естетичну енергію, що здібна резонувати в сучасного консумента мистецтва. Гіпертрофія ідеологізму й вульгарного соціологізму підтримувала місцеві просвітянські традиції, але перешкоджувала в нових умовах появі нової естетичної якості.

Поезія п'ятдесятих років являє собою сумну картину знеособлювання індивідуальностей, деформації прогресивних естетичних вимог, виродження поетики, жанрового й психологічного багатства традиційної й авангардної поезії. Але було б помилкою гадати, що в цей період не виникло нічого доброго. Були

видані збірники віршів: Ф. Лазорика («Велика сила», 1955), І. Мацинського («Наша мова», 1956, «Карпатські акорди», 1962), С. Макари («Осяяна юність», 1958, «Зростання», 1961), В. Гайнного («Шумлять Бескиди», 1959), Й. Шелепця («Що в серці моєму», 1961), П. Гули («Пою любовь, луну и розы», 1962). У цих збірниках є й вартості більш тривалого значення (вірші про природу, рідний край, любов, медитації про життя і смерть і т. д.), але вони виникли не завдяки ідейній атмосфері п'ятдесятих років, а всупереч її догматичним настановам. Це переважно оті цінності, які були тоді предметом атак рецензій і критичних статей. Основні якості поезії п'ятдесятих років можна характеризувати слідуючими методологічними і естетичними критеріями: відсутність аналізу та індуктивного підходу до дійсності; орієнтація на макрокосм людського життя, тобто панораматична (птиця) точка погляду на явища переважно соціального і політичного порядку; волюнтаризм, а з ним пов'язані вербалізм і дидактика і т. д.

Загальновизнаним постом номер один вважався Іван Мацинський. Завдяки своїй срудництві й освіті він скоро засвоїв теоретичні вимоги критики, підняв теорію над емпірією і в смислі цієї теорії писав вірші. Сьогодні ми знаємо, що невірна теорія народжувала невірну поезію, що псевдосвідомість викликала псевдомистецтво. Але в п'ятдесятироках поезія І. Мацинського за посередництвом масових засобів комунікації відігравала досить велику роль. Він був постом-голосатором, що відгукувався на всі культурні й політичні події країни. Зливши своє ліричне «я» з інституціональним «я», він дуже послідовно відбив у своїй поезії зігзаги розвитку інституцій. В цьому смислі

його поезія має певне пізнавальне значення. Вірш Манцинського, який і раніше інклінував до логічної однозначності, тепер став простим, майже виключно ідеологічним. Надійний лірик перетворився в політичного агітатора. Нечаста метафора поступилася перед фігурами вигуків і звернень. Інтуїтивне начало зовсім щезло, псевдораціоналістичний принцип поглинув усе інше, а вербалізм став головною формою його виродження.

Високе звання «інженера людських душ» намагався виправдати і Лазорик, але завдяки своїй сенситивності й спорідненню з народною поезією не досяг той ідеологічної однозначності, яку знаходимо в Манцинського. За зразком народної поезії він створює рифмовані двовірші й чотиропірші на найактуальніші проблеми політичного життя. Теми не обирає сам, а черпає їх з політичного календаря. Вірші пише не для «естетів», а для читача, для якого основною книжковою поживою був буквар і молитовник. Такий був запит дня і Лазорик намагався його чесно виконати. Сильне спічне почуття не дозволило Лазорику стати виключно поетом-раціоналістом, що віддав себе в повному псевдораціоналізму і дидактизму. Але спічне начало в цього слабшає, з'являється слабкий ліризм як форма непослідовного дидактизму. Там, де перемагає воля, Лазорик — дидактик, де перемагає емпірія й емоція — він лірик. Ці два принципи так і борються між собою, то перемагають, то поступаються один перед одним. Співвідношенням названих принципів визначається цінність окремих віршів і поетичних збірників Ф. Лазорика.

На середину п'ятдесятих років припадає поява нової, молодої генерації українських поетів Чехосло-

ваччини. В збірниках «Молоді голоси» (1956 і 1958) знаходимо авторів майбутніх скремих збірників віршів (Макара, Шелепець, Гула, Збіглєй, Гайній), але і цілий ряд авторів, які або відійшли пізніше від поезії (Іван Кіреш, Михайло Салак, Іван Чабиник і ін.), або таких, які час від часу пишуть вірші по сьогоднішній день (Ю. Бача, І. Галайда, М. Кочемба й ін.). Найліднішим представником цієї генерації є автор трьох збірників віршів — Сергій Макара. Він увійшов в поезію як представник синьосорочкових (членів ЧСМ), яких сформувала виключно так зв. сталінська споха. Поетичними жертвами цієї спохи стали й старші пости, але життєвий досвід попередіх режимів був для них своєрідним емоціональним коректором і гальмомaprіорного панегіричного відношення до дійсності: в старшого Лазорика в більшій мірі, в молодшого Мацинського в меншій мірі. В зовсім молодого Макари такого гальма не було. Він абсолютно повірив тому, що споха твердила про себе й про свою попередницю. Цей погляд став основним композиційним принципом всієї його поезії: минуле — темрява, сучасність — світло. Не пізнання, аналіз, особистий досвід — але дедукція і поетичне втілення наперед відомих істин були предметом поезії Макари. Його вірші, поряд з віршами Мацинського, стали невід'ємною частиною духовної атмосфери, створюованої пресою і радіомовленням. Це була поезія політично утилітарна й апологетична. Вона — документ спохи, якій вдалось на час потоптати антропологічні цінності людини, перебільшивши цінності псевдораціоналістичні. Майбутня генерація зможе підійти до такої поезії більш об'єктивно й напевно відшukaє певні естетичні і естетичні цінності й там, де ми бачимо лише

псевдорационалізм і антихудожній вербалізм. Нечасті вірші про природу, рідний край, любов до життя і щастя, добро і справедливість взагалі, в яких віддзеркалилась суть людської душі, являють собою в Макари цінності більш тривкого значення. Це якраз ті вірші, художня фактура яких є більш складною: замість апріорного імперативу і семантичної однозначності вони побудовані на модальності, що прагне досягти безмежної дійсності, метафоричності і поліфонності теми і слова. Ці риси можна знайти в останньому збірнику його віршів («Шукаю себе», 1967). З методологічної точки зору це ще переважно раціоналістична, дедуктивна поезія. Звільнена форма не стала в Макари засобом ані логічного, ані емоціонального осягнення дійсності. Замість голгофи пізнання, типової для поезії нашої трагічної епохи, в ній домінує неглибоке філософування.

Посезія Йосифа Шелепця також в принципі виросла з культівської атмосфери. Але в порівнянні з поезією Макари вона є своєрідною модифікацією відношення поезії Лазорика до поезії Мацинського. Психологічні й інтелектуальні дані Шелепця не сприяли однозначності відношення поета до дійності. На ґрунті широкого діапазону його життєвих настанов могли виникнути різноманітні поетичні форми й жанри: іронія, скептицизм, екзальтація; медитація, рефлексія, ода і т. д. Зрештою, в збірці з 1961 року («Що в серці моєму») ці якості його поезії знаходяться ще більш-менш в початкових формах. Вони розвинулись головно після 1962 року, коли Шелепець перейшов на прозу й став ідейним інспіратором молодіжного «Літературного ярмарку», де ніглізм і пародія в його виступах зайняли видне місце.

Особливим явищем в українській літературі Чехословаччини є поезія Віктора Гайногого. Його збірка «Шумлять Бескиди» (1959) була прийнята як несвоєчасна книжка. І не дивно: в той час, коли Штітніцький і Ферко, Тичина і Рильський, Мацинський і Лазорик, кожний в силу своїх можливостей, оспіували мужність хоробрих і клеймили паліїв нової війни, Гайний заспівав про красу літнього ранку й вечора, зими й весни і т. д. З точки погляду культівського арсеналу тем поезія Гайногого була відважною й новаторською. Інша справа, що нові теми (в поезії вони належать до так зв. вічних тем) Гайний розкрив по-традиційному. Крім того, в збірці знаходитьсь цілий ряд типових культівських віршів (апріоризм, вербалізм, дидактизм), в результаті чого творчість Гайногого не могла мати істотного значення для місцевої поезії.

Не типовою для культу, хоч і вироєлою з його гнозеологічних передумов, є до певної міри й поезія Петра Гули («Пою любов, луну и розы», 1962). Поряд з характерними культівськими віршами, написаними за вимогами політичного календаря, Гула створив поетичний щоденник буднів молодої людини. В ньому він відзначив свої почуття й думки, викликані одно-класницями, футболом, київськими вечорами, приятелями й різними подіями студентського життя. Читача приваблює відвертість, з якою він дає на суд своє внутрішнє життя. Інша справа, що ліричний герой Гули не є особою, яка могла б зацікавити більш вимогливого читача. Цей недолік не компенсується ні метафоричністю й сентиментальністю словника й побудови. Художня фактура віршів звучить ремінісценціями з Єсенина, Некрасова, Щипачова. Методологічно пое-

зія П. Гули виростає з псевдораціоналізму епохи і являє собою дедукцію політичних і етичних явищ.

Поезія Йосифа Збіглея («Зелені нсони», 1964) стоїть на кінці культівського і на початку післякультуртівського періоду нашого життя. Ця обставина наклада міцний відбиток на всі її компоненти. Це вже аналітична поезія: дійсність вривається в неї в гострих антitezах, в яких поет шукає смисл і правду, знаходить і не знаходить їх. Культівські традиції вступають в цю поезію у виді логізації поліфонних епічних малюнків. Пост ніби не вірить, що читач може зробити самостійну оцінку художніх малюнків дійсності. Логізація (у виді кінцівки) дублює смисл зображеного, редукуючи художню багатозначність до ідейної однозначності. Мова поезії Збіглея значно експресивна, слово в контексті має міцний емоціональний заряд. Однак потяг до лаконічності, що межує з афористичністю, послаблює поліфоність цієї поезії в користь логічної однозначності. Можна сказати, що поезія Збіглея своєю тематичною новизною (шлях сільського хлопця до науки й незалежного становища), методологічною оригінальністю (діалектична тріада мотивів і тем, як засіб аналізу дійсності), семантично-експресивною новістю підноситься на фоні культівської поезії як найцінніше досягнення української поезії Чехословаччини.

Післякультуртівською стикою характерний і збірник байок Миколи Ксеняка («Байки», 1963). Це короткі алегорії, порівняння, притчі, сатиричні зарисовки, предметом яких є масові пороки суспільства. В контексті місцевої української літератури це зовсім симпатичні явища, хоч воно і не досягає великої виразності ні в художньому, ні в етичному плані.

Актуальною проблемою української літератури в Чехословаччині є проблема консумента поезії. Як зробити доступною поезію основній масі населення (сільського), коли вона не розуміє поезії й не читає її? Існує погляд, що треба виховувати її естетичний смак, створюючи для неї поезію, доступну її розумінню. Цей погляд зумовив появу цілого ряду т. зв. народних поетів — Іван Жак, Іван Кіндя, Іван Новак, Микола Томан, Іван Мельник, Юрко Колинчак, Василь Юртін, Ілько Боднар, Андрій Цапцара, Микола Гвозда, Марія Дуфанець і ін. В 1960 році вийшла окрема збірка віршів Івана Жака («Маковицькі нутти»), а в 1965 році їх колективний збірник — «Зелений віночок, червоні квіточки». Нема сумніву, що в названих збірниках є немало рядків, які свідчать про добрий художній смак і талант їхніх авторів. Але в загальному значенні обох збірників треба шукати в позаестетичній — культурно-соціологічній і національній області. Названі збірники — це симптом зростання культурної і національної свідомості українського населення Чехословаччини. На створення таких рифмованих дво- і чотиривіршів про різні події життя виплинули й ті спрощені утилітарні рифмовані тексти, що виникли в атмосфері культу особи під впливом невірного розуміння демократизації мистецтва.

В суспільстві, в якому волюнтаризм порушує його органічний розвиток, величезного значення набувають події, які є коректором цього волюнтаризму. Такою подією в Чехословаччині став XII з'їзд КПЧ, що був логічним наслідком ХХ з'їзду КПРС. Він створив атмосферу, в якій народжувалась збірка віршів Степана Гостиняка — «Пропоную вам свою до-

рогу» (1965). Ця збірка — літературна подія, яка є рубежем в розвитку української поезії Чехословаччини. Крім того, це перша збірка, що виходить далеко за межі місцевої української поезії Чехословаччини. Поет повірив марксистській етиці, але на відміну від Макари — не повірив їй на слово, а пішов перевірити її на практиці. Трагічне протиріччя між словом і ділом приголомшило його. Але він не капітулював. Навпаки: у своїй поезії висловив цей трагізм. Дійсність увірвалась в його поезію якраз в тих формах, які свідчать про максимальний розрив теорії і практики. Моральний ригоризм Гостиняка є максималістичним. Сила його розкриття протиріч дійсності рівна силі деформації дійсності. Неспроможність до компромісу веде його навіть до нігілістичної негації деформованої дійсності. В другій збірці («Лише двома очима», 1967), він пішов ще далі й відкинув всі ідеали й правди, та вірить лише своїм двом очам. Крайність народила крайність. Але негація Гостиняка породжена пристрасним бажанням стверджувати. Гостиняка, як поета, породила наша дійсність, яка вимагає тісного зв'язку поезії з дійсністю. Він не вміє створювати естетичні цінності у відриві від цінностей стичних. Тому зміну в його відношенні до дійсності треба чекати від змін в самій дійсності. Критичне відношення до дійсності зумовило індуктивність творчого методу Гостиняка. На відміну від попередників, в яких переважає метонімічний принцип, Гостиняк будує свою поезію на принципі метафоричному. В цьому смислі деякі його вірші нагадують метафоричні фейерверки імагіністів. Метафора в Гостиняка пронизує всю творчість — від мікро- по макрообрази. Дійсність тотожна з метафорою. В ній вона розкривається, по-

середництвом неї поет намагається осягти її закономірності і протиріччя. Заплуганість і ускладненість деяких метафор можна пояснити якраз їх виключним становищем в поезії Гостиняка. В майбутньому поетові доведеться вирватись з обіймів метафори й побачити дійсність в безконечності її форм.

Слід сказати, що поезія Гостиняка, народжена нашою драматичною дійсністю, виникла в зіткненні з поезією Невала і Аполінера, будучи одночасно завершенням тих паростків місцевої поезії, які з'явилися в атмосфері після ХІІ з'їзду КПЧ. Це — публіцистичність Ю. Бачі, який заговорив відвістро про деформації, головно в національному житті; метафоричність Іллі Галайди, який місцеву поезію депатетизував і метафоризував, створюючи атмосферу широті і схильованості; індуктивність і емпіричність Йосифа Збіглея, який предметом поезії зробив будні карпатського юнака; модальна різновидність Йосифа Шелепця, який внес у літературу здоровий скептицизм і нігілізм. Названі паростки злилися в Гостиняка в художній синтез, створивши нову, вищу якість української літератури Чехословаччини.

В 1966 році вийшла колективна збірка семи наймолодших адептів поезії (М. Бобак, Ю. Волох, Н. Гиряк, Г. Коцур, М. Дробняк, М. Немет, М. Регула) — «Пригорщі весни». Всіх авторів збірки об'єднує декілька симпатичних рис: солідна культура мови, знання авангардних літературних напрямків та їх поетик, пошуки нових можливостей для української поезії, моральний ригоризм, а в декотрих і громадська відвага. Стремління синтетизувати для української культури досягнення модерної поезії словацької та чеської дуже виразно вплинуло на цю поезію — на

фоні української поезії УРСР вона нагадує переклади з словацької та чеської мови. Синтез залишився на початку. Актуальними здаються дві перспективи: зістати на цьому рівні і статися епігонами чехословацької поезії, або перебороти початкову форму синтезу і створити і змістом (емоціональністю, модальністю, «душею») національну поезію. Небезпекою наймолодшої поезії є і прозаїзми, які хлинули до неї внаслідок розбиття класичного канону і браку сил створити модерну авангардну поезію.

Найпліднішим з наймолодших поетів є редактор «Нового життя» — М. Дробняк, який в 1967 році дебютував збіркою «Розлуки і зустрічі». Вже сама назва збірки дуже виразно характеризує її зміст: журналістичні імпресії від зустрічей, імпресії емоційно піднесені, етично ригорозні. Здається, що вільний вірш вбиває в Дробнякові поста, а допомагає публіцистові та журналістові.

В останньому часі можна відмітити і деякий ренесанс в поетичній творчості Івана Мацинського й Федора Лазорика. В першого — шляхом філософського поглиблення громадсько-національної теми, в другого — шляхом ліризації спогадів про прожите життя. Бродінню української літератури в Чехословаччині сприяють успіхи словацької, чеської й молодої української літератури СРСР, а також пильна увага до досвіду української поезії двадцятих і тридцятих років. «Порстяні молодості» Е. І. Антонича, які в 1966 році вийшли у видавництві в Пряшеві, грають, без сумніву, роль доброї закваски.

Українська поезія Чехословаччини не визначена особливо ні якістю, ні кількістю. В п'ятдесятих роках вона була тісно пов'язана з політичним і соціальним

життям всієї республіки, в меншій мірі з національним життям українського населення Чехословаччини. Більше того: якраз в ці роки вона наперебій дякувала урядові та партії за здійснення своїх ідеалів нації, опинаяючись тим у прямому протиріччі з критичним становищем справ в цій області в сучасному. Національна свідомість поезії починає складатися лише в останньому часі. До початку 60-х років це була погано погано псевдораціоналістична, дедуктивна поезія. В останній час молода генерація поетів вносить у поезію нові методи, теми і ідеї. З-понад 30 збірників поезії, що вийшли в Пряшеві, можна б скласти том-два справжньої поезії, яка могла б стати потенціональним вкладом нації в скарбницю світового мистецтва.

Проза

Після подій 1945 року у всій дотеперішній історії чи культурі закарпатських українців помічалося мало такого, на що можна б спертися, чи хоча б нав'язувати, від чого можна було б відштовхнутись. В той же час факти нового життя — визволення країни, перемога в ній демократичних сил, приєднання Закарпаття до України, орієнтація країни на дружбу і співпрацю з Радянським Союзом, величезний авторитет всього радянського при зовнішній подібності чехословацьких і радянських економічних, суспільно-політичних та ідейних завдань (реконструкція знищеної війною господарства, індустріалізація країни, колективізація сільського господарства з теорією всенаростаючої класової боротьби) — повністю полонили серця й уми сучасників, скерували їхні погляди виключно на радянський приклад, як на «невичерпне джерело» пізнання, досвіду, зразків.

Життя у післявоєнній Чехословаччині давало багато нових тем для літератури. Явища, зв'язані з колективізацією сільського господарства — з усіма притаманними їй проблемами — висунулись на перше місце також у художній прозі. Прямолінійне розуміння завдань літератури як ілюстратора суспільно-політичного життя, однобічне сприйняття принципів соціалістичного реалізму, заплутаність у визначені функції художньої літератури, у розумінні теорії відображення

— спричинились до того, що в українській літературі Чехословаччини (як і в інших літературах країни) майже вся увага письменника й читача зосереджувалась на темі, а не на її художньому втіленні. Трафаретність тем, сюжетів, конфліктів, герой переважали над індивідуальними особливостями художньої манери окремих письменників.

З приєднанням Закарпаття до України майже всі закарпатські українські прозаїки опинились по той бік кордону. Між тими, що опинились в Чехословаччині, в одного тільки Федора Іванчова була збірочка оповідань («Под соломенной стрехой», Ужгород, 1938). Були тут ще свідомі учителі й освітні діячі — Юрко Боролич, Іван Прокіпчак, Андрій Кусько, Василь Зозуляк, у творчому доробку яких було пару нарисів та оповідань. Післявоєнне життя висунуло між названих авторів ще й селянина Михайла Шмайду (на певний час ще й Михайла Пителя). Таким чином, основний кадр післявоєнних українських прозаїків в Чехословаччині творили активні учасники національно-визвольного руху, що скоріше бажали стати письменниками, ніж були ними.

Ще кілька факторів визначало обличчя тієї прози, яка виникла в нас в першому десятиріччі після 1945 року.

Роки після визволення були повні драматичних, а то й трагічних моментів: війною знищений край, переселення тисячей наших селян на Україну та в чеське прикордоння, православізація, українізація, колективізація сільського господарства, «всенаростаюча класова боротьба» з усіма властивими тогочасному суспільно-політичному життю кампаніями, викриваннями ворогів, репресіями та іншими зловживаннями.

В житті проходили такі величезні зміни, що, здавалось, вистачить описати який-небудь факт тогочасного життя, і цього опису зовнішніх подій вистачить для довготривалого життя літературного твору.

Ту саму тенденцію, при великому браку власних літературних традицій чи доброї письменницької практики, підтримувала також розповідна традиція усної народної прози, під безпосереднім впливом якої були всі вищеноазовані прозаїки.

В казках, народних оповіданнях чи переказах вся увага оповідача зосереджується, як відомо, на переказі подій, пригод, фактів; тут не треба дбати про глибшу мотивацію переказуваного. Подібно підходить народна проза до зображення дійових осіб, які є тут виразними носіями ідей і зовсім невиразними індивідуальними характерами (чи йдеться про зовнішній портрет, чи про їхню мову, чи навіть про внутрішні риси характеру, психологічний стан героя тощо).

До описового сплощення літератури спричинився також тзв. позахудожній тиск на неї (виступи в пресі, постанови про літературу), який часто вимагав творів, де все, мов на плакаті, було виведено на передньому плані і ним вичерпувалось.

Внаслідок того вся увага письменника й читача зосереджувалась не на основному в кожному художньому творі — не на силі художнього образу, художнього мислення й узагальнення, а на зовнішніх засобах художнього зображення. Ті складові частини твору (сюжет, дійові особи), що вважаються головними засобами передачі ідейно-художнього змісту, його носіями, стали єдиною й остаточною метою. Зміст такого твору повністю вичерпувався фабульним елементом та демонстрацією ідейних настанов.

І ця характеристика української прози Чехословаччини стосується перш за все 1951—1956 років, тзв. періоду перших книжок. Протягом названих років видали перші збірки оповідань всі українські прозаїки Чехословаччини: Михайло Шмайда, Юрко Боролич, Федір Іванчов, Іван Прокіпчак, Андрій Кусько, Михайло Питель, і навіть поети Федір Лазорик, Андрій Карабелеш.

Серйозним недоліком нашої прози в зазначені роки було схематичне й однобічне зображення дійсності. Більшість прозових творів було побудовано за такою схемою: погане жигтя, якась всесильна подія докорінно змінює його і — після цього — щасливе життя. Цією всесильною подією буває одна розмова, поїздка на «зразкову» артіль, одні збори селян тощо.

Складний і багатогранний сюжет окремі автори ще й виправляють так, щоб їхні герої діяли не згідно з законами життя, а згідно з бажанням автора. Василь Зозуляк, наприклад, в оповіданні «Налет крестоносців» дає «оцепить» до «пятнадцятьо чергими силуэтами» тільки з трьох боків, щоб його герой міг втекти вікном у четвертій стіні. В оповіданні «Страшничка нової жизни» не дозволяє дійовим особам протягом двох років від закінчення війни нічого відремонтувати в селі, навіть школу, щоб «герой», який приїздить у село на три дні до виборів, зробив все це за одним разом і мав, таким чином, на чому виявити свої «героїчні» здібності. В тому ж оповіданні в лютому місяці автор робить у Карпатах з вечора до 4-ої години ранку таке «полноводие», що виборці припливають на вибори «на членах, как в Венеции», щоб тільки довести, що жодні труднощі не відіб'ють громадян від участі на виборах.

Найбільше прикладів спрощеного зображення дійсності дають твори про життя й проблеми людей в сільськогосподарських артілях. В той час, як заснуванням артілі в селі лише починали створюватись можливості перебудови життя, — а сама перебудова була ще тільки попереду, зміни на краще треба було вибороти в складній і довгій боротьбі — в літературних творах цей довготривалий процес, що становить цілий історичний етап в суспільно-політичному житті, вирішується нашими авторами, як уже згадувалось, протягом одного дня, ціною однієї бесіди, екскурсії, одних зборів. В артілі, зразу після її заснування, всі люди найщасливіші, нікому нічого не бракує, всі блага світу служать тільки їм. Зрозуміло, тут і мови нема про справжнє розкриття змін у житті людей чи села; про ці зміни (як і про всю дію) письменник лише повідомляє.

Характерною ознакою тогочасної прози є факт, що вона майже не торкається інших проявів життя, інших тем, крім сільської. Але кожному ясно, що там, де сторіччями панував соціальний і національний гніт, де економічне та культурне життя значно відставало від загальнодержавного рівня, де часто міняли викладову мову у школах, де мінялося віросповідання всього населення, де тисячами виселялося й переселялося населення тощо, не може не бути серйозних проблем. І хоч згадані питання публічно обговорювались, письменники їх зовсім не заторкали. Над нечастими картинами важкого довоєнного життя, чи запеклої боротьби за визволення переважало зображення «нового щастя».

Але вже на цьому етапі розвитку нашої прози можна назвати кілька кращих творів, що стали ви-

хідним моментом вдосконалення цієї галузі нашої літератури.

В оповіданнях, побудованих на довоєнному чи воєнному матеріалі, дає себе знати життєвий досвід письменника, внаслідок чого в таких творах сильніші елементи художнього узагальнення. Та й зразки української літератури цього типу (напр. твори В. Стефаника) тут були кращим прикладом, ніж твори найновішої радянської літератури.

Перш за все сюди належить збірка оповідань орігінального і своєрідного прозаїка Михайла Шмайди — «В'язка ключів». Основою майже всіх його оповідань є виразно загострена соціальна фабула, яскравий життєвий випадок. Але почерез ці випадки автор розкриває загальні тенденції життя, його соціальну структуру.

В оповіданні «Малий Штефанко» Шмайда малює зародження бунту в дитячій душі проти несправедливості святих. Коли сусідському хлопцеві, який має всього досить, ще й святий Микола приносить саночки, а йому, голодному й обідраному, Микола не приніс нічого, малий Штефанко, більш یідчувши, ніж зрозумівши, що святі служать багатим, кидає напівспеченою картоплею в образ святого Миколи. Кусочки скла сиплються на землю, проте ми можемо сказати, що це сиплетися вперше розбита віра малого Штефanca у справедливість світу.

Подібні художні вартості знайдемо також в кращих оповіданнях інших авторів. Юрко Боролич в оповіданні «Дарунок» показує, як радянський солдат несе як військовий трофей додому книжки у рідну бібліотеку та дарує їх на ще більш бідному і знищенному Закарпатті, залишаючи собі лише «Кобзар» Шевчен-

ка з першим реєстраційним номером їхньої сільської бібліотеки.

Іван Прокіпчак розкриває в оповіданні «Ілько Сук» досить таки переконливу картину складної боротьби українського населення проти церковної унії у XVII ст.

ХХ з'їзд КПРС і нові течії, які він викликав, мали великий вплив і на українську літературу Чехословаччини. Йдеться не тільки про те, що ХХ з'їзд партії вказав на великі помилки і антигуманні вчинки минулого періоду та розв'язав крила творчій ініціативі, але й про те, що новою оцінкою цілого ряду явищ суспільно-політичного життя він почав створювати умови для виникнення нових поглядів на літературу, в тому числі перш за все на її функцію, на принципи соціалістичного реалізму, на відношення політики до мистецтва і навпаки.

Література — тут маю на увазі не тільки українську, але всю чехословацьку літературу — знову бере на себе моральний обов'язок бути органом суспільної критики. Відносини чи взаємозв'язки між політикою та мистецтвом є, зрозуміло, дуже складними. Політика й мистецтво працюють різними засобами. Політика, наприклад, немислима без тактизування чи компромісів, в той час, коли саме ці ознаки найбільше шкодять мистецтву. Знову утверджується думка, що мистецтво не може впливати на життя прямолінійно чи безпосередньо, як засіб політичної агітації, не може і не сміє базувати свою роль лише на якихось грубо практичних завданнях, на всепрощаючому чи всесхвалюючому тоні своїх творів.

В міру того, як ці думки, що є результатом ХХ з'їзду КПРС, почали здобувати собі місце в літератур-

ному й суспільно-політичному житті нашої країни, почав виявлятись їхній вплив також в українській літературі Чехословаччини.

Першим наслідком цього процесу, який особливо виразно (ї трохи по-іншому) проявився в словацькій та чеській літературі, було певне уповільнення темпа кількісного розвитку української прози (та й усієї української літератури) Чехословаччини. На певний час уповільнili ходу особливо старші прозаїки, доказом чого є кількість виданих книжок та оповідань, надрукованих у пресі.

Проте і в цьому другому періоді розвитку зустрічаємось також з новою хвилею схематизму. Поверхове розуміння критики догматизму та схематизму привело окремих авторів до того, що замість одних догм вони почали спиратись на інші: на висловлювання нових діячів, на нові лозунги, нові цитати, нові теми, на «нових» героїв, причому спосіб праці, форми зображення, розуміння функції літератури — залишились ті самі. Причиною такого явища був брак справжніх художніх традицій, утилітарний (проовітітельський) погляд на функції літератури та брак творчого підходу до літературних проблем. Серйозним гальмом швидкого розвитку нових поглядів на літературну творчість була також українська преса ЧССР, яка дуже довго (а в певних аспектах ще й досьогодні) стояла на старих позиціях щодо призначення та спрямування літератури.

Як розвивалась в цьому етапі наша проза?

На сьогодні у прозі працює понад тридцять авторів, третина з яких заслуговує близької уваги дослідника. Вже це кількісне зростання прози створило передумови для її урізноманітнення. Це урізноманіт-

нення зумовлено теж появою нової генерації молодих прозаїків.

Однорідна та одноманітна ідейно-тематична, сюжетно-композиційна чи художньо-стильова картина зникла і замість неї з'явилась строкатість творчих шукань, літературних фактів чи досягнень.

В творчості старших прозаїків досить швидко розвивалися нові теми, проте зовсім повільно доходить до зміни принципів художнього мислення і творення. Замість схеми: активні борці за артіль, вагаючі і вороги нового життя з'являється схема: чесні працівники, політичні спекулянти, скривджені люди й реабілітація (див. оповідання «Дорогами життя» з книги І. Прокіпчака). Велика увага тут все ще приділяється вагомій темі, набагато менша засобами її художнього зображення.

Взагалі ж треба вважати важливим, що дуже поширився тематичний горизонт нашої прози. За останні роки, крім села та його проблем, у прозу увійшло місто зі своїм побутом, а також життя інтелігенції. Однак зазнала змін і сама сільська тема. Нехай не зникла ще повністю схема, проте у зображення села проникає більше життєвої правди («Дорогами життя» І. Прокіпчака, «Борозна» В. Дацея), портрети селян стали психологічно загостреними («Завірюха» Єви Бісс, «Корчмарка носить пиво на стіл» М. Немета), з'являються іронічні та сатиричні картини про наше життя («Ізбраніє півцо-учителя» Федора Віца, «Панахида по церковній школі» Федора Лазорика). В іншому освітленні предстає перед читачем також тема війни, звертається увага на її моральні і психічні наслідки («Буханка хліба» і «Холостий постріл» Ілька Галайди), поширюється географія війни («Махор-

ка» Федора Іванчова, «Тітка Глаша» Галайди), даються її узагальнення («Приречені до життя» Й. Шелепця).

Неоднорідною є також проза про місто. Тут і гуморески, і проблеми молодого покоління, суспільно-громадські й любовні проблеми тощо.

Тематична різноманітність і строкатість приносить із собою принаймні одні відрадні явища: допомагає розбити традиційну уяву про людину та спосіб її представлення в мистецтві, як це підкреслив недавно Орест Зілинський.

Коли розглядати жанрову приналежчість нашої прози до і після 1956 року, трсба підкреслити, що її жанровість досить нечиста.

Внаслідок вищезгаданого прямолінійного розуміння літератури як ілюстратора чи документатора суспільно-політичного життя, внаслідок браку хороших художніх традицій, чи може й внаслідок інших факторів, українська художня проза ЧССР характеризується цілим рядом таких ознак, які донедавна були характерними лише для нарису, репортажу, фейлстону та інших журналістичних жанрів (з другого боку сучасний нарис, репортаж чи фейлетон дістають деякі ознаки оповідання чи новели).

Це перш за все втрата або зменшення узагальнюючого значення художніх образів. (Творчість останнього часу потрохи міняє цей стан на краще.) Крім того, це певна неувага до опису середовища, до ліричних відступів, пейзажів тощо, які хоч і не можуть зайняти багато місця у т. зв. короткій прозі, все таки є невід'ємною складовою частиною художнього зображення. Одноманітними є також прийоми відення розповіді: найчастіше розповідає сам автор, рідше

дійові особи, розповідь, як правило, ведеться хронологічно.

Наперекір урізноманітненню та збагаченню тематики та проблематики прози, надалі переважають тут твори з виразним сюжетом, описом життєвого випадку. Твори, в яких носієм дії були б психологічні явища, а також оповідання-портрет, оповідання-монолог починають з'являтись лише в останній час.

Здається навіть, що центральною проблемою старшої української прози ЧССР стає недостатнє вміння креслити психологічний стан героя, процес, що відбувається в ньому, зародження думок, ідей, подій. Тому й переважають статичні описи, особливо у старших авторів.

Твори Івана Прокіпчака з останнього часу «мають прозору хронікальну побудову, широтою охоплення подій наближаються іноді до повістей («Будемо жити»). Значний вирізок життя подано в них майже виключно засобами діалогу й лаконічної авторської розповіді про події. Проза Прокіпчака — строго епічна, в ній немає елементів ліризму й описової орнаментації (описи природи), окремі психологічні риси появляються тільки в контексті нескладної зовнішньої дії. Бракує малюнку гострих психічних напружень. Але образ життя, що його дає Прокіпчак, на свій спосіб вірний і переконливий, як переконливо буває розповідь очевидця». (О. Зілинський: На шляху до людинознавства, Дукля, 1968, № 1).

Основним недоліком оповідань Зозуляка є також неспроможність психологічно мотивувати поведінку своїх героїв. Автор весь час прагне висвітлити вмотивованість вчинків, проте вдається йому лише проста спічна розповідь або сухий зовнішній опис психічного

стану, на зразок: «А нерви у Гринфельдів натягнуті струнами... Руки їх дрібно дрижать..., серця мліють і прудкіше стукотять... Зібрані в трубку, його губи сіпались неспокоєм...» («Помста»).

Найбільше уваги психологічному зображенням героїв приділяє зі старших письменників, здається, Юрко Боролич. Його прозова творчість була тематично найрізноманітнішою вже в попередньому періоді. Появлялися в ній і бійці, і шахтарі, і найвищі представники старої й нової влади тощо. В творах Боролича останнього періоду виступає і Тарас Шевченко («Полотняна сорочка», «Сіяч»), і історичні постаті попередніх століть («Червоні маки»), і міські дорослі й дитячі персонажі («Його день серед нас»), і, зрозуміло, сільські герої (Повішеникова хижка»). Для наведеної тематичної різноманітності Боролич шукає і різних зображенняльних засобів, і традиційну спічну розповідь збагачує ліричними відступами, поглиблює психологічними характеристиками.

На цьому полі в нього можна знайти певні часткові здобутки, однак, здається, епічний ґрунт більш властивий його натурі.

Подібно стоять справа з творчістю Федора Іванчова та Андрія Куська. І в них можна помітити намагання до глибшого і всебічного художнього малюнку, проте реалізується це намагання перш за все урізноманітненням сюжетів, окремих його частин, а не помітним збагаченням художніх прийомів, поглибленим психологічного малюнку.

Трохи краще виглядає справа з новими українськими новелістами Чехословаччини, що формуються протягом останніх років. Картина тут строфікати й незадорідна.

Василь Дацей, автор трьох збірок, намагається позбутись пережитків схематичного зображення за своєю ідеями деяких прийомів від сучасних чеських, словацьких, зарубіжних письменників (з поміж українських радянських повелістів він найбільш захоплюється Євгеном Гуцалом), не пориваючи як-небудь виразно зв'язку ні з пануючою тематикою української літератури, ні з її хорошиими й поганими ознаками. Здається, що досі він більше шукає ніж знаходить, хоч деякі критики важають, що Василь Дацей вже на даному етапі є кращим представником нашої молодої прози (О. Зілинський).

Прямо протилежною здається творча манера Йосифа Шелепця, людини, що прямо програмно рве зв'язки з дотеперішніми традиціями української літератури Чехословаччини, вважаючи їх гальмом для швидкого художнього її зростання, наприклад, зв'язки з народною творчістю, що є найчастіше ознакою регіоналізму та примітивного мислення.

Його оповідання є експериментаторськими щодо форми і щодо змісту. Як правило, вони безсюжетні, задовольняються змалюванням певної риси дійової особи, певного настрою («В дорозі», «Блудіння»).

Ніби поєднанням цих двох протилежних тенденцій видається нам новелістична творчість Єви Бісс, яку донедавна знала літературна громадськість лише як драматурга.

Предметом її зображення є прості, малі люди, зі своєрідними (навіть своєрідно споторненими) характеристиками, сформованими життям — складним, потворним. Атмосфера її оповідань особлива, її герої діють у дуже характерних умовах життя. З оповідань від потрохи фатальністю життя, потрохи навіть його без-

глуздям, герої повністю зайняті своїми проблемами, навколошнього життя вони навіть не помічають.

Така творчість Єви Бісс є приемною несподіванкою для української літературної громадськості Чехословаччини і обіцяє бути її належним урізноманітненням.

Подібно, як Шелепець і Бісс, моральними проблемами героїв займаються оповідання Ілька Галайди. Тематично він повертається у роки війни. Галайда практикує стисло, в переважній мірі засобами класичного зображення.

Новим (за темою і способом її розкриття) у прозі стало оповідання Мирослава Немета — «Корчмарка носить пиво на стіл». Події тут розкриваються поступово, вагомі «скоріше виразом внутрішніх реакцій, ніж вчинками». (О. Зілинський).

До справді новаторських пошуків слід віднести й поетичні малюнки поета Степана Гостиняка, в яких найвиразніше виступає його особистий світ, повністю розкривається поетове «я». Тут нема навіть залишків жодної схеми, тут є лише спостережливі дрібні враження й реакції на події зовнішнього світу. Ліричний герой живе лише своїм баченням і своїм розумінням навколошнього світу, має свою систему світосприймання («Лише двома очима», 1967 р.).

З наведеного випливає, що в сучасній прозі українців Чехословаччини існують — по різному поняті і виражені — дві лінії: старша — побугова і новіша — психологічна. Для першої характерні ширші, загальніші, суспільно вагоміші, «колективні» теми, які найчастіше розкриваються розповідлю про зображене. Для нової лінії, яку характеризують прізвища Бісс, Шелепець, Гостиняк, Дацей, Галайда, Немет

і молоді автори, характерна підвищена увага до проблем окремої людини. Тут нема прикладних героїв, проте тут наявні пошуки смыслу життя людини, розкриті індивідуальні світи окремих людей, показані індивідуальні трагедії й щастя. Ця проза переоцінює колективні вартості життя з точки зору індивідуальної людини і в разі потреби демаскує їх, висуваючи замість них нові моральні вартості.

Окремо в розмові про прозу слід охарактеризувати т. зв. довгі жанри. Сюди належать повісті Ф. Лазорика «Світанок над селами» (1953 р.), «Вік наш фестивальний» (1956 р.), повість М. Шмайди «Паразити» (1953 р.) та В. Зозуляка «В кровавом тумане» (1956 р.), романи М. Шмайди «Тріщать криги» (1958 р.) та «Лемки» (1964 р., книга перша: «Корчмарський слуга»), В. Зозуляка «Нескорені» (1962 р., книга друга: «На руїнах», 1966 р.), Назара Гнатюка «Святі та божі» (1965 р.).

Погоджуємося з думкою, що сама поява роману в певній літературі є доказом її дозрівання, що «зрілий роман є свідченням зрілої літератури» (В. Жідліцький). Таким чином аналіз роману в українській літературі ЧССР кидає певне світло на всю літературу.

Від оповідань чи новел повісті й романи відрізняються не лише кількістю сторінок, дійових осіб чи детальнішим описом середовища дії, але й особливим, властивим лише довгим жанрам синтетичним поглядом на тему і всебічним чи повним її висвітленням.

З цієї точки зору повісті «Світанок над селами», «Вік наш фестивальний», «Паразити» та «В кровавом тумане» здаються бути скоріше поширеними оповіданнями чи рядом оповідань («Світанок», «Вік наш фес-

тивальний»), ніж синтетичним охопленням теми. Це проявляється як у сюжеті твору, так і в способі характеристики дійових осіб, де не зустрічаємося із всебічно розвиненими персонажами.

З другого боку, романи Шмайди і Зозуляка, а також і роман Н. Гнатюка, тяжіють до синтетичності. Зразком для них є форма класичної російської та української епічної прози, в яких переважає опис подій. Щоправда, в названих романах Шмайди, Зозуляка і Гнатюка небагато всебічно окреслених, художньо вагомих персонажів; тут діють скоріше посередні, ніж виняткові герої; вони беруть участь у зображеннях подіях, самі лишаючись художньо нерозкритими. Однак в головних персонажах роману «Лемки», наприклад, закладено значний потенціальний заряд, який, коли б його вміло використати, дозволив би зробити з цих персонажів всебічно окреслених, художньо вагомих літературних типів. Дослідник цього питання В. Жідліцький припускає, що «Корчмарський слуга» Юрко Голод зі своєю бунтарською вдачею містить у собі латентні можливості чималого епічного характеру. Є в Шмайди й інші «конфліктні характери і моменти, наприклад, постать попа Бігаря або старого Голода, чи далі сутички Голодівських нерідних братів», вдало вмотивана до епічного причинного зв'язку (В. Жідліцький). Оскільки, однак, названий роман не закінчено, важно судити, наскільки ці потенціальні можливості будуть творчо використані.

Для всієї «довгої» прози в українській літературі Чехословаччини характерна значна описовість, низька художня функціональність багатьох місць у творі.

Класичним зразком цього недоліку є сцени у першому довгому творі цієї літератури (хоч і в останніх

творах — та й не тільки у «довгих» — ця проблема глибоко актуальна) — в повісті «Паразити». Брак літературної практики змушує автора описувати багато зайвого, нефункціонального, поки він дійде до потрібного йому місця. Ми бачимо, як персонаж іде селом, заходить у двір, у сізі, входить у двері, заходить у кімнату, здоровкається, домашні відповідають, запрошують гостя сісти, гість дякує, сідає, багато говорить, потім прощається, відходить і т. д. — замість того, щоб обминути все те і говорити лише про те, як проходить у хаті бесіда прихильників партизанського руху (стор. 24—29).

Ця «хронологічність», описовість, проявляється у прямих описах, у діалогах, у характеристиці персонажів тощо.

Може й внаслідок цього композиція творів «довгої» прози недосконала і часом (зокрема у Лазорика та Зозуляка) розпадається на ряд окремих (окрім може й цікавих) оповідань, розповідей, з'єднаних між собою без належної художньої мотивації чи глибокого причинного зв'язку. Відомо ж бо, що літературний твір прямо вимагає вдумливого і суворого вибору фактів, явищ, описів, характеристик. У творі має місце лише те, що необхідне авторові для розкриття того чи іншого його задуму. Навіть найкращі чи найцікавіші речі стають тут зайвими, коли вони не є необхідними.

Сама картина евакуації села, наприклад, може стати предметом зображення в оповіданні чи навіть у романі, коли автор за її допомогою хоче (і зможе) розкрити певні вагомі проблеми життя людини. Проте у книзі «На руїнах» довжелезні описи евакуації селян є зайвими, бо не є функціонально пов'язані

з розвитком ідеї твору. І справа зовсім не в тому, чи зайвий опис довжелезний або кількарядковий; справа у тому, що він взагалі зайвий.

Цей недолік «довгої» прози української літератури ЧССР має ще й другу негативну функцію: внаслідок художньої невмотивованості багатьох місць у творі, його персонажі часто залишаються художньо нерозкритими, недовершеними, нсіндивідуалізованими. Це селяни, попи, чиновники без власного, неповторного індивідуального світу, в якому ідеї і конфлікти твору повинні резонувати. Це саме слід сказати і про мову персонажів, якій часто бракує індивідуальної неповторності, художньої точності й сили.

Однак і в розвитку довгої прози можна простежити в українській літературі Чехословаччини помітні прогресуючі результати.

В «Паразитах» — першому «довгому» творі, наприклад, ми мали справу з виразно чорно-білим баченням світу (об'єктивно сприяла цьому й тема війни, коли вої суспільні сили розступилися на два моральні полюси) як у сюжеті твору, так і в характеристиці героїв. В наступних творах, особливо в романах «Тріщать криги» та «Лемки», автор поступово опановує вмінням креслити своїх героїв хоча б у схрещенні кількох площин. В новіших творах довгої прози кращає психологічна точність і художня вмотивованість та переконливість зображеного, композиційна зладженість і довершеність твору.

В романі «Тріщать криги» Шмайді вдалося на-креслити переконливу картину суспільної діяльності різних сил суспільства у такому складному питанні, що торкалось майже всього українського населення Чехословаччини, як колективізація сільського господар-

ства, супроводжувана кампаніями проти Білої легії, за зміну віросповідання та національної принадлежності всього українського населення ЧССР. Не можна твердити, що автор роману повністю художньо виразив усі проблеми, якими у творі жили його герой, проте, зважаючи на обставини, в яких цей твір виникав, можна говорити про етапне значення цього твору в боротьбі нашої літератури за глибоке відображення дійсності. Як довела дискусія навколо твору, автор роману повинен був вибороти для себе і для дальших письменників право на правдиве змалювання різних суперечностей у житті, неприємних питань, своєрідних постатей, аномалій і т. п., а в той час це означало немало.

В порівнянні з цим романом і його значенням у боротьбі за перспективи для української літератури ЧССР, творчість В. Зозуляка проходила у тихому закутку життя. Роман «Нескорені» не піднімав і не вирішував подібних актуальних проблем розвитку нашої літератури. Заглибившись у соціально-побутові перипетії минулого життя, Зозуляк не зумів осучаснити свій твір, ні взяти такої активної участі у боротьбі за розвиток літератури українців ЧССР, як М. Шмайда.

Наступний роман М. Шмайди знову довів його перевагу над манерою побутописання Зозуляка. Обравши в «Лемках» соціально-побутову тему з минулого життя, подібно до теми роману Зозуляка, Шмайда розставив своїх персонажів на кілька фронтів складної життєвої боротьби і, здається, змусить їх виступати часто проти себе, часто поруч себе, а часто і в боротьбі один за одного, щоб знову протиставити їх і таким чином підняти, а може й художньо вирішити

і переконливо викреслити неабиякі конфлікти людського життя і життя всього населення. З роману і відомого про роман явні соціальні, сімейні, національні, політичні, отже моральні, етичні й естетичні грани, які ускладнюють людям шлях до країного життя.

Роман Н. Гнатюка «Святі та божі» багато в чому відрізняється від інших романів української літератури ЧССР. В ньому йдеться про групу молодих хлопців, яких згуртувала в Празі якась релігійна секта. Проте «герої» перестали вірити у свою місію — спасати грішний світ — і почали жити згідно зі своїми бажаннями: одні пасивно тратять час, інші віддалисъ світському життю, інші будують собі кар'єри. Інше тут середовище (місто, семінарія), інший соціальний склад героїв, інша тема, проблеми. Однак і для роману Гнатюка характерні вищезгадувані особливості української прози: багато описовості, художньо неангажованих місць тощо. Більше того, в романі «Святі та божі» є деякі додаткові недоліки — низькопробні еротичні сцени та описи, розраховані на невибагливого читача бульварної літератури. Проблема мови персонажів і твору взагалі, індивідуального зображення персонажів тут теж залишається відкритою.

*

Українська проза Чехословаччини після визволення починала з публіцистичних прийомів журналістики, виходила з прямолінійного розуміння художньої літератури як ілюстратора суспільно-політичного життя. Властивий цій літературі провінціалізм і просвітленство довго сковували сили сучасних письменників.

Брак літературної практики і вагомих художніх традицій при великій складності культурно-національного життя українського наслення Чехословаччини довго перешкоджав якісному зростанню цієї літератури. Швидке кількісне зростання української літератури надовго заспокоювало видавців, критиків та й читачів, але це було дальшою причиною повільного її художнього зростання.

Лише останнім часом літературна критика, публіцистика, українська філія Спілки письменників та почасти й Українська редакція Словашького педагогічного видавництва та редакції преси приділяють більше уваги художньому рівню літературної продукції, наслідком чого починає поступово з'являтись нова якість художньої прози.

У процесі історичного розвитку закарпатоукраїнської літератури до визволення, навіть у період її відносно інтенсивнішого розгортання у 20—30-х роках та на початку 40-х років нашого століття, драматургія залишалась найменш розвиненою. Нерозвиненість театрального життя, відсутність традиції професіонального театру та ряд інших об'єктивних причин стояли на перешкоді її розквіту. Ні керований певний час М. Садовським Ужгородський Руський театр товариства «Просвіта» періоду 20-х років, що до певної міри був відірваний від місцевого культурного ґрунту, ні значно молодша Хустська Нова сцена, що довго залишалась аматорським театром, ні Земський Карпаторуський театр другої половини 30-х років, в силу своєї поміркованості і недовгого існування, ні т. зв. Угроруський Народний театр початку 40-х років, що діяв в умовах гострих обмежень хортіївського фашистського режиму, не встановили серйозних контактів з літературним життям Закарпаття, активно не впливали на нього. Все сказане ще в більшій мірі торкається літературного процесу українців Східної Словаччини, на територію якої діяльність цих театрів майже не поширювалась.

В силу несприятливих обставин за все ХХ століття до визволення тут не виник жодний соціально-вагомий, психологічно заглиблений, художньо витон-

чений драматичний твір. Спостерігались дві крайності у драматичній літературі закарпатських українців цього періоду: дешева розважальність і дидактично-моралізаторські тенденції, з патріотичними акцентами, у певних випадках і з екскурсами у минуле Закарпаття; у методі, поряд з домінуючими сентименталізмом та натуралізмом, мали місце досить виразні романтичні уподобання з слабо розвиненими реалістичними елементами.

Після визволення в процесі розвитку літератури українців Східної Словаччини настав різкий злам у цій галузі художньої творчості. Виникнення української професіональної сцени, заснованої у Пряшеві в 1945 році, розкрило ширші можливості для розгортання драматургії. Пряшівський Український Народний театр створив умови для втілення на сцені творів місцевих українських драматургів і для безпосередніх контактів письменника з глядачем. В ранній період своєї діяльності УНТ активізував також театральну критику, що мало певний резонанс і в місцевому літературному житті. Отже, драматургія в літературі українців Східної Словаччини раніш, ніж проза або навіть поезія в ширшому масштабі, отримала ґрунт для свого розвитку.

Підйом на цій ділянці творчої діяльності спостерігається на стику 40-х — 50-х років. Крім вже згаданих, збіг цілого ряду об'єктивних факторів сприяв активізації цього літературного жанру: загострювання класової боротьби і драматичні колізії в нашому суспільному житті; розгортання культурної революції серед українського населення і потреба ідеологічного впливу на маси, також через мистецтво, чому найбільш відповідав цей наймасовіший рід; п'ята річ-

ниця токайцької трагедії (1949) і у зв'язку з цим широка культурно-освітня активізація та мобілізація літературно-художніх сил українців Чехословаччини; заснування у Пряшеві Гуртка українських письменників та митців (1949) з досить активною драматичною секцією; переїзд з Братіслави у Пряшів у 1949 р. Української редакції Чехословацького радіомовлення, яка дала відчутні імпульси для виникнення коротких драматичних жанрів і навіть більшеактних п'ес, створила можливості для їх оперативних постановок і матеріальної підтримки авторів; все відчутніша потреба створення репертуару для аматорських театрів; творче зростання УНТ, який на початку 50-х років став все чіткіше усвідомлювати свої специфічні художні та суспільні завдання і почав прокладати шлях до активних контактів з літераторами. Початкові творчі труднощі авторів допомагали усунути і вирядили у сценічну путь першістки української місцевої драматургії, видатні працівники УНТ, зокрема Юрій Загребельський, що був постановником трьох перших інсценізацій п'ес місцевих авторів у 1950 і 1951 роках.

В цих умовах ряд авторів — з більшим або меншим успіхом — спробував свої сили на полі драматургії. У 50-х роках провідне місце посідала вона у творчості Єви Бісс та Василя Зозуляка, на початку 50-х років захопився драматургією відомий у той час як поет Іван Мацінський, згодом з поезії перечалив у драматургію Віктор Гайній, представник старшого покоління закарпатоукраїнських письменників Василь Гренджа-Донський за весь післявоєнний період приділяє значну увагу драматургії, у прозаїків Івана Прокіпчака, Василя Дацея та Федора Іванчова, автора драматичних етюдів, теж виявився потяг до неї, і на-

віть Михайло Шмайда став відомим ширшій публіці як літератор своїми драматичними спробами, злободенними радіоскетчами початку 50-х років. Звертались до драматичної творчості також автори-аматори, і серед них особливо Іван Родак, Василь Франко, а останнім часом Левко Довгович, п'єса якого «Саночки» («Дукля», 1965, № 4) з успіхом ставилась на аматорських сценах; з місцевих народних письменників — найстаріші їх представники — Іван Новак та Іван Кіндя, рукописи якого загубились.

У творчому доробку цих авторів, діапазон якого становлять комедії, трагікомедії, драми, драматичні поеми, одноактні п'єси, етюди, скетчі, діалоги, виступає ряд прогресивних, якісно нових рис у порівнянні з попереднім періодом розвитку закарпатоукраїнської драматургії: суспільна ангажованість, глибший і ширший аналіз об'єктивної дійсності, прагнення відбити закономірності суспільного розвитку, бажання довести до глядача вагому думку, підняти злободені проблеми, викрити хвороби своєї доби, спроба психологізації, у методі — курс на реалізм.

П'єси перших років характеризує потяг до масштабних тем з домінуючим класовим конфліктом, до великих, гіперболізованих постатей і спрошення людських відносин і це відповідає загальночехословацьким тенденціям у драматургії. Українські драматурги Східної Словаччини прагнуть пояснити історичний смисл свого сучасного і суспільної боротьби недалекого минулого. Чертіжнянське заворушення, токайцька трагедія, партизанське підпілля, лютневі події, колективізація, соціальні, національні, політичні проблеми буржуазної Чехословаччини, становлення соціалістичних суспільних відносин і ряд подібних тем стоять

у центрі їх уваги. В новому осмисленні і з новою силою виступає в їх творчому доробку традиційний мотив закарпатоукраїнської літератури — прагнення єднання з старшим братом і разом з ним всенародна боротьба за визволення з чужеземного ярма та за свободу, усвідомлення і вираз своєї національної гідності, зустріч з радянськими братами.

Драматургія даного періоду, особливо першої половини 50-х років, позначена культівськими деформаціями: в ній мають місце чорнобіле бачення дійсності, схематизм, штучні, надумані ситуації й конфлікти, перебільшений пафос, а також художня недовершеність, технічна невправність. В ряді п'ес хитка структура, сюжет перевантажений зайвими деталями, характери подані поверхово і однобоко тенденційно, бракує динаміки у розгортанні дії, у діалогах, мова персонажів нівелізована, не відбито або слабо відбито місцевий колорит за допомогою мовних засобів.

Взагалі мова — найвразливіше місце драматургії українців Східної Словаччини. До середини 50-х років місцеві драматурги в переважній більшості писали російською мовою. Володіли вони нею недосконало, знали її штучний варіант, тому і мова їх творів була часто безбарвною, лексика і стилістика уніформованою. Перехід на українську мову не притупив гостроти цієї проблеми. Адже ж ці автори у більшості засвоювали літературну книжну мову і її застосовували у мові своїх персонажів.

Звільнюючись від нашарувань культівського сенсу, від акцентованого штучного оптимізму, драматургія від кінця 50-х років прямує до психологізації, до розкриття морально-етичних проблем, до показу складності життя і трагічних ситуацій у суспільстві

та в житті людей, прагне розкрити інтимний світ людини. Однак, в силу ускладнення внутрішніх колізій, художньо-композиційна сторона драматичних творів в деяких випадках стала ще більш непевною.

В останні роки цей жанр в порівнянні з попереднім стапом його розвитку пішов дещо на спад, у контексті загального розвитку літератури українців Чехословаччини став постійно відставати від рівня прози і особливо поезії, у світлі розвитку яких драматургії бракує сміливих шукань і прояву самобутнього хисту. Причини такої стагнації цілий ряд: УНТ та до певної міри й Українська редакція Чехословацького радіомовлення збочили з шляху позитивного каталізатора драматургічного процесу, журналістика, в силу своїх пасивних настанов, не виростила постійної і кваліфікованої драматургічної критики, не створила навколо питань театру та драматургії атмосфери здоровової, боїової дискусії, яка стихійно рвалась до життя у 40-х роках, ЦК КСУТ до цього часу не утворив творчого колективу авторів-драматургів для потреб аматорського театру, і нарешті, й у видавничій політиці, в силу обмежень, драматургія опинилася в становищі пасербиці. Для авторів-драматургів забракло у таких умовах широкого простору для відважних і плідних експериментів. Щоправда, після подолання культурських деформацій у мистецтві і в ході швидкого зростання культурного рівня українського населення, значно зросли й вимоги українського глядача, смаки якого витончились і витончуються на зразках світової драматургії, з якою драматургія української літератури Чехословаччини повинна йти невпинно в ногу, без будь-яких пільг і знижки на молодість та неосвіченість, на що вона мала право в роки своїх початків.

Серед українських драматургів чільне місце по-сідає Єва Бісс — як за обсягом, так і за якістю свого драматичного доробку, який і щодо змісту, і щодо форми — найбільш культивоване явище в місцевій драматургії. Її п'еса «И пришла весна» (прем'єра 23 квітня 1950), до якої незабаром приєдналися два дальші драматичні твори — «Друзья и враги» (прем'єра 17 травня 1951) та «Барліг» (прем'єра 7-го жовтня 1954), була першою ластівкою місцевої новітньої української драматургії на сцені УНТ. Всі три п'єси — укрупнені кадри життя українського населення Східної Словаччини, скоплені з децю схематизованою інтерпретацією вузлових моментів їх історичного розвитку. Перша, що вийшла друком у Пряшеві двома виданнями — рофійською мовою у 1951, а українською — у 1959 році, відтворює період боротьби народних мас за визволення, «весну нового життя», що наступила при потиску руки довгоочікуваного радянського брата і в ході запеклої класової боротьби; друга, яка друком не вийшла і рукопис якої не зберігся в архіві УНТ, але яка мала значний успіх на сцені, була спробою осмислення історичного сенсу 30-х років нашого століття, розкриття класового антагонізму українського суспільства в період підготовки рішучої боротьби за визволення, викриття «ворогів і друзів» українських трудящих мас, що в умовах буржуазної ЧСР рвались до волі і до свободи; третя, що вийшла друком у 1959 році і залишається до цього часу вершиною драматургічних досягнень письменниці, скоплює основні рухи всередині різних прошарків нашого суспільства в час остаточної перемоги соціалістичного ладу над реакцією, проектуючи їх на побутове середовище міщанської сім'ї. Якщо дві перші

п'єси, незважаючи на їх оригінальність і незаперечні художні відкриття, особливо щодо типовості характерів, створені у полоні схематизму й визначаються надуманістю певних ситуацій і розв'язки, риторичністю у настроях і діалогах, плакатністю, особливо у фіналі, третю можна розцінювати як перший рішучий крок письменниці у напрямі до звільнення від сковуючих культівських догм у мистецтві, як її відхід від чорно-білого бачення дійсності, що відбився до певної міри й на манері подачі характерів. У п'єсі «Барліг» у порівнянні з попередніми творами наявні більша стрункість композиції, динаміка в розгортанні дії та конфліктів, економність і чуття міри у накресленні постатей, спроба — хай ще досить несмілива — індивідуалізації мови персонажів. «Барліг» — перша п'єса Єви Бісс, писана українською мовою. Нею водночас письменниця вступає у сферу інтимного життя людини, якому у двох дальших п'єсах — трагікомедії «Білий вовк» і драмі «Естер» — відведене значне місце. В них водночас авторка поступово звільнюється від спрощеного сприйняття дійсності. Намагаючись, однак, скопити складність людських відносин, вона впадає у другу крайність — накопичення проблем і колізій. Значна розгалуженість сюжету порушує стрункість композиції двох п'єс, особливо першої. Так у п'єсі «Білий вовк» (прем'єра 17 грудня 1959 під піснею «Вже журавлі відлетіли», книжкове видання — 1962) доля старого вчителя Сливанича, що становить сюжетний стрижень п'єси, губиться у складному плетиві піднятих проблем і епізодів (шкільного питання, колективізації, відбудови країни, підрывної діяльності залишків експлуататорського класу, дружби українців і словаків, національного

питання, буржуазного націоналізму тощо). У драмі «Естер» (прем'єра 11 січня 1964, книжкове видання — 1965) письменниця знову повертається до сурових днів війни, показуючи їх як кузню характерів з асоціативним поглядом у нашу, позначну культівськими деформаціями, дійсність. Ця полеміка з своєю сучасністю, що з'являється і в попередній п'есі, становить нову рису у драматургії Єви Бісс, пройнятій в усій своїй широті гуманізмом і романтичною вірою у людину.

Перу Василя Зозуляка належить більше десятка великих та одноактних п'єс, стюдів і сценок, що вийшли друком окремими книжками («Депутат Прокіп» — 1954, «Помста розгніваних гір» — 1955) і в трьох збірниках («П'єси» — 1953, «Одноактные песы» — 1953, «Буває і так», 1957). В них він звертає свій погляд у недалеке минуле і у сучасність з виразними агітаційними тенденціями, спрямованими на зміцнювання соціалістичного ладу. П'есу «Назустріч щастю» (прем'єра 23 травня 1955), в якій показано боротьбу закарпатських українців з угорськими окупантами і зустріч в визволителями, незважаючи на перебільшений пафос і величальну тональність, характеризують життєвість та історична вмотивованість ситуацій, конфліктів та постатей, колоритність, правдивий показ настроїв мас і разом з тим значна розтягненість сюжету, перевантаженість довгими репліками і дидактичними елементами, які затримують темпи розгортання конфлікту, порушують стрункість композиції і знижують художній ефект твору. Присвячена Токайцькій трагедії 1944 року, п'еса «Помста розгніваних гір» статична і схематична, хоч треба віддати автору належне за історичну вірість передачі подій. Чорнобіль показ

дійсності найвиразніше виступає у п'єсі «Волчья стая» з гостро накресленим, хоч, щоправда, перекспонованим класовим конфліктом, з анемічними позитивними, але з досить життєвими негативними постатями і з динамічним розгортанням дії, яка кульмінує лютневими подіями 1948 року.

Одноактні п'єси В. Зозуляка, що мають найчастіше агітаційні тенденції і спрямовані на викриття класового ворога, сприймаються переважно як ілюстрації до життя, як плакат, який пропагує соціалістичні норми поведінки, з певною дозою дидактизму і з поетичним до натуралізму.

П'єса Івана Мацинського «Старый Зеленяк и его дети» пов'язана з першопочатками сучасної драматургії українців Чехословаччини (прем'єра 30 грудня 1950) і позначена атрибутами її дитячих років — схематизмом, агітаційними настановами, певною ілюстративністю, проте й колоритністю окремих постатей, написана на тему колективізації. Іван Прокіпчак виступив у галузі історичної драми. Його «Князь Лаборець» (у рукописі) — традиційна тема в історії літератури закарпатських українців, що її відкрив для літератури словацький романтик-штурівець Б. Носак-Незабудов і яка від його доби аж до наших часів відтворена в цілому ряді творів різних жанрів. — є несміливим, початковим кроком у драматургії. Василь Гренджа-Донський вніс нові елементи у загальний ступінь розвитку драматургії — фольклорні мотиви, розмірену мову, а з жанрового боку — драматичну поему і легенду. Наприкінці 40-х і на протязі 50-х років він написав 8 драматичних творів («Русалка», «Зруб», «Пісня», «Золоті ключі срібної землі», «Токаїк», «Попадя», «Верховина», «Скам'янілі сер-

ця»), з яких всього один вийшов друком («Зруб» у книзі «Шляхом терновим», Пряшів, 1964). В них, поряд з оригінальністю і колоритністю сюжету, що сягає від сивої давнини до наших днів, охоплює фантастику й реальність, оперує алегоріями, є й формальні і технічні невправності, зокрема, слаборозвинений конфлікт. Дві історичні драми Грэнджі-Донського: «Князь Лаборець» (постать якого автор оспівав ще у 20-х роках в одноіменній поемі) та «Федір Корятович», що освітлюють важливі моменти історії закарпатських українців, ще не закінчені.

Віктор Гайний як драматург відомий українським глядачам двома своїми драматичними творами — шпіонажно-детективною п'есою «Одного чудового дня» (прем'єра 22 жовтня 1959) з дещо штучним і покультівськи наївним сюжетом про викрадення американською розвідкою чехословацького вченого і з не досить вмотивованою розв'язкою, проте з стрункою побудовою, а також п'есою «Недокінчений епізод» (прем'єра 16 березня 1963) про особисті людські стосунки в їх переломленні через призму побутової і суспільної сфери, з значно складнішою проблематикою, ніж попередня п'еса, але з менш окресленою структурою.

В п'есах Гайногого, що передавались по радіо («Травнівий романс» — 1962, «Світло і тінь» — 1956, «Поема про любов» — 1967) автор з помітним успіхом у творчій техніці поглиблює свій інтерес до шпіонажних тем потягом до фантастичних ситуацій і до етичних проблем у людських відносинах, в останньому творі поданих у романтично-сентиментальному плані і з застосуванням розмірної мови, щоправда, ще не досить відточеної.

Криву розвитку новітньої драматургії українців Чехословаччини становлять такі етапи: кінець 40-х і початок 50-х років — в порівнянні з попереднім періодом кількісний і якісний стрибок в межах культівського схематизму, кінець 50-х і початок 60-х — якісні зрушення у бік загострювання фіксації дійсності і глибинного аналізу людських взаємин та психології людини, середина 60-х років — прояви стагнації.

Якщо художня література українців у Чехословаччині до 1953 року не могла вийти поза стадію відокремлених спроб, то критична діяльність мала до того часу ще більш спорадичний характер. Навіть люди, що мали для критичної діяльності особисті передумови — оформленій літературний досвід і власні погляди на мистецтво (напр. О. Фаринич), дуже рідко виступали з критичними статтями. Частково це можна пояснити загальною слабкістю літературного руху, браком цікавих творчих явищ, які стимулювали б критичне мислення. В річниках тогочасних газет, до заснування альманаху «Дукля», виступи на літературні теми становлять велику рідкість. На переломі 40-х і 50-х рр. це найчастіше театральні рецензії, де поряд із оцінкою постановки звичайно передиковано й зміст п'єси та подано її ідейну оцінку. Частина таких рецензій має виразний ідейно-панегіричний характер, ніби все, що було визнане гідним появи на сцені, заслуговує найвищої похвали. Але й тут трапляються винятки: з вдумливими й корисними оцінками п'єс Є. Бісс та І. Мацинського виступив наприклад Ф. Лазорик, який у іншій статті 1948 року накреслив єдину в той час картину можливостей нашого літературного руху, спрямовуючи читача до критичнішої оцінки традицій минулого. Цей виступ залишився, здається, на довгий час єдиною спробою

визначити перспективи нашого літературного руху в нових умовах.

Перші книжкові видання були зустрінуті двома родами рецензій: загальними інформаціями типу «Книжкова поліція» і виступами, що мали зверхній вигляд критичних оцінок. В той час ще не виділилась група критиків, інформації їх рецензії часто писали принагідні автори, які свою головну місію бачили в переповіданні змісту і в оцінці творів окресленнями «цікавий», «також цікавий». В рецензіях переважала славословна тенденція. В пересічних творах рецензенти додавали «неабиякі художні досягнення», не вагаючись порівнювати наших авторів з М. Шолоховим чи Д. Заславським. З легкої руки роздавались визначення «правдивість», «історична конкретність», «пекуча тематика», «глибоке історичне обґрунтування», «поета глибоко хвилюють актуальні проблеми». Вартість твору додавували автори рецензій у його прикладному значенні («дуже вдало розроблена тематика захисту миру», «наші селяни і політичні працівники знайдуть в романі доброго помічника... в праці з артілями»). Навіть доовідчені рецензенти, що оцінювали твір з позиції певного естетичного ідеалу, склонялися перед цією ідеологічно-дидактичною практикою (О. Фаринич у рецензії на «Белые облака» Мацінського).

Формування загону кваліфікованих рецензентів протягом першої половини п'ятдесятих років не внесло істотних змін у це становище. Навпаки — ще поглибилася неоригінальність рецензій. У цьому періоді, до 1956 року, критика повністю стояла під знаком ідеології культу особи. Вона вважала себе рупором актуальної політичної програми, була переповнена по-політичними гаслами, шаблонною дидактикою. Твердо

переконана про утилітарну, службову функцію літератури, вона оцінювала твори за апріорними, догматичними критеріями, спрямованими передусім на встановлення, чи твір «вірно відбуває дійсність», чи є в ньому «типовість». Критичні статті далі складалися з конкретного переповідання змістів і схематичної подвійності похвал і застережень, часто дуже по дібних. Майже ніяка увага не зверталася на стильову специфіку творів, на індивідуальні можливості авторів та вияви творчих пошукув, на історичній перспективні пов'язання нашої літератури з ширшим світом. Кращі статті цього періоду відмічали реальні недоліки творів (прикрашування дійсності, неконкретність, погана мова), але більше було статей безтурботно схвалюючих, захоплених, панегіричних. Немаловажну роль у нашій критиці грали в той час виступи радянських оцінювачів наших книг, частково передруковані з радянських джерел. З них своєю аналітичністю й серйозністю виділяється хіба стаття О. Микитенка про творчість Ф. Іванчова. Завершенням цього етапу треба вважати ряд статей І. Волощука, що в той час виявляв себе як своєрідний голова критичної думки, й його ж книгу «Украинская литература Чехословакии» (1957), ко рисну передусім охопленням багатого матеріалу. У зв'язку з тим, що в ній надруковано статті, написані в різний час, вона відбила різні фази поступових змін авторової ідейно-методологічної позиції.

В певних аспектах критика цього періоду з школирською вірністю копіювала радянську, словацьку й чеську критику з її тогочасними недоліками. В розвитку літератури, яка щойно виникала, це загрожувало ще більш болючими наслідками.

Виникнення другого етапу (1957—1961) зв'яза-

но з ідейним зламом після ХХ з'їзду КПРС. Показово, що перший поштовх до переоцінки ідейних та художніх позицій дали представники молодого покоління, що перебували в той час у Києві (Ю. Бача, Ф. Ковач). Першою ластівкою цього періоду була полеміка Ю. Бачі та С. Макари з І. Мацинським у справі способу редагування текстів літературних творів (1956). Активізації критичного мислення сприяла оглядова стаття Ф. Ковача про «Дуклю» та полеміка Ю. Бачі з деякими поглядами І. Прокіпчака (1957). Протягом 1958 року на сторінках «Дружно вперед» розгорнулася широка літературна дискусія, мабуть перша в історії цієї області. Частині дискутантів були близчі зовнішні, організаційно-побутові моменти літератури, але в дискусії прозвучало й кілька серйозних виступів (зокрема А. Червеняк, І. Волощук), спрямованих до розкриття органічних недоліків дотогочасної літератури: проти псевдореалізму, що видавав бажане за дійсне, проти примітивної розповідності, за якою заникала людина, проти методу простого переказу життєвих подій. В червні того ж року відбулася цікава письменницька конференція, складена з виступів різного характеру й вартості, але в цілому присвячена ліквідації дотогочасних ідилічно-безперспективних форм сприймання й оцінювання літератури. Замітним сигналом поступаючої переоцінки були журнальні виступи І. Волощука з 1958–59 рр., у яких виразно відділено від себе поняття художності й ідеологічності й висунуто вимогу розвитку творчих індивідуальностей. В подібному дусі виступали в той час теж І. Мацинський та В. Хома.

Показовою для того періоду є поява різних ставлень до окремих письменників і творів (Зозуляк,

Шмайдя, Лазорик, Макара, Бісс). Як апологет визнаних вартостей найчастіше виступає А. Шлепецький, почасти С. Макара та В. Хома, критично підходять до них Ф. Ковач, Ю. Бача, П. Шима, І. Гірка, Й. Шелепець, А. Баушенко. Удари критиків спрямовуються проти фотографічності, психологічної невмотивованості її плоскості сучасних творів. Як особливо важливі факти треба оцінити дискусію між Ю. Бачою та Ф. Лазориком (1958) про те, чи вірно відображене сучасне життя в повісті «Вік наш фестивальний» (причому Бача зручно покористувався порівнянням з твором чеського письменника І. Кліми) та статтю А. Червеняка про «Буває й так» В. Зозуляка (1958), що зауважили вмінню чутко узагальнювати окремі факти добре скопила типові недоліки тогочасної прози, передусім її неувагу до справжньої, живої людини. Але взагалі в критиці тих років ще перетривувала традиційна теоретична платформа, старі погляди на функцію й методи літературної праці, що призначували літературі службові завдання в духовному розвитку суспільства.

Дуже поважну роль у виясненні питання про роль літератури відіграла дискусія в справі інвективної статті М. Гиряка про «Тріщать криги» М. Шмайди з виступами Ю. Бачі та В. Хоми (1960). В той час, коли, напр., В. Хома переходив на нові позиції, у виступах І. Волощука з 1960—62 рр. помічається стагнація, невміння розощатися з старими поглядами.

Початком третього етапу розвитку нашої критики треба вважати виступи А. Червеняка та І. Галайди з 1962 р., що звільнили нашу критику від наївного соціологізування та перенесли центр її уваги на чисто літературну проблематику, на серйозний естетичний

аналіз творів. Особливо треба оцінити статтю А. Червеняка «Над картою нашої поезії» (1963), що пояснила основні недоліки нашої поетичної традиції: незадовільним і схиленим ставленням поетів до дійсності й людини, в якому переважали апріористичні настанови. В критиці, спрямованій ідеологічно, Й. Шелепець («Думки опівночі», 1964) в той же час переїшов на позицію строгого й принципового розрахунку з традиціями регіональної замкнутості та спізnenого будітельства. Але ще ширший вплив на літературне життя мали виступи, які торкалися загальної концепції літературного руху, його організації й цілей: промова І. Мацинського на III з'їзді чехословацьких письменників, стаття Ф. Гондора про «Дуклю» (1963), статті Мацинського про концепцію нашої літератури та культурних установ. Тут було вперше грунтовно розглянуто причини відставання нашої літератури та сформульована більшість положень літературної програми, яку підтримує сьогодні більшість письменників та діяців нашої культури. Остаточне розпрощання з регіоналізмом, переоцінка її нове творче осмислення власних культурних традицій, засвоєння здобутків загальноукраїнської та світової культури, переборення традицій романтичної ідеалізації — це основні пункти цієї програми. На поле розважань про закономірності самої літературної творчості поширив ці здобутки А. Червеняк, вказуючи на потребу антропологізації мистецтва, вияснення питань внутрішньої свободи письменника, переоцінки понять народності й національності в мистецтві.

Критичні доповіді А. Червеняка та Й. Шелепця на письменницькому пленумі 1965 р. ще виразніше визначили лінію боротьби проти ідеологічних пере-

житків і фікцій. Червеняк розбив традиційне уявлення про форму ідейної свідомості письменника вказівкою на те, що в час культу саме менш освічені, «менш ідейні» автори краще виправдали себе, не підпадаючи так легко під вплив новочасного маскованого фідейзму. Цікаві думки висказано про ідею позитивного героя, розуміння творів відбиття й критерія правди в літературі. Виступ Й. Шелепця був спрямований проти проявів традиціоналізму, світоглядної вузькості й браку громадської відваги.

Після пленуму деякі критики (особливо В. Хома та Ф. Ковач) підняли у своїх статтях питання літературної етики й умов, які панують у нашему літературному середовищі, замислюючись зокрема над роллю суб'єктивізму й об'єктивних оціночних критеріїв у літературному розвитку.

Жива дискусія розгорнулася навколо деяких нововиданих творів (Гнатюк, «Лемки» Шмайди, «Зелений віночок»). Супроти подібних дискусій 1960—61 рр. опоненти виявили себе більш підготованими теоретично, займаючи становище до окремих літературних явищ з позицій певного естетичного ідеалу, у зв'язку з власними загальними поглядами на важливі питання літературного розвитку (поширення тематичного діапазону як фактор розвитку, питання єдності оціночних критеріїв для творів різного спрямування, можливість різних форм реалізму, питання т. зв. народної літератури). Але для справедливості треба відмітити, що певна частина нововиданих творів не дочекалася критичного відгуку, або не викликала корисного обміну поглядами. Незадовільно розвинувся також тип жанрових оглядів, у якому часто тільки перелічувались твори й не відмічалась основна

думка була в нас ще незначною й зв'язаною схемами, саме на цьому полі були зроблені певні добре початки (давніші зауваження П. Бунганиця про використання діалектизмів). Винятком є, після відрахування посторонніх моментів, полеміка Л. Мольнара з М. Шмайдою, яка так і не дочекалася висновків і узагальнень з боку покликаних спеціалістів.

Критична діяльність ще досі не пливе у нас рівним потоком, що охопив би в потрібній мірі всі явища й проблеми нашого літературного життя. Але рівень критичних виступів за останні роки значно піднявся і в окремих випадках уже не стоїть нижче загальноукраїнського рівня. Відрядно помічти, що, згідно з особистими передумовами авторів, у нас уже сформувалося декілька типів критики: діалектично-проблематика й творчі досягнення даного жанру. Бракувало також статей, у яких автори приступали б до детальніших роздумів про окремі ідейні та естетичні проблеми чи аспекти нововиданих творів, де замислювались би не тільки на основі нашого матеріалу над загальними й спеціальними проблемами побудови й значення літературного твору, аплікуючи здобутки загальносвітового критичного мислення на наш матеріал, який сьогодні вже починає давати підставу для таких аналізів. Бракувало навіть проявів серйозного замислення над закономірностями художньої мови з врахуванням цікавих специфічних проблем, які виникають у цій сфері на нашему ґрунті (використання елементів місцевої мови), хоч у час, коли критична еволюційний (його головним представником є А. Червеняк, що оцінює літературні явища як ланки історично закономірного висхідного процесу), структурно-естетичний (найчистіше заступлений І. Галайдою),

ідейно-моралістичний (О. Рудловчак), ідейно-соціологічний (Й. Шелепець, в іншому розумінні М. Роман). Прояви вульгарно-соціологічної й панегіричної критики вже опинилися на периферії розвитку й витісняються самими редакціями часописів.

Підсумки дотеперішніх досягнень на полі критики намагався підвести пленум УФ ССП, присвячений питанням критики, що відбувся в червні 1966 р. Його матеріали, що поширюють нашу інформацію, були надруковані в 4-му і 5-му номерах «Дуклі» за 1966 рік.

Черговим завданням нашої літературної критики є поглиблення її методів, оперативніше й функціональніше реагування на нові факти літературного розвитку, тісніше пов'язання оцінок нашої літератури з художнім досвідом широкого світу. Перші кроки в цьому напрямі вже зроблено в декількох статтях про прогресивні явища сучасного світового й філософського мислення та про традиції загальноукраїнської поезії.

В цілому розвиток нашої критичної думки за післявоєнні роки, до якого поступово вступали все нові діячі, відбиває нешвидке, іноді болюче й складне, але постійне зростання інтелектуального рівня творців нашої культури, поширювання її духовних горизонтів.

Мовні питання

В мовному відношенні післявоєнна література чехословацьких українців не становить единого типу. Яє залишок особливих історичних традицій майже до останніх років жили в ній твори, написані російською або наближеною до російської мовою, що відбивали в собі довготривалу еволюцію від книжної церковнослов'янської мови до мовного панросійства. Обслуговуючи обмежене коло читачів, вони співіснували з творами, написаними українською мовою, що в своїй основі виходила з говірок і прямувала до загальноукраїнської літературної форми.

Першими післявоєнними книжковими виданнями, які характеризують оцей білінгвістичний розвиток у літературі, були російська збірка віршів І. Мацинського «Белые облака» (1949) та українська збірка Ф. Лазорика під назвою «Слово гнаних і голодних» (1949). Крім згаданих книжкових видань, в опозиції до себе стояли літературні твори, які друкувалися російською або наближеною до російської мовою в журналі «Костер» (А. Карабелеш) і «Благовестник», далі твори російської частини журналу «Колокольчик — Дзвіночок» та кілька творів, опублікованих у газеті «Пряшевщина», а з другого боку, українські твори, що виходили в часописі «Зоря» (М. Качалуба), в українській частині журналу «Колокольчик — Дзвіночок» (В. Гренджа-Донський, Ф. Лазорик, С. Марти-

нюк, О. Онуляк) та в газеті «Пряшевщина» (Ф. Лазорик, О. Онуляк). Кілька оповідань українською мовою вийшло в російськомовній газеті «Карпатская звезда» (Ю. Боролич).

Білінгвізм літератури чехословацьких українців став заникати протягом 1950—53 рр., коли під впливом нововинниклих суспільно-політичних моментів у нашій літературі зайняла домінантне місце українська мова, а російська поступово виходила з ужитку. Однак спроби писати по-російськи продовжуються аж до останніх років. Російською мовою публікувалися деякі художні твори в перших річниках журналу «Дружно вперед», а в журналі «Дукля» вони принародіно з'являлися аж до 1964 року. На рік раніше в збірнику поезій «Восьмеро» вийшли ще російські вірші І. Галайди.

Мовний розвиток нашої українськомовної літератури йшов двома шляхами. Деякі автори (Ф. Лазорик, М. Шмайда) вийшли з живої народної мови, передусім з говірок, вживаних на місцях їхнього народження. Другий шлях до української мови вів від мови російської; ним ішли літератори, які вже мали за собою творчість російською мовою, (І. Мацинський, Ф. Іванчов, В. Зозуляк, Ю. Бача). Їхній шлях, у меншій або більшій мірі, вів через книжний варіант української літературної мови до поступового визначення власної мовної свідомості. Джерелом, звідки названі письменники черпали знання української мови, був «Російсько-український словник» під редакцією І. Калиновича (Київ 1948) та мова пересічної продукції українських радянських поетів і письменників типу П. Воронька, М. Нагнибіди, Л. Дмитерка, М. Гірника, чи тогочасних віршів Тичини й Сосюри.

Для цієї групи літераторів було характерним використання лексичних елементів української літературної мови переважно в їх інваріантному значенні, яке вони часто усвідомлювали не зовсім ясно й точно. В морфологічній сфері ці письменники, зокрема поети, порівняно рідко порушували норми літературної мови. В поетичному синтаксисі речсння майже завжди збігалося з межами вірша або двовірша; його інтонація була в основному розповідна.

Більш природним і органічним шляхом розвивалася мова письменників, що йшли до української літературної мови з ґрунту своєї говірки. Однак їхній шлях був здебільшого стихійним: використовуючи в своїй мові говіркові лексеми й інші елементи, письменники робили це, не усвідомлюючи їхньої ролі в структурі поетичної мови, а тому, що не знали їхніх літературних відповідників. Таким шляхом у їхню мову потрапило і багато нефункціональних діалектизмів.

Найчіткіше відбиті говіркові елементи у народного в точному розумінні слова поета Івана Жака в книжці «Маковицькі нути» (1960) та у збірнику народних письменників «Зелений віночок, червоні квіточки» (1965). У значно меншій мірі ці елементи замітні в творах Ф. Лазорика, М. Шмайди та деяких інших письменників. Але вони становлять у мові їхніх творів досить виразне й досить часте нашарування. Із лексичних діалектизмів Ф. Лазорик використовує як елементи говірки свого рідного села на Бардівщині, так і лексеми укаючих східних говірок. Цей тип говіркового впливу характеризують такі слова, як бокор'я, кріс, дримба тощо. Але основна маса говіркової лексики в Лазорика походить із області ікаючих

товірок (лакірки, крумпач, ледівець, помагарька, стернянка, позір, скірні, скоштувати, вимкнутися, збагзам. збегнув). Лазорик користується також енклітичним діалектним займенником му (йому), питальним займенником чом, прислівником днесь (сьогодні), прийменником попри. Поряд з названими говірковими лексемами в Лазорика помічаємо ряд русизмів, що походять з місцевої культурної традиції (гибель, побідні < победные, водрузили, достойн тощо).

Подібне ставлення до лексичних говіркових сленгментів характерне і для мови прозових творів М. Шмайди. Торкнемось двох розділів його книги «Лемки» (1964). В першому розділі твору всіх лексем — 564, з того в авторській мові 412, а в мові персонажів 152. Говіркових лексем у наведеному розділі — 19, тобто 3,36 % всіх лексем. В авторській мові їх 8, а в мові персонажів 11, отже в першому випадку вони становлять 1,9 % а в другому уже 7,2 % загального числа. Подібний характер має і двадцятий розділ другої частини того ж роману. Він нараховує 832 лексичні елементи, з яких авторська мова обіймає 585 лексем, а мова персонажів 247. Всіх говіркових лексем у мові розділу 15 (1,8 % всієї лексики). В авторській мові їх 9, а в мові персонажів 6, тобто в авторській мові 1,5 %, а в мові персонажів 2,4 % з загальної кількості лексем. Показовим для мови Шмайди можна вважати використання к. 2 % діалектних лексем. Випадок Шмайди характерний. З більшим чи меншим відхиленням ця тенденція наявна і в інших літераторів, які виходили з говіркового ґрунту.

На даному етапі в літературі чехословацьких українців синтезуються дві мовні тенденції: одна, що

йшла від мови російської через книжну українську до зростаючого усвідомлення факту, що у власній мовній творчості може бути корисним спирання на місцеві говірки, і друга, що виходила прямо з говірок і розвивалась шляхом піднімання до більшої симболової виразності, евфонічності й граматичної правильності.

Сьогодні в літературі чехословацьких українців уже втрачає своє значення питання, якою мовою писати, і на перший план виходить проблема, як працювати над мовним матеріалом, як семантично навантажувати слово, яку емоційну виразність у нього вкладати, які функції йому надавати у структурі поетичної мови.

Лексикальне багатство, змістовність і виразність творів нашої літератури досьогодні досить обмежені. Для мови поезії характерне, наприклад, вживання обмеженого кола лексико-граматичних засобів:

а) З іменників — назви частин людського тіла, пір року, частин дня, деякі назви дерев і рослин, назви частини предметів щоденного побуту та іменники з абстрактним значенням типу *молодість, бадьорість, горіння, кипіння, майбуття*.

б) Із широкої шкали прикметників — переважно якісні прикметники типу *молодий, бадьорий, дужий*, і власне якісні, що означають колір (*синій, голубий, червоний, білий тощо*).

в) Числівники в ній представлені досить вбого. Крім кількісних і порядкових, утворених від першого десятка, інших типів числівників у ній не знаходимо.

г) Із займенників вона знає переважно особові, ієрисвійні, зворотний та означені типу *кожний, весь тощо*.

г) Дієслова разом з іменниками є найчисленнішим лексико-граматичним типом. Вони є стержневими в семантичному відношенні; в окремих поетів (В. Гайний) вони становлять аж половину всіх рим.

е) Із прислівників наша поезія найчастіше вживає тип весело, сумно, гарно, добре, щасливо; із сполучників зокрема єднальні і, та сполучні слова який і що; подібний характер має використання предикативів і сполучних слів. Досить бідно представлені в ній частки і вигуки.

Як же розвивається мова наших письменників сьогодні? Сучасний її стан визначається тим, що окремі письменники починають свідомо працювати над своїм мовним матеріалом, і слово в їхніх творах, крім свого інваріантного значення, одержує різні додаткові, контекстуальні значення. Якщо раніше поети й прозаїки (Макара, Гайний) вживали слово переважно в його номінативній, вербалній функції, в його основних граматичних формах, просто називаючи їх через простий предикативний зв'язок, сьогодні в нашій літературі можна бачити намагання використовувати слово в різних усвідомлених стилістичних функціях. Якщо раніше поети й прозаїки із словотворчих засобів літературної мови знали тільки суфіксацію і зрідка префіксациою, а з суфіксів тільки деномінативні, сьогодні їхні словотворчі засоби трохи багатші й складніші.

Окремі діалектні елементи їхньої мови стають надбанням загальноукраїнської літературної мови. Збагачується і синтаксис наших художніх творів. Використовуються елементи, на підставі яких можна говорити про стилістичну своєрідність окремих авторів. Ці мовні прямування найкраще видно в мові С. Гости-

няка (книги «Пропоную вам свою дорогу», 1965 і «Лише двома очима», 1967). Видно їх і в новій збірці поезій І. Мацинського.

Якщо раніше в мові нашої поезії повністю переважала дієслівна та іменникова граматична рима, сьогодні в мові поезії та поетичної прози все більше використовуються асонанси й дисонанси, спостерігається свідоме ставлення до проблем евфонії. Ряд молодих поетів, які бачать світ у складних внутрішніх дименсіях і вибирають у своїй творчості більш індивідуальний підхід до речей і явищ, не вагається порушувати деякі норми літературної мови. Це зв'язано з тим, що на відміну від поезії 1955–62 рр., яка йшла по поверхні сприймального світу і в якій предмети й явища тільки називались, одержуючи певні атрибутивні чи предикативні ознаки, сьогодні пости вникають у сенс існуючого світу, сприймають його власним неповторним інтелектом, що вимагає специфічних форм мовного виразу. І лексика сьогоднішніх поетів і прозаїків стає багатшою. Для С. Гостиняка була б абсолютно несприйнятною кількість слів, яка вистачала для створювання поезії наприклад С. Макарі; тому й частота лексичних елементів у нього менша.

Закінчуочи характеристику мовних властивостей нашої літератури, скажемо, що тільки протягом найновішого часу в ній видно риси, які дають підстави говорити про свідомий добір слова, свідому працю над мовним матеріалом і свідоме бажання зрозуміти, що поетична мова — не звичайна мова із звичайними функціями й звичайними нейтральними елементами, а тип мови зі своєрідною структурою.

Бібліографічні показники

ОКРЕМІ ВИДАННЯ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Усі книги вийшли фактично в Пряшеві, хоч на деяких (особливо з періоду 1956—59 рр.) значиться як місце видання Братислава.
Список скорочений:

- КСУТ — Культурний союз українських трудящих
СВХЛ — Словацьке видавництво художньої літератури
СПВ — Словацьке педагогічне видавництво, відділ української літератури
УНРП — Українська народна рада Пряшівщини
Х. о. — художнє оформлення (обкладинка, ілюстрації).

1949

Лазорик, Федір: Слово гнаних і голодних. Вибір поезій. Х. о. Степана Гапака. Культурно-освітня рада при УНРП. 80, [1] с., портр.

Мацынський, Іван: Белые облаки. [Вірші.] Х. о. Степана Гапака. Культурно-просвітительный совет при УНРП. 85, [3] с., портр.

1951

Бисс-Капишовская, Ева: И настала весна. П'есса в трех действиях. УНРП. 46 с.

1953

Зозуляк, Василий: Одноактные пьесы. КСУТ. 216 с.

Зозуляк, Василь: П'еси. КСУТ. 257 с.

Карабелеш, Андрей: На смертельном рубеже. (Записки из фашистских концлагерей.) КСУТ. 325, [5] с., портр.

Лазорик, Федір: Світанок над селами. Повість в трьох частинах. Частина перша. КСУТ. 114, [1] с., 10 л. ілюстр.

Шмайда, Михайло: Паразити. [Повість.] Х. о. Михайла Дубая. КСУТ. 218, [2] с., портр.

1954

Боролич, Юрко: Дарунок. Збірник оповідань. Х. о. Юрія Вовка. КСУТ. 242, [1] с., портр.

Славний день. Збірник матеріалів для торжеств-академії з при-
чому річиць лютневих подій. З брав Юрко Боролич. КСУТ. 235[2]с.

Поряд з творами словацьких та чеських авторів поміщено вірші
і оповідання Ю. Боролича, Ф. Іванчова, В. Зозуляка, А. Карабе-
леша, Ф. Лазорика, І. Машинського.

Вчора і сьогодні. Збірник оповідань. Х. о. Степана Гапака.
КСУТ. 283, [1] с.

Поміщено оповідання Ю. Бачі, Ю. Боролича, В. Зозуляка,
Ф. Іванчова, А. Карабелеша, А. Куська, Ф. Лазорика, М. Пителя,
І. Прокіпчака, О. Травкіної.

Зозуляк, Василь: Депутат Прокіп. Комедія на одну дію. КСУТ.
31 с.

Іванчов, Федір: Підіймається хлібороб. Збірник оповідань. Х. о.
Юрія Вовка. КСУТ. 129 с.

1955

10 років. Збірник до десятиріччя визволення. Зібрав та упоряд-
кував В. Зозуляк. КСУТ. 388 с.

Зозуляк, Василь: Помста розгніваних гір. (П'еси.) КСУТ. 93,
[1] с.

Карабелеш, Андрей: В Карпатах. Сборник стихотворений. КСУТ.
239, [5] с.

Лазорик, Федір: Велика сила. Збірка поезій. КСУТ. 103, [1] с.

Лазорик, Федір: Казка про мороза лиходія і сонечко добречко.

Х. о. Степана Гапака. КСУТ. 29 с.

Павіки єдині. Збірник присвячений 300-річчю возз'єднання Укра-
їни з Росією. Зібрав Борис Соловкін. КСУТ. 256 с.

Питель, Михайло: Павутиння. Оповідання. КСУТ. 81, [2] с.

Прокіпчак, Іван: Ранок. Збірка оповідань. Х. о. Єви Бісс Капі-
шовської. КСУТ. 73, [1] с.

1956

Боролич, Юрко: Сторінка життя. Збірник оповідань. Х. о. Юрія Вовка. СВХЛ. 39, [1] с.

Зозуляк, Василюй: В кровавом тумане. [Повість.] СВХЛ. 319 с.
Мацинський, Іван: Наша мова. [Поезії.] Х. о. Степана Гапака. СВХЛ. 101, [2] с.

Молоді голоси. Літературний альманах. Упорядкував Ф. Лазорик. СВХЛ. 176 с.

Поміщені твори: С. Макарі, Ю. Бачі, Я. Шеленця, П. Дуброви, А. Червеника, І. Жака, М. Салака, О. Секели, Г. Сошич, І. Гули, І. Киреша, Н. Ксенояка, І. Гостиняка, В. Дацея, М. Сисака.

Прокіпчак, Іван: Боротьба починається. Оповідання. Х. о. Єви Бісс-Капішовської. СВХЛ. 84, [1] с.

Шмайда, Михайло: В'язка ключів. [Оповідання.] Х. о. Михайла Дубая. СВХЛ. 92, [1] с.

1957

Зозуляк, Василь: Буває і так. Фейлстони — оповідання — п'еси. СВХЛ. 253, [1] с.

Іванчов, Федір: Отакі діла. Збірник оповідань і фейлтонів. Х. о. Юрія Вовка. СВХЛ. 104, [1] с.

Кусько, Андрій: Селянська правда. Оповідання. Х. о. Степана Гапака. СВХЛ. 146, [1] с.

Шмайда, Михайло: Тріщать криги. Роман. Х. о. Юрія Вовка. СВХЛ. 446, [1] с., портр.

1958

Боролич, Юрко: Під одним небом. Оповідання. Х. о. Михайла Ромберга. СВХЛ. 131, [1] с., портр.

Лазорик, Федір: Вік наш фестивальний. Повість. Х. о. Єви Бісс-Капішовської. СВХЛ. 197 с.

Макара, Сергій: Осяяна юність. Поезії. Х. о. Степана Гапака. СВХЛ. 91, [2] с., портр.

Молоді голоси. Літературний альманах. Х. о. Сусани Гапак-Осавчукової. СВХЛ. 151, [4] с.

Поміщено твори Й. Шелепія, П. Збіглея, Ар. Слобашицького, Ан. Слобашицького, І. Чабиняка, М. Дури, С. Гостиняка, І. Чичвака, І. Гули, П. Дуркога, А. Бірчака, О. Липовецької, І. Жака, С. Макарі, А. Черненіка, І. Кіреша, В. Хололуша, В. Дацяя, М. Сисака, І. Феня, М. Гули, І. Гостиняка.

1959

*Бісс-Капішовська, Єва: Барліг. Комедія на 4 дії. СВХЛ. 86 с.
Бісс-Капішовська, Єва: Настала весна. П'єса на 3 дії. Х. о. Чест-
міра Пехра. СВХЛ. 47 с.
Гайний, В'ячеслав. Шумлять Бесскиди. Поезії. СВХЛ. 70 с.*

1960

*Борович, Юрко: Пісня і життя. [Оновідання.] Х. о. Юрія Вовка. СПВ. 80, [1] с.
Жак, Іван: Маковицькі пути. [Вірші.] СВХЛ. 157, [2] с., портр.
роботи Йозефа Надя.
Кусько, Андрій: Оповідання. Х. о. Андрія Гая. СПВ, 122, [1] с.*

1961

*Дацей, Василь: Ми і наші знайомі. [Сатиричні оповідання] Х. о. Івана Гаврили. СНВ. 101, [2] с.
Іванчов, Федір: Грішні душі. Гуморески та усмішки. Х. о. А. Ек-
керта. СПВ. 87, [2] с.
Макара, Сергій: Зростання. [Вірші.] Х. о. Андрія Шутого. СПВ.
56, [1] с.
Мацинський, Іван: Зимова ніч. Новела. Х. о. Степана Гапака
СПВ. 87 с.
Шелеповець, Йосиф: Що в серці моєму. [Вірші.] Х. о. Андрія Гая.
СПВ. 61, [2] с., портр.*

1962

*Бісс-Капішовська, Єва: Білий вовк. Трагікомедія з учительського
життя на 4 дії. Х. о. Степана Душенки. СПВ, 70, [1] с.
Гула, Петро: Пою любовь, луну и розы. [Вірші.] Х. о. Андрія
Шутого. СПВ. 166 с.
Зозуляк, Василь: Нескорені. Роман. [Част. перша.] Х. о. Андрія
Гая. СПВ. 350, [1] с.*

Мацинський, Іван: Карпатські акорди. [Вірші.] Х. о. Миколи Диця. СПВ. 190, [6] с., портр.

1963

Восьмеро. [Вірші молодих авторів.] Х. о. Степана Гапака та Юрія Кресили. СПВ. 321, [9] с.

Поміщено твори Ю. Бачі, В. Гайдука, І. Галайди, С. Гостиняка, П. Гули, П. Збігленя, С. Макарі, П. Шелепця.

Ксеняк, Михайло: Байки. Х. о. Ярміли Дицьової. СПВ. 127, [6] с.

Лазорик, Федір: Вибране. 1926 — 1962. Х. о. Степана Гапака. СПВ. 359, [4] с., портр.

Лазорик, Федір: Роздуми і співи. Лірична проза. Х. о. Степана Гапака. СПВ. 152, [1] с.

1964

Борович, Юрко: Хорал Верховини. Триптих. СПВ. 117 с.

Гренджа-Донський, Василь: Шляхом терновим. (Вибрані твори.) [Поесія, драма, оповідання, нариси.] Х. о. Степана Бунти. СПВ. 387, [10] с.

Збіглєй, Йосиф: Зелені неони. (Вірші.) Х. о. Степана Бунти. СПВ. 77, [3] с.

З верха на верх, а з бору в бір. Збірник художніх творів радянських та чехословацьких письменників про визволення Чехословаччини. Упорядкував Андрій Шлепецький. Х. о. Юлія Мушки. СПВ. 394, [3] с.

Поміщено твори Ю. Боровича, В. Гренджі-Донського, В. Золуляка, Ф. Іванчова, А. Куська, Ф. Лазорика, І. Мацинського, М. Пителя, І. Прокопчака, М. Шмайди.

1965

Бісс, Єва: Естер. Драма на чотири дії. СПВ. 93 с.

Гнатюк, Назар: Святі та божі. Роман. Х. о. Юрка Кресили. СПВ. 332, [2] с.

Гостиняк, Степан: Пропоную вам свою дорогу. Збірка віршів. Х. о. Степана Бунти. СПВ. 203 с.

Дацей, Василь: Очі невиразного кольору. [Повість.] Х. о. Степана Бунти. СПВ. 100, [1] с.

Зелений віночок, червоні квіточки. [Збірка творів народних авторів.] Підготовка текстів, упорядкування та критико-біографічний нарис Олени Рудловчак. Х. о. Андрія Гая. СПВ. 451, [6] с.

Поміщено твори І. Кинди, І. Новака, І. Жака, М. Томана, І. Мельника, М. Дуфанець, Ю. Колишчака, В. Юртина, І. Болчара, А. Цапцари, М. Гвозди.

Прокіпчак, Іван: Вибоїни. [Повісті.] Х. о. Івана Фіркаля. СПВ. 130 с.

Шелепець, Йосиф: Квіти. [Вірші для дітей.] Х. о. Андрія Шутого. СПВ. 25 с.

Шмайда, Михайло: Лемки. Роман. Книга перша. Кортмарський слуга. Х. о. Федора Віца. СПВ. 282 с.

1966

Борович, Юрко: З рідних берегів. Оповідання. Х. о. Євгенії Леготської. СПВ. 156, [2] с.

Іванчов, Федір: Вдалину з-під солом'яної стріхи. Вибране. Х. о. Андрія Гая. СПВ. 210, [2] с.

Качалуба, Михайло: Польові дзвіночки. (Нашим дітям — пригорща віршів.) Х. о. Івана Фіркаля. СПВ. 47, [5] с.

Пригорщик весни. [Збірка творів молодих авторів.] Редактував Іван Мацинський. Х. о. Степана Бунти. СПВ. 141, [4] с.

Поміщено твори Мілана Бобака, Н. Гиряк, М. Дробняка, Г. Концур, М. Немета, М. Регули.

1967

Бісс, Єва: Сто сім модних зачісок. [Оповідання.] Х. о. Степана Бунти. СПВ. 244, [1] с.

Гостиняк, Степан: Лише двома очима. [Поетична проза.] Х. о. Юрія Кресили. СПВ. 42, [2] с.

Гриць-Луда, Іван: Незгоди. (Оповідання.) Х. о. Юрія Кресили. СПВ. 118, 3 с.

Дацей, Василь: Монологи. [Оповідання.] Х. о. Степана Бунти. СПВ. 103, [1] с.

Дробняк, Михайло: Розлуки та зустрічі. Збірка віршів. Х. о.

Йосифа Тулека. СПВ. 89, [3] с.

Макара, Сергій: *Шукаю себе*. [Вірші.] Х. о. Степана Бунти. СПВ. 55, [2] с.

Зозуляк, Василь: *Нескорені*. На руїнах. Книга друга. Роман. Х. о. Андрія Гая. СПВ (на тигульному листі помилково наведено дату 1966). 342 с.

Шелепець, Йосиф: *Листопад*. (Оповідання з лівої долоні.) Х. о. Степана Бунти. СПВ. 97, [1] с.

КРИТИЧНА ЛІТЕРАТУРА

У список включено тільки матеріали, надруковані в Чехословаччині.

СТАТТІ І ВИСТУПИ ЗАГАЛЬНОГО ХАРАКТЕРУ

Літературні справи Пряшівщини. = Пряшівщина 5, 7. 7. 1949, № 28, с. 3. — Бесіда з Ф. Лазориком.

Фаринич, А.: Современная литература Пряшевщины. = Пряшевщина 6, 22. 6. 1950, № 27, с. 3.

Волощук, И.: О современной украинской литературе в ЧСР. = Дукля 3, 1955, № 4, с. 71—88.

Прокіпчак, І.: Другий з'їзд письменників Чехословаччини і наші завдання. = Дукля 4, 1956, № 3, с. 160—168.

Шелепецкий, А.: Отображение Великого Октября в послевоенном творчестве украинских писателей Пряшевского края. = Дукля 5, 1957, № 4, с. 5—21.

Бача, Ю.: Про серйозну справу треба говорити по-діловому. = Дружно вперед 7, 1957, № 22, с. 16.

Галечка, Т.: Про ставлення до традицій. = Дукля 5, 1957, № 3, с. 68—75.

Бача, Ю.: Про одне необмірковане твердження. = Дукля 5, 1957, № 4, с. 102—103. — Полеміка проти Івана Прокіпчака.

Волощук, И.: Украинская литература в Чехословакии. Братислава, СВХЛ 1957, с. 220. — Збірник критичних статей.

Мольнар, М.: Використаймо всі можливості для підвищення знань нашого народу. = Дружно вперед 8, 1958, № 2, с. 15.

Червеняк, А.: За правдивість літератури. = Дружно вперед 8, 1958, № 3, с. 19.

Макара, С.: За творчу дискусію, проти особистих нападів. = Дружно вперед 8, 1958, № 4, с. 20.

Іванчов, Ф.: Про авторів та їхні твори. = Дружно вперед 8, 1958, № 5, с. 19.

- В. К-ч:* З української літературної творчості Східної Словаччини. = Дружно вперед 8, 1958, № 6, с. 23.
- Волощук, І.:* За партійність літератури. = Дружно вперед 8, 1958, № 9, с. 1.
- Волощук, І.:* Багато званих, мало обраних. = Дружно вперед 3, 1958, № 10, с. 18.
- Грабар, О.:* За більш високий рівень нашої літератури. = Дружно вперед 8, 1958, № 11, с. 18.
- Бунганич, П.:* Впевнено вперед за подолання відставання української літератури в Чехословаччині. = Дружно вперед 8, 1958, № 14, с. 6—7.
- Волощук, І.:* На закінчення дискусії. = Дружно вперед 8, 1958, № 14, с. 19.
- Волощук, И.:* Задачи украинской литературы после XI съезда Коммунистической партии Чехословакии. = Дукля 6, 1958, № 4, с. 3—6.
- Роман, М.:* Мислить по новому. = Дружно вперед 9, 1959, № 5, с. 20—21.
- Виступ Івана Мацінського на III Конференції Культурної спілки українських трудящих, 25—26. IV. 1959 р.* = Дукля 7, 1959, № 2, с. 97—100.
- Волощук, И.:* О литературе накануне съезда социалистической культуры. = Дукля 7, 1959, № 2, с. 101—103.
- Хома, В.:* Заметки о современной украинской литературе в Чехословакии. = Дукля 7, 1959, № 4, с. 59—70.
- Зображенімо наші дні.* = Дружно вперед 10, 1960, № 1, с. 4. — Інтерв'ю з секретарем Філії українських письменників Ф. Іванчовим.
- Іванчов, Ф.:* За життєву літературу. = Дружно вперед 10, 1960, № 3, с. 4—5.
- Мужнє наша література.* = Дружно вперед 10, 1960, № 5, с. 22. — Інтерв'ю з Ф. Іванчовим.
- Рудловчак, О.:* Проблеми і завдання дослідження літературної спадщини та сучасного стану літератури українців Східної Словаччини. = Дукля 8, 1960, № 2, с. 100—104.
- Волощук, И.:* Развитие украинской литературы и украинского искусства в ЧСР после освобождения. = Дукля 8, 1960, № 2, с. 105—107.
- Бача, Ю.:* Проблема відображення життя в сучасній українській літературі Східної Словаччини. = Дукля 9, 1961, № 4, с. 80—89.

- Волощук, І.: Завдання літератури після ХХІІ з'їзду КПРС. = Дукля 10, 1962, № 1, с. 2—4.
- Бача, Ю.: За свіже, творче повітря. = Дукля 10, 1962, № 2, с. 40—44.
- Шелепець, Й.: Художньо зображати життя. = Дукля 11, 1963, № 1, с. 1—4.
- Бача, Ю.: За правдиву літературу. = Дукля 11, 1963, № 3, с. 56—59.
- Гондор, Ф.: Коли полеміка зайва. = Дукля 11, 1963, № 4, с. 74.
- Мацинський, І.: Не знаю, якими роками датувати... = Восьмеро, СПВ — 1963, с. 7—8.
- Червениак, А.: Наші чергові завдання. = Дукля 12, 1964, № 1, с. 2—8.
- Бача, Ю.: Зрозуміти ѹ реалізувати. = Дукля 12, 1964, № 3, с. 93.
- Галайда, І.: Що здивувало мене? = Дукля 12, 1964, № 3, с. 94.
- Нестременко, А.: Твір вимагає читача. = Дукля 12, 1964, № 3, с. 94.
- Мацинський, І.: Література, її місце в культурному житті українських трудящих ЧССР і деякі організаційні моменти. = Дукля 12, 1964, № 4, с. 1—8.
- Шелепець, Й.: Думки опівночі. = Дукля 12, 1964, № 4, с. 68—69.
- Мацинський, І.: Концепції, безконцепційність і — де ти, концепції нашого культурного життя? = Дукля 13, 1965, № 1, с. 1—20, № 2, с. 37—55.
- Бача, Ю.: Вони цієї каші не варили... = Дукля 13, 1965, № 1, с. 100—102. — Про «Думки опівночі» Й. Шелепця.
- Червениак, А.: До проблем української літератури в Чехословаччині. = Дукля 13, 1965, № 2, с. 68—75.
- Шелепець, Й.: Стан, можливості та перспективи нашої літератури. = Дукля 13, 1965, № 2, с. 76—83.
- Зілинський, О.: Куди йти літературі східнословакьких українців? = Дукля 13, 1965, № 2, с. 94—99.
- Гиряк, М.: «Концепція, безконцепційність...» = Нове життя 15, 5, 6, 1965, № 23, с. 1, 6.
- Хома, В.: Про наші літературні справи — Нове життя 15, 4, 9, 1965, № 36, с. 2—3, 11, 9, 1965, № 37, с. 2—3.

- Ковач, Ф.: Післявоєнна українська література в Чехословаччині.** = Нове життя 15, 20, 11, 1965, № 47, с. 2–3.
- Хома, В.: Про дис -цепції і кон -кус ю.** = Нове життя 15, 24, 12, 1965, № 52, с. 3.
- Пестременко, А.: Більш пошани до майстрів слова.** = Нове життя 16, 3, 12, 1966, № 49, с. 5.
- Мушинка, М.: Чи справді треба боротися з фольклором?** = Дукля 14, 1966, № 3, с. 67–68.
- Мурашко, П.: Проблеми нашої літератури.** = Дукля 14, 1966, № 5, с. 12–13.
- Мольнар, М.: Українська література Чехословаччини за 1965–66 роки.** = Дукля 15, 1967, № 1, с. 59–61.
- Мацинський, І.: Письменники в ювілейному році Жовтня.** = Нове життя 17, 11, 2, 1967, № 6, с. 1–3.

ОГЛЯДОВІ СТАТТІ Й ВИСТУПИ СЛОВАЦЬКОЮ Й ЧЕСЬКОЮ МОВАМИ

- Molnár, M.: Desať rokov ukrajinskej literatúry na Slovensku** = Sovětská literatura 1955, № 3–4, с 313–317.
- Molnár, M.: K problémom ukrajinskej literatúry v ČSR.** = Pravda, 8, 5, 1956, с. 6–7.
- Cerveňák, A.: 10 rokov ukrajinskej literatúry na východnom Slovensku.** = Slovanský pohľad 44, 1958, № 10.
- Ivančo, F.: Niekoľko slov o ukrajinskej literatúre na Slovensku.** = Kultúrny život, 1960, № 5, с. 10.
- Zádlický, V.: Pre-očské intermezzo** = Rád: právo, 28, 8, 1950, с. 2.
- Ivančo, F.: 15 rokov v domácej ukrajinskej literatúre.** = Východoslovenské noviny, 2, 6, 1960, № 65, с. 3.
—abž—: **Spisovateľé našej ukrajinské menšiny.** = Slovanský pohľad 48, 1962, № 5, с. 298.
- Molnár, M.: Cesty a úskalia.** = Slovenské pohľady, 1962, № 12, с. 80–87.
- Pado, J.: Organizácia literárneho života východného Slovenska včera a dnes.** = Nové obzory 4, 1962, с. 427–430.
- Veľké poslanie literatúry v súčasnosti.** Diskutoval: I. Macinský ... = Pravda, 25, 5, 1963, с. 1, 6.
- Z diskusie na III. sjazde čs. spisovateľov.** Diskutovali: ... I. Macinský. = Rud: právo, 23, 6, 1963, с. 1.
- Hvišč, J.: Bez umeleckej náročnosti?** = Východoslovenské noviny, 9, 7, 1963, с. 3.

- Bača, J.: Postrádame diferencovaný prístup k našej ukrajinskej literatúre.* = Východoslovenské noviny, 21. 9. 1953, c. 4.
Macinský, I.: Knihy po ukrajinsky. = Pravda 46, 24. 9. 1965, c. 2.
Choma, V.: Nutnosť poznávania. = Predvoj 3, 1967, № 3, c. 10.

ОРГАНІЗАЦІЯ ЛІТЕРАТУРНОГО ЖИТТЯ

- Мацинський, І.: Відозва до молодих письменників.* = ЗвездаЖвізда 23. 7. 1947, № 10, с. 3—4.
Литературные планы украинских писателей Восточный Словакии в 1953 году. = Дукля 1, 1953, № 1, с. 156.
Добош, С.: Очима глядача про літературний вечір. = Дружно вперед 3, 1953, № 8, с. 30—31.
Из деятельности Кружка украинских писателей при Словацкой секции Союза чехословацких писателей. = Дукля 1, 1953, № 3, с. 142—145.
На конференції Спілки чехословацьких письменників. = Дружно вперед 4, 1954, № 5, с. 21—22.
Конференція про питання української літератури в Чехословаччині. = Дукля 6, 1958, № 3, с. 76.
З конференції письменників. = Дружно вперед 8, 1958, № 14, с. 6.
Виступ Івана Мацинського... = Дукля 7, 1959, № 2, с. 97—100.
Повідомлення про засідання комітету Спілки словацьких письменників. = Дукля 10, 1962, № 3, с. 92.
Іванчов, Ф.: Письменники з'їзду партії. = Нове життя 12, 13. 10. 1962, № 41, с. 2.
Постанова ухвалена комітетом Спілки словацьких письменників в Братиславі. = Дукля 10, 1962, № 3, с. 93—94.
Відбувається пленум УС ССП. = Дукля 11, 1963, № 2, с. 64.
Іванчов, Ф.: Зі з'їзду письменників. = Нове життя 13, 1. 6. 1963, № 22, с. 1.
Шмайда, М.: По-дружньому. = Нове життя 13, 8. 6. 1963, № 23, с. 2.
Мацинський, І.: Проблеми нашої літератури і письменників. = Нове життя 13, 15. 6. 1963, № 24, с. 3.
Мацинський, І.: Про байдужість. = Нове життя 13, 22. 6. 1963, № 25, с. 3.
Мацинський, І.: Із праці спілки письменників. = Нове життя 16, 26. 2. 1966, № 9, с. 3.

Товт, О.: З роботи секції прози і поезії. = Нове життя 16, 5. 3. 1966, № 10, с. 3.

Мацинський, І.: Українська Філія ССП між III та IV з'їздом чехословацьких письменників. = Дукля 15, 1967, № 5, с. 1—14.

ВИДАВНИЧА ДІЯЛЬНІСТЬ

Копчак, В.: Издательская деятельность УПР. = Пряшівщина 8, 1952.

Издательская деятельность КСУТ-а. = Дукля 1, 1953, № 3, с. 145—147.

Пряшівські видання. = Дукля 3, 1955, № 2, с. 149—150. — Про твори Ф. Лазорика, М. Шмайди, Ю. Боролича, Ф. Іванчова, В. Зозуляка, А. Карабелеша, І. Мацинського.

Бача, Ю., Макара С.: Чого можна було б обминути. = Нове життя 5, 17. 12. 1955, № 68, с. 4.

Мацинський, І.: Відвертий лист товаришеві Юрію Бачі і Сергію Макарі. = Дукля 4, 1956, № 1, с. 155—157.

Obrodený kraj. = Nový život, 1956, № 50, с. 2—3.

Коман, В.: До нових видань української художньої літератури. = Нове життя 6, 1. 9. 1956, № 70, с. 3.

На Пряшівщині. = Літературна газета 35, 1961, № 99, с. 4. — Про видавничий рух.

Мацинський, І.: Клуб приятелів української літератури. = Нове життя 13, 28. 9. 1963, № 39, с. 2.

Molnár, M.: Tohorečná žalva ukrajinské knižnej produkcie u nás. = Východoslovenské noviny, 10. 12. 1963, с. 3.

Мацинський, І.: Книга КПУЛ «Дружба» — наша книга. = Нове життя 14, 24. 10. 1964, № 43, с. 1.

Шмайда, М.: Повчання жарт чи жарт з повчання. = Дукля 12, 1964, № 3, с. 86—91. — Полеміка з Ларисою Мольнар.

Автори, рукописи, книжки. = Нове життя 15, 17. 7. 1965, № 29, с. 2—3.

Чи справді так? = Нове життя 15, 18. 9. 1965, № 38, с. 2.

Мацинський, І.: Концепція — дискусія. = Нове життя 15, 2. 10. 1965, № 40, с. 5.

Мацинський, І.: Видавнича концепція Відділу української літератури СНВ. = Нове життя 15, 16. 10. 1965, № 42, с. 2—3.

Мольнар, Л.: Про те, що зрозуміле «уким» і «исуким». = Нове життя 16, 30. 7. 1966, № 31, с. 2—3.

- Ковач, Ф.: Автор, редактор і літературна критика. = Нове життя 15, 23. 10. 1965, № 43, с. 2.
Мушинка, М.: Письменники продавцями? = Нове життя 17, 14. 1. 1967, № 2, с. 8.

ЖУРНАЛ «ДУКЛЯ»

- От редакции альманаха. = Дукля 1, 1953, № 1, с. 15—17.
Koreckij, Pl.: Almanach „Duklja“. = Sovetska literatura, 1954, № 6, с. 734—746.
Франко, З.: Український альманах в Чехословаччині. = Дружно вперед 4, 1954, № 12, с. 30—31.
Гурейів, О.: Альманах українських письменників Чехословаччині. Дукля 3, 1955, № 3, с. 153—158.
Гондор, Ф.: «Дуклі» 10 років. Йдеться про концепцію «Дуклі». = Дукля 11, 1963, № 1, с. 5—10.
Molnár, M.: Kriticky k výročiu = Kultúrny život 1963, № 15. 10 плідних років. = Дукля 11, 1963, № 2, с. 58—59.
Гарбар, Ю.: Думки над реєстром. = Дукля 11, 1963, № 2, с. 60—61.
Дацко, Ю.: Десятиріччя альманаху «Дукля». = Нове життя 13, 6, 5. 1963, № 14, с. 5.
Rudlovcáková, E.: Desať rokov almanachu Dukla. = Nové obozory 5, 1963, с. 353.
Гондор, Ф.: Ширший розмах «Дуклі! = Дукля 11, 1963, № 4, с. 64—70.
Дацко, Ю.: Зробити «Дуклю» інтересною. = Нове життя 13, 12. 10. 1963, № 41, с. 1.
Постанова ухвалена на поширеному пленумі Української секції ССП з нагоди оцінки альманаху «Дукля», 8 жовтня 1963 р. = Дукля 11, 1963, № 4, с. 71.
Журнал наших братів (Передрук з журналу «Всесвіт», № 5/63). = Дукля 11, 1963, № 4, с. 72—73.
Hvišč, J.: Dukla (literárny a kultúrno-spoločenský almanach ukrajinskej menšiny) na novej ceste. = Pravda, 24. 5. 1964, с. 2.

ПОЕЗІЯ

- Lazorik, F.: Z diskusie na celoslovenskej konferencii o poži. = Kultúrny život, 1955, № 43, с. 4.
Волощук, И.: О лирике украинских поэтов Пряшевщины. = Дукля 6, 1958, № 3, с. 76—80.

Большое внимание к поэзии. — Новое життя 10, 30. 1. 1960, № 5, с. 4.

Червяк, А.: За поэзию — достойную наших дней... — Дукля 8, 1960, № 1, с. 83—93.

Іванчов, Ф.: За краще поетичне слово. — Дружно вперед 10, 1960, № 2, с. 7.

Волощук, І.: Про нове в чехословацькій українській поезії. — Дукля 10, 1962, № 3, с. 3—7.

Гула, П.: Проблеми молодої української поезії в ЧССР. — Дукля 10, 1962, № 4, с. 43—47.

Бача, Ю.: Поради молодим поетам. — Новое життя 13, 9. 2. 1963, № 6, с. 5.

Бача, Ю.: Поэзия — художественное выражение мира. — Новое життя 13, 30. 3. 1963, № 13, с. 5.

Hvožď, J.: Vela lacných slov. — Smena, 1. 12. 1963, с. 4.

Nevrly, M.: Mladá ukrajinská poézia. — Smena 17, 5. 9. 1964, № 273, с. 4.

Неврль, М.: Наша поэзия за 1964 год. — Дукля 13, 1965, № 3, с. 60—63.

Зилинський, О.: Поезія в минулорічній «Дуклі». — Дукля 15, 1967, № 2, с. 44—46.

ПРОЗА

Волощук, И.: Современная украинская проза в Чехословакии. — Дукля 4, 1956, № 4, с. 128—165.

Ковач, Ф.: Потатки про художню прозу «Дуклі» за 1953—1955 роки. — Дукля 5, 1957, № 2, с. 97—103.

Роман, М.: В «Дуклі» художня проза за 1965 рік. — Дукля 14, 1966, № 1, с. 2—4.

Зилинський, О.: Проза на сторінках минулорічної «Дуклі». — Дружно вперед 17, 1967, № 4, с. 23.

Ковач, Ф.: Задатки і недостатки. — Дукля 15, 1967, № 2, с. 47—51. — Художня проза в «Дуклі» за 1966 рік.

Жідліцький, В.: Роман та його художня проблематика в українській літературі Чехословаччини. — Дукля 15, 1967, № 5, с. 57—72.

САТИРА

Дацей, В.: Сатири місце. — Дружно вперед 11, 1961, № 10, с. 18—19.

Червеняк, А.: *Сатирі місце!* — Дукля 10, 1962, № 3, с. 76—78.

ДРАМА

Фаринич, О.: *Кілька слів до молодих драматургів.* — Дружно вперед 5, 1955, № 2, с. 18.

КРИТИКА

Шлесецкий, А.: *Три сборника.* — Дукля 6, 1958, № 1, с. 86—91. — Торкається і книги І. Волощука.

Муличак, Ю.: *Перші спроби.* — Дукля 6, 1958, № 2, с. 205—206. — Про книгу І. Волошука «Современная украинская литература в Чехословакии».

Лисюк, П.: *Нові перспективи та старі забобони.* — Вітчизна 28, 1960, № 5, с. 189—192.

Мольнар, М.: *За серйозну критику і творчу наукову співпрацю.* Дукля 12, 1964, № 4, с. 84—92.

Зілинський, О.: *Якою має бути критика.* — Дукля 13, 1965, № 3, с. 1—3.

Лазорик, Ф.: *Семінар критики.* — Нове життя 16, 28. 5. 1966, № 22, с. 6.

Мацинський, І.: *За культуру критики і критику культури.* — Нове життя 16, 4. 6. 1966, № 23, с. 6.

Критика в творчому процесі українського літературного життя в Чехословаччині. — Дукля 14, 1966, № 4, с. 1—3.

Зілинський, О.: *Досягнення й перспективи нашої літературної критики.* — Дукля 14, 1966, № 4, с. 4—19.

Хома, В.: *Місце літературної критики в літературному русі.* — Дукля 14, 1966, № 5, с. 1—9.

Червеняк, А.: *Типи критики.* — Дукля 14, 1966, № 5, с. 10—11.

Мацинський, І.: *Микола Неврій (До 50-річчя з дня народження).* — Нове життя 16, 26. 11. 1966, № 48, с. 4.

Юрій Андрійович: *Вірність ідей.* (До 50-річчя Миколи Неврі). — Дукля 14, 1966, № 6, с. 74—75.

Зілинський, О.: *Яка на вигляд суб'єктивність у критиці?* — Дукля 14, 1966, № 6, с. 76—77. — Полеміка з П. Мурашком з додатком П. Мурашка.

МОВА ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Кундрат, А. — Бунганич, П.: *«Естетичність» мови?* — Дукля 14, 1966, № 2, с. 63—67.

ІПРО АВТОРІВ

Бача Юрій

Юрій Бача. = Дукля 13, 1965, № 1, с. 21. — Вступ до добірки віршів.

Бісс Єва

Лазорик, Ф.: Удачная попытка нашего автора в области драматургии. = Пряшевщина 6, 27. 4. 1950, № 18, с. 6

Premiéra rôvodnej hry na scéne UND. = Východoslovenská pravda 6, 1. 5. 1950.

Ольховский, П.: Премьера новой пьесы Е. Бисс-Капишовской. = Пряшевщина, 7, 17. 5. 1951, № 20, с. 7. — Рецензія на п'єсу «Друзья и враги».

Лазорик, Ф.: І'єса, яка хвилює. = Пряшевщина 7, 24. 5. 1951, № 21, с. 7. — Рецензія на п'єсу «Друзья и враги».

Стефанко, А.: Прем'єра п'єси з нашого сучасного. = Нове життя 4, 13. 10. 1954, № 81, с. 6. — Рецензія на п'єсу Є. Капішовської «Барліг».

Choma Branislav: Nové rôvodné hry v našich divadlách. = Pravda, 17. 2. 1955. — Рецензія на п'єсу Є. Капішовської «Барліг».

Фаринич, О.: Кілька слів до молодих драматургів. = Дружно вперед 5, 1955, № 2, с. 18. — Рецензія на п'єси Є. Бісс-Капішовської: «І настала весна», «Друзі і вороги», «Барліг».

Глидач: Царунок нашої драматургії. = Нове життя 9, 26. 12. 1959, № 52, с. 4.

Už žeriavy odleteli . . . = Prešovské noviny 3, 6. 1. 1960, 2, с. 4. *Rešovská, E.: Ukrajinské národné divadlo v Prešove.* = Smena 13, 19. 1. 1960.

Червеняк, А.: Вже журавлі одлетіли . . . = Дружно вперед 10, 1960, № 1, с. 18–19.

Хома В.: Драматическое творчество Евы Капишовской-Бисс. = Дукля 8, 1960, № 3, с. 99–107.

Мольнар, Л.: У відродженному краї. = Дніпро 34, 1960, № 9, с. 159–160.

- Sabol, M.: Ďalšia hra E. Bišsovej.* = Východoslovenské noviny 13, 21, 1. 1964, № 18, с. 3. — Рецензія на п'есу «Естер».
- Решовська, Е.: 11 січня прем'єра «Естері». = Нове життя 14, 4, 1. 1964, № 1, с. 3*
- Ковач, Ф.: Успіх радує.* = Нове життя 14, 18, 1. 1964, № 3, с. 3.
- Рудловчак, О.: Чи ви людина? Відповідайте!* = Дукля 12, 1964, № 2, с. 60—65. — Про п'есу Є. Бісса «Естер».
- Червеняк, А.: Естер конtra Антігона.* = Дружно вперед 14, 1964, № 2, с. 22—23.
- Бобак, М.: Єва Бісс (медальйон).* = Нове життя 17, 17, 6. 1967, № 24, с. 10.
- Нові книги.* = Нове життя 17, 23, 9. 1967, № 38, с. 3. — Рецензія на книгу Є. Бісса «Сто сім модних зачісок».

Бобак Мілан

Мацинський, І.: Мілан Бобак реорганізує відділення власного сумління. = Дукля 14, 1966, № 5, с. 17. — Про поезію М. Бобака.

Борович Юрій

- Пайдко, І.: Дарунок.* = Нове життя 4, 15, 5. 1954, № 38, с. 8. — Відгук на збірку оповідань Ю. Боровича «Дарунок».
- Каліст, М.: Під одним небом.* = Дружно вперед 8, 1958, № 21, с. 24 — Рецензія на збірку оповідань Ю. Боровича «Під одним небом».
- Ящук, І.: Нові оповідання Ю. Боровича.* = Жовтень 9, 1959, № 5, с. 152—154.
- Šima, P.: K novým břehom.* = Mladé horizonty. Kultúrno-literárna príloha Východoslovenských novín 1959, № 2, с. 2. — Рецензія на збірку оповідань Ю. Боровича «Під одним небом».
- та: Нова книга Ю. Боровича.* = Нове життя 10, 24, 12. 1966, № 53, с. 3.
- Шелепець, Й.: Думки над новою книгою.* = Нове життя 11, 1. 4. 1961, № 13, с. 4. — Рецензія на книгу Ю. Боровича «Пісня і життя».
- Гурсів, О.: З щирим привітом.* = Нове життя 15, 3, 7. 1962, № 27, с. 5.

Лазорик, Ф.: Юрко Боролич: З рідних берегів. = Нове життя 16, 7. 5. 1966, № 19, с. 6.

Ковач, Ф.: З приводу книжки Юрка Боролича. = Дукля 14, 1966, № 6, с. 28—34. — Рецензія на книгу «З рідних берегів».

Лазорик, Ф.: Юрко Боролич — в материнських обіймах. = Дружно вперед 17, 1967, № 8, с. 5. — Про видання повісті «Хорал Верховини» у Києві.

Бобак, М.: Юрко Боролич (медальйон). = Нове життя 17, 13. 5. 1967, № 19, с. 7.

Волох Юрій

Мацинський, І.: Стovбур обшарпаний бурсю. = Дружно вперед 16, 1966, № 10, с. 10. — Про поезію Ю. Волоха.

Гайний Віктор

Rešovská, E.: V ukrajinskem národnom divadle. = Pravda 40, 21. 10. 1959, с. 4.

Rešovský, J.: Divadlo na východnom Slovensku. = Ľud, 22. 10. 1959, с. 1.

Червеняк, А.: Успішний дебют на сцені УНТ. = Нове життя 9, 31. 10. 1959, № 44, с. 4.

Червеняк, А.: По протоптаній дорозі. = Дружно вперед 9, 1959, № 11, с. 20—21.

Rešovský, J.: Jubilujúci herec, básnik, dramatik. = Prešovské noviny 2, 15. 12. 1959, с. 4.

Sabol, M.: Nová rôvodná hra na scéne UND. = Východoslovenské noviny, 26. 3. 1963, с. 3. — Про п'есу В. Гайного «Незакінчений епізод».

Sabol, M.: Svieži závan v Prešove. = Símena, 4. 5. 1963, с. 4. — Про п'есу В. Гайного «Незакінчений епізод».

Гиряк Наталія

Мацинський, І.: Журбою охоплений лист . . . = Дружно вперед 16, 1966, № 11, с. 4. — Про поезію Наталії Гиряк.

Гнатюк Назар

Роман, М.: «Святі та божі» в Пряшеві. = Нове життя 15, 11. 9. 1965, № 37, с. 2. — Про роман Н. Гнатюка.

Гриць-Дуда, І.: Кому вони гожі ті «Святі та божі»? = Нове життя 15, 18, 12, 1965, № 51, с. 5. — Рецензія на роман Н. Гнатюка.

Шелепець, Й.: Роман, осуд і похвала. = Дукля 14, 1966, № 2, с. 68—70. — Про «Святі та божі» Н. Гнатюка.

Мазуракова, Я.: Паки і паки «Святі та божі». = Нове життя 16, 4. 6. 1966, № 23, с. 6. — Читацький відгук на роман Н. Гнатюка.

Гостиняк Степан

Крижанівський, С.: Пропоную вам Степана Гостиняка. = С. Гостиняк: Пропоную вам свою дорогу, СПВ, 1955, с. 5—7. Зілинський, О.: Яка поетова дорога? = Дукля 14, 1966, № 1, с. 40—45. — Рецензія на збірку «Пропоную вам свою дорогу».

О. Г.: Нові видання СПВ. = Нове життя, 17, 27. 5. 1967, № 21, с. 2. — Рецензія на книгу «Лише двома очима».

Choma, V.: *Ukrajinská poézia*. = Slovenské pohľady 83, 1957, № 6, с. 143—144.

МІ: Нові книги. = Нове життя 17, 8. 7. 1967, № 27, с. 2. — Про книгу «Лише двома очима».

Зілинський, О.: Неспокійний лабіrint світу. = Дукля 15, 1967, № 5, с. 55—56. — Про збірку «Лише двома очима».

Гренджа-Донський Василь

Мишанич, О.: В боротьбі за волю. До 65 річчя з дня народження В. Гренджі-Донського. = Дукля 10 1962, № 2, с. 22—24.

Мацинський, І.: Тернові квіти полонин. (До сорокаріччя поетичного дебюту Василя Гренджі-Донського) = Дукля 11, 1963, № 3, с. 43—45.

Мольнар, М.: Доля співця полонин. = В. Гренджа-Донський: Шляхом терновим СПВ, с. 3—52 1954.

Kurimský, Jozef: Trnístou cestou. (Výber poézie a prózy V. Grendžu). = Pravda, 11. 11. 1964 с. 4

Неврлі, М.: Шляхом терновим. = Дукля 12, 1964, № 4, с. 93—95.

Koška Ján: Pozoruhodný vydavateľský čin našich Ukrajincov. Šlachom ternovym = Smena, 5. 1 1955, № 4, с. 4

Мольнар, М.: Співець карпатських полонин. = Дружно вперед 17, 1967, № 4, с. 10.

Неврлі, М.: Ювілей закарпатського поета. = Піонерська газета 16, 10. 4. 1967, № 15, с. 5.

Nevrly, M.: Jubileum ukrajinského spisovateľa. = Pravda 48, 23. 4 1957, № 112, с. 2.

Мольнар, М.: Скромний ювілей. (До 70-річчя Василя Гренджі-Донського). = Дукля 15, 1967, № 2, с. 32—34.

Бобак, М.: Василь Гренджа-Донський (медальйон). = Нове життя 17, 15. 4. 1967, № 15, с. 7.

Іванчов, Ф.: Верховина-мати його. = Нове життя 17, 22. 4. 1967, № 16, с. 2.

Науменко, Євген: Шляхом терновим. = Нове життя 17, 1. 7. 1967, № 26, с. 7. — Про п'есу «Скам'янілі серця».

Гриць Іван

Товт, О.: Головатий — окраса нашої історії. = Дружно вперед 15, 1965, № 1, с. 22—23. — Інтерв'ю з Іваном Грицем.

МІ: Нові книги. = Нове життя 17, 8. 7. 1967, № 27, с. 2. — Про книгу І. Гриця-Дуди: «Незгоди».

Гула Петро

Баушенко, А.: Свіжий вітер в поезії. = Нове життя 12, 30. 6. 1962, № 26, с. 6. — Про збірку «Пою любовь, луну и розы».

Галайда, І.: Про поезію почуттів і сучасності. = Дукля 10, 1962, № 4, с. 74—76. — Про збірку «Пою любовь, луну и розы».

Червеняк, А.: Над картою місцевої поезії. = Дружно вперед 13, 1963, № 7—8, с. 38. — Про збірку «Пою любовь, луну и розы».

Дробняк, М.: Мені зозуля вже кує тридцятку... = Нове життя 17, 20. 5. 1967, № 20, с. 7. — Інтерв'ю.

Дацей Василь

Дацко, Ю.: «Ми і наші знайомі». = Нове життя 11, 8. 12. 1961, № 49, с. 5.

Бача, Ю.: Найкраща рецензія. = Дружно вперед 12, 1962, № 7—8, с. 52. — Про книгу «Ми і наші знайомі».

Червеняк, А.: Фіаско виразного кольору... = Дукля 13, 1965, № 2, с. 91—93. — Про книгу «Очі невиразного кольору».

О. Г.: Нові видання СПВ. = Нове життя 17, 27. 5. 1967, № 21, с. 2. — Про книгу В. Дацея «Монологи».

Нові книги СПВ. = Нове життя 17, 15. 7. 1967, № 29, с. 8 — Про книгу «Монологи».

Дробняк Михайло

Зілинський, О.: Ручай сумніву й віри. = Дукля 15, 1967, № 3, с. 18. — Поезія Михайла Дробняка.

Нові книги СПВ. = Нове життя 17, 15. 7. 1967, № 28, с. 8. — Про книгу «Розлуки і зустрічі».

Жак Іван

Лазорик, Ф.: У живого джерела народнопісенної творчості. Про поезію Івана Жака. — І. Жак: Маковицькі нути, СВХЛ — 1960, с. 5—19.

Червеняк, А.: Маковицькі нути. — Дружно вперед 1960, № 5, с. 23. — Про книгу І. Жака.

Гиряк, М.: Ювілей народного співця. — Нове життя 16, 30. 4. 1966, № 18, с. 5.

Збіглєй Йосиф

Червеняк, А.: Зелені неони зелені. — Дукля 12, 1964, № 3, с. 75—77. — Про дебют Й. Збіглея.

Зозуляк Василь

—ський: «Назустріч щастю» В. Зозуляка. УПТ поставив дальшу п'есу місцевого автора. — Нове життя 5, 4, 6. 1955, № 23, с. 6.

Добош, Ст.: «Назустріч щастю». — Дружно вперед 5, 1955, № 7, с. 50—51.

Галечка, Т.: П'еса Василя Зозуляка «Назустріч щастю». — Нове життя 5, 2. 7. 1955, № 27, с. 7.

Halečka, T.: Hra V. Zozuláka „Štastiu v ústřety“ na scéne UND. — Nový život 4, 2. 7. 1955, № 27, с. 7.

Бача, Ю.: Чи варто друкувати «всяку всячину?» — Дружно вперед 6, 1956, № 7, с. 32.

Цмокаленко, Д.: Українські видання в Чехословаччині. — Нове життя 6, 3. 6. 1956, № 44, с. 2. — Про В. Зозуляка.

Бунганич, П.: «Екзекутор» В. Зозуляка. — Дружно вперед 6, 1956, № 12, с. 30—31. — Зауваження з мовного боку до оповідання «Екзекутор».

Волощук, И.: Драматургия Василия Зозуляка. — Дукля 5, 1957, № 2, с. 77—96.

Хома, В.: О новой повести В. В. Зозуляка «В кровавом тумане». — Дукля 5, 1957, № 3, с. 88—107.

Бача, Ю.: Думки над книжками. — Дукля 5, 1957, № 3, с. 108—113.

Ковач, Ф.: До повісті В. Зозуляка «Настоящая фамилия». — Дукля 6, 1958, № 1, с. 82—85.

Червеняк, А.: Хороший замисел. — Нове життя 8, 15. 3. 1958, № 11, с. 4. — Про збірник «Буває і так».

Абжолтовська, В.: Цінний літературний вклад. — Нове життя 8, 19. 4. 1958, № 16, с. 5. — Рецензія на книгу «В кровавом тумане».

В. В. Зозуляку 50 років. = Нове життя 9, 19. 9. 1959, № 38, с. 5.

Дацій, В.: Наш письменник. — Нове життя 11, 18. 11. 1961, № 38, с. 5.

Іван Ле: «Нескорені». = Дукля 11, 1963, № 1, с. 87. («Літературна Україна», Київ, 30 жовтня 1962 р.). — Про роман В. Зозуляка.

Бобак, М.: Василь Зозуляк (медальйон). = Нове життя 17, 6. 5. 1967, № 18, с. 7.

Іванчов Федір

Боролич, Ю.: Надпоручник Федір Іванчов. = Звезда — Звізда, 30. 7. 1947, № 11, с. 2.

Микитенко, О.: Результати перших спроб. = Дукля 4, 1956, № 1, с. 140—152. — Про збірку оповідань «Підіймається хлібороб».

Романченко, І.: Українські видання в Чехословаччині. — Нове життя 6, 3. 6. 1956, № 44, с. 2. — Про Ф. Іванчова.

Канчугін, М.: Корисна книжка. = Дружно вперед 8, 1958, № 5, с. 23. — Рецензія на збірник «Огакі діла».

Гирка, И.: Заметки о творчестве Ф. В. Иванчова. = Дукля 7, 1959, № 2, с. 109—113.

Патрус-Карпатський, А.: Усмішки Ф. Іванчова. = Дукля 11, 1963, № 1, с. 90—91. («Літературна Україна», Київ, № 98, 7 грудня 1962 р.).

Шелепець, Й.: Смисл Ф. Іванчова. = Дукля 14, 1966, № 5, с. 44—46.

Лазорик, Ф.: Великий — бо скромний. = Дружно вперед 16, 1966, № 10, с. 14.

Лазорик, Ф.: Вдалину з-під солом'яної стріхи. = Нове життя 16, 2. 7. 1966, № 27, с. 8. — Рецензія на книгу Ф. Іванчова.

Лазорик, Ф.: Розмова з ювілярем. (Федорові Іванчопі 50 років) = Нове життя 16, 15. 10. 1966, № 42, с. 5.

Бобак, М.: Федір Іванчов (медальйон) = Нове життя 17, 29. 4. 1967, № 17, с. 7.

Карабелеш Андрій

От редакции: *Поет-узник.* (Вместо предисловия). = А. Карабелеш: На смертельном рубеже... КСУТ — 1953, с. 3—6.

Волошук, И.: Пoesия А. В. Карабелеша (К 50-летию поэта). = Дукля 4, 1956, № 1, с. 60—87.

Балега, Ю.: Об ошибочных оценках творчества А. Карабелеша. = Дукля 5, 1957, № 3, с. 83—87.

Заява про поета Андрія Карабелеша. = Дукля 6, 1958, № 3, с. 74—75.

Шлесецький, І.: Тепле слово на прощання. = Дукля 12, 1964, № 3, с. 110—111.

Шлесецький, А.: Вмр співсъ Закарпаття. = Дружно вперед 14, 1964, № 10, с. 8.

Лазорик, Ф.: На співсъ могилу. = Дукля 12, 1964, № 4, с. 107—110.

Шелепець, Й.: Поет суперечностей і драматичних конфліктів. = Дукля 14, 1966, № 5, с. 51—52.

Пагиря, В.: Останні дні А. В. Карабелеша. = Дукля 14, 1966, № 5, с. 53—56.

Качалуба Михайло

Михайло Качалуба: Польові дзвіночки. = Нове життя 16, 1. 10. 1966, № 40, с. 2. — Рецензія.

Киндя Іван

Рудловчак, О.: Квітка на могилу. = Дукля 13, 1965, № 1, с. 60—62.

Королева Наталена

Зілинський, О.: На далских шляхах історії. = Королева, Н.: Сон тіні. 1313, Пряшів 1966, с. 285—292.

УФ ССП: Наталена Королева. = Нове життя 16, 9. 7. 1966, № 28, с. 8. — Некролог.

Мацинський, І.: Письменниця світової теми. = Дукля 14, 1966, № 3, с. 32—34.

Наталена Королева: Сон тіні та ?1313. = Нове життя 16, 1. 10. 1966, № 40, с. 2. — Рецензія.

Шелепець, Й.: Любов і шукання. = Дружно вперед 16, 1966, № 12, с. 23. — Рецензія на книгу «Сон тіні» — «1313».

Коцур Ганна

Мацинський, І.: Ганна Коцур тулиться до віконця. = Дружно вперед, 16, 1966, № 9, с. 11.

Ксеняк Михайло

Зозуляк, В.: Перші байки М. Ксеняка. = Дружно вперед 14, 1964 № 2, с. 22.

Галайда, І.: Байки? = Дукля 12, 1964, № 1, с. 65—67.

Кусько Андрій

- Стадниченко, Ю.: *Розкута пісня*. — Дукля 8, 1960, № 1, с. 102—104.
- Роман, М.: Чому той пессимізм? = Лукля 9, 1961, № 4, с. 104—105. — Про книгу А. Куська «Опопішання».
- Фещенко, М.: *День пинішній і день прийдешній*. = Дукля 10, 1962, № 2, с. 71—73.
- Шелепець, Й.: *Букет для А. Куська*. = Дукля 13, 1965, № 1 с. 72—73.
- Шмайда, М.: *А. Кусько — 50 річний*. = Нове життя 15, 6. 3. 1965, № 10, с. 5.
- Бобак, М.: *Андрій Кусько (медальйон)* = Нове життя 17, 10. 6. 1967, № 23, с. 6.

Лазорик Федір

- Роман, М.: *Від щирого серця*. = Дружно вперед 5, 1955, № 10, с. 30. — До збірки поезій «Велика сила».
- Лолгош, І.: «Велика сила» = Дружно вперед 6, 1956, № 8, с. 29 — Рецензія.
- Волощук, Р.: *Творчество Федора Лазорика*. = Дукля 4, 1956, № 3, с. 169—190.
- Колодій, В.: *Українські видання в Чехословаччині*. = Нове життя 6, 1956, № 44, с. 2. — Про Ф. Лазорика.
- Роман, М.: *Нова повість «Вік наш фестивальний»*. = Дружно вперед 8, 1958, № 22, с. 20.
- Бача, Ю.: Чи вірно ви зображали життя? = Дружно вперед 9, 1959, № 3, с. 20—21. — Торкається книги: «Вік наш фестивальний».
- Роман, М.: Декілька думок про нову повість Ф. С. Лазорика «Вік наш фестивальний». = Дукля 7, 1959, № 2, с. 114—117.
- Лазорик, Ф.: В дусі літературно-критичного пожвавлення і славомовихування. = Дружно вперед 9, 1959, № 6, с. 27—28. — Відповідь на статтю Ю. Бачі.
- Бача, Ю.: Затримайте тигрів! = Дружно вперед 9, 1959, № 8, с. 31 — Відповідь на статтю Ф. Лазорика.
- Мельниченко, М.: З джерел народного життя. = Дукля 8, 1960, № 2, с. 115—117. — Про творчість Ф. Лазорика.
- Лазорик, Ф.: Про повість «Вік наш фестивальний». = Нове життя 11, 23. 12. 1961 № 51, с. 2.
- Бача, Ю.: *Турі-турі у культурі*. = Нове життя 12, 14. 7. 1962, № 26, с. 5.

- Роман, М.: *Федору Лазорикові 50 років. Співець нашого краю.* = Дукля 11, 1963, № 1, с. 63—70.
- Шелепець, Й.: *На схилах і вершинах.* = Дукля 11, 1963, № 2, с. 1—6. — Про інтимну лірику Ф. Лазорика.
- Шелепець, Й.: *Творче п'ятидесятіріччя.* = Нове життя 13, 30. 3. 1963, № 13, с. 3.
- Molnár, M.: *Jubileum priekopnika.* (50 výročie narodenia ukrajinského básnika Fedora Lazorika, žijúceho v ČSSR). = Kultúrny život, 1963, № 13, с. 8
- Шмайда, М.: *Мій друг — ювіляр.* = Дружно вперед 13, 1963, № 3, с. 11.
- Molnár, M.: *Fedor Lazorik 50-ročný.* (Jubileum súčasného československého ukrajinského spisovateľa). = Východoslovenské noviny, 2. 4. 1963, с. 3.
- Ковач, Ф.: *Перше «Вибране».* = Нове життя 13, 18. 5. 1963, № 20, с. 6. — Про «Вибране» Ф. Лазорика.
- Molnár, M.: *K päťdesiatinám Fedora Lazorika.* = Nové obzory 5. 1963, с. 329—332.
- ольн. (= Мольнар, М.): *Українська преса в Польщі про Ф. Лазорика.* = Нове життя 13, 7. 9. 1963, № 36, с. 2.
- Галайда, І.: *Роздуми над ліричною прозою Ф. Лазорика.* = Дукля 12, 1964, № 2, с. 74—76. — Про «Роздуми і співи».
- Бобак, М.: *Літературний медальйоник.* = Нове життя 17, 22. 4. 1967, № 16, с. 7. — Про Ф. Лазорика.

Макара Сергій

- Шима, П.: *Бескрылый Икар.* = Дукля 7, 1959, № 2, с. 113—119
- Галайда, І.: *Вірші і поезія. До збірок С. Макари та ІІ. Шелепія.* = Дукля 10, 1962, № 1, с. 59—62.
- О. Г.: *Нові видання СПВ.* = Нове життя 17, 27. 5. 1967, № 21, с. 2. — Рецензія на книгу «Шукаю себе».
- Нові книги СПВ.* = Нове життя 17, 15. 7. 1967, № 28, с. 8. — Рецензія на книгу «Шукаю себе».

Мацинський Іван

- Фаринич, А.: *«Белые облака» — первая книга Ивана Мацинского.* = Пришевщина, 5, 10. 11. 1949, № 46, с. 4—5.
- Zozuľák, V.: *Pôvodná hra na ukrajinskej scéne v Prešove.* = Práca 6, 10. 1. 1951, № 8, с. 5.
- F. D.: *Nová premiéra UND v Prešove.* = Východoslovenská pravda 7, 14. 1. 1951, № 12, с. 9.

Ігнатовский, А.: Первая пьеса Ивана Мацинского в постановке пряшевского украинского народного театра. = Пряшевщина 7, 18, 1, 1951, № 3, с. 8. — Рецензія на п'єсу «Старий Зеленяк и его дети».

Лазорик, Ф.: Навколо наших драматичних спроб. До прем'єри п'єси Івана Мацінського «Старик Зеленяк и его дети» = Пряшевщина 7, 18, 1, 1951, № 3, с. 9—10.

Волошук, І.: Поетическое творчество Ивана Мацинского. = Дукля 4, 1956, № 2, с. 97—118.

Макара, С.: Нова збірка поезій І. Мацінського. = Нове життя 6, 23, 5, 1956, № 41, с. 4. — Про збірку «Наша мова».

Фаринич, О.: Кілька слів до молодих драматургів. = Дружно вперед 5, 1955, № 2, с. 18. — Про п'єси І. Мацінського «Граніця», «Старий Зеленяк».

Пинчук, С.: Поетичний голос з братньої Чехословаччини. = Дружно вперед 7, 1957, № 20, с. 20—21.

Бача, Ю.: Думки над книжками. = Дукля 5, 1957, № 3, с. 108—113. — Про творчість І. Мацінського.

Долгош, І.: Поезія дружби. = Дукля 5, 1957, № 3, с. 117—120. — Про збірку «Наша мова».

В розквіті гворчих сил. — Дукля 10, 1962, № 1, с. 5.

Червеняк, А.: Прозовий дебют. = Дукля 10, 1962, № 2, с. 60—63. — Про новелу «Зимова ніч».

Шлепецький, А.: Зростання поета. = Нове життя 12, 24 11, 1962, № 47, с. 3. — Про збірку «Карпатські акорди».

Кочур, Г.: «Карпатські акорди». = Дукля 11, 1963, № 1, с. 88—89. (Передрук з «Літературної України», Київ, 7 грудня 1962 р.).

Червеняк, А.: Над картою місцевої поезії. = Дружно вперед 13, 1963, № 7—8, с. 38. — Про «Карпатські акорди».

Гондор, Ф.: Примітки читача. = Дукля 11, 1963, № 3, с. 65—66. — Про «Карпатські акорди».

Бобак, М.: Іван Мацінський (медальйон). = Нове життя 17, 27, 5, 1967, № 21, с. 7.

Невицька Ірина

Лазорик, Ф.: Померла письменниця І. Невицька. = Нове життя 15, 1965, № 48, с. 5.

Немет Мирослав

Мацінський, І.: Мирослав Немет. = Дружно вперед 16, 1966, № 12, с. 4.

Зілинський, О.: Щирість і ряснота. = Дукля 15, 1967, № 2, с. 17.

Питель Михайло

Шелепець, Й.: Цікаве, реалістичне, типове. = Дружно вперед 7, 1957, № 19, с. 21. — Рецензія на збірку оповідань «Павутиння».
Чаварга, Г.: Туди дорога, звідки сонце сходить. = Нове життя 16, 3. 5. 1966, № 36, с. 3. — До 50-річчя М. Пителя.

Прокіпчак Іван

Субота, І.: Літературна творчість Івана Прокіпчака. = Дукля 8, 1950, № 2, с. 108—112.

Кундрат, Ю.: Новий дебют І. Прокіпчака. = Нове життя 15, 6. 11. 1965, № 45, с. 7. — Про «Вибоїни».

Зілинський, О.: Проза історичного розрахунку. = Дукля 14, 1966, № 3, с. 69—71. — Про «Вибоїни».

Мацинський, І.: Іван Прокіпчак і його 50 років. = Нове життя 17, 7. 1. 1967, № 1, с. 2.

Іванчов, Ф.: Івану Прокіпчаку 50 років. = Дружно вперед 17, 1967, № 1, с. 21.

Мацинський, І.: Іван Прокіпчак. 50 років творчого життя. = Дукля 15, 1967, № 1, с. 40—42.

Бобак, М.: Іван Прокіпчак (медальйон). = Нове життя 17, 3. 6. 1967, № 22, с. 6.

Регула Мілан

Мацинський, І.: Познайомтесь: Мілан Регула! = Дукла 14, 1966, № 4, с. 47.

Шелепець Йосиф

Галайда, І.: Вірші і поезія. До збірок С. Макари та Й. Шелепця. = Дукля 10, 1962, № 1, с. 59—62. — Про збірку «Що в серці моєму».

Шмайда Михайло

Бунганич, П.: «Паразити» М. Шмайди і місцесва мовна творчість. = Дукля 2, 1954, № 2, с. 190—197.

Іван Лс: У боротьбі. = Нове життя 6, 29. 2. 1956, № 17, с. 4. («Літературна газета», Київ № 7, 1956 р.) — Про повість «Паразити».

Бача, Ю.: Писати ще краще, вірніше! = Дукля 5, 1957, № 2, с. 104—108. — Про збірку оповідань «В'язка ключів».

- Каліст, М.: Книжкова поліця.* = Дружно вперед 8, 1958, № 7, с. 21. — Зауваження до роману «Тріщать криги».
- Франко, В.: Перші враження від нашого роману.* = Дружно вперед 8, 1958, № 19, с. 14. — Про роман «Тріщать криги».
- Хома, В.: Замечательный талант.* = Дукля 6, 1958, № 4, с. 79—86. — Про творчість М. Шмайди.
- Choma, V.: Doslov.* = M. Šmajda: Pukajú ľady. Bratislava, SVKL, 1959.
- Мундяк, М.: У боротьбі за нове життя.* = Дніпро 33, 1959, № 3, с. 157—158. — Про «Тріщать криги».
- EB: SVKL pod stromček — preklad ukrajinského ríčiceho autora (Mujchajlo Šmajda: Pukajú ľady, 1959).* = Večerník 12. 12. 1959, № 294, s. 3.
- Jasencák, V.: Východniarske dumy.* = Pravda, 19. 5. 1960, с. 2. — Про «Тріщать криги».
- Rusnák, I.: Ľady pukajú.* = Slovenské poľhady 1960, № 6, с. 652.
- Nevrly, M.: Súčasný a politický.* = Kultúrny život 1960, № 29, с. 4. — Про «Тріщать криги».
- Straus, F.: Otázniky nad románom z východného Slovenska.* = Mladá tvorba 1960, № 8—9, с. 330—331. — Про «Тріщать криги».
- Гиряк, М.: За ідейну і художню правду, проти перекручень.* = Дукля 8, 1960, № 4, с. 106—121. — Про «Тріщать криги».
- Сорок років письменникові.* = Дукля 8, 1960, № 4, с. 132.
- Бача, Ю.: Ми теж за правду, проти перекручень.* = Дукля 9, 1961, № 1, с. 97—103.
- Хома, В.: Де ж правда?* = Дукля 9, 1961, № 3, с. 73—79, № 4, с. 90—96. — До критики роману «Тріщать криги».
- Мольнар, Л.: Жарти з мовою чи жарти мови?* = Дукля 12, 1964, № 2, с. 66—73. — Про роман «Лемки».
- Мольнар, Л.: Ну що б, здавалося, слова... Ще раз з приводу майстерності М. Шмайди.* = Дукля 12, 1964, № 4, с. 96—106.
- Мурашко, П.: «Корчмарський слуга» М. Шмайди.* = Нове життя 15, 14. 8. 1965, № 33, с. 2.
- Хома, В.: «Лемки» та деякі інші літературні проблеми.* = Дукля 13, 1965, № 4, с. 67—75.
- Книго, які бідні були б ми без тебе!* З читацьких конференцій по книзі М. Шмайди «Лемки». = Нове життя 16, 2. 4. 1966, № 14, с. 5.
- Хома, В.: Чи потрібно дискутувати?* = Дукля 15, 1967, № 1, с. 43—49.

Бобак, М.: Михайло Шмайда (медальйон). = Нове життя 17, 20. 5. 1957, № 20, с. 6.

КОЛЕКТИВНІ ЗБІРНИКИ

ВЧОРА І СЬОГОДНІ (1954).

Ю. Б.: Книжкова поліця КСУТ. = Дружно вперед 4, 1954, № 3, с. 28.

МОЛОДІ ГОЛОСИ (1956)

Cervenák, A.: „Mladé hlasy”. = Pravda, 7. 3. 1957.

Мольнар, Марія: Молоді голоси Пряшівщини. = Нове життя 8, 2. 8. 1958, № 31, с. 5.

Мольнар, Марія: Молоді літературні сили Пряшівщини. = Вітчизна 27, 1959, № 2, с. 192—193.

ВІЧНЕ БРАТЕРСТВО (1959)

Роман, М.: Потрібне і корисне видання. = Дукля 8, 1960, № 2, с. 113—115.

Сердюк, П.: Ластівка з Пряшева. = Вітчизна 32, 1964, № 9, с. 213—214.

ЛАСТИВКА З ПРЯШІВЩИНИ (1960)

Бача, Ю.: Про нашу ластівку. = Дружно вперед 8, 1958, № 20, с. 10.

Ластівка з Пряшівщини. = Нове життя 10, 19. 11. 1960, № 48, с. 1.

Бача, Ю.: «Ластівка з Пряшівщини». = Дукля 9, 1961, № 1, с. 118—119.

Prvý sovietsky výber (z Ľudovej a umelej slovesnej tvorby našich ukrajinských spoluobčanov). = Nové obzory 5, 1953, с. 352—353.

ВОСЬМЕРО (1963)

Іванчов, Ф.: Восьмеро авторів віршів. = Нове життя 13, 27. 7. 1963, № 30, с. 6.

Неврлі, М.: Восьмро. = Піонерська газета 12, 20. 12. 1963, № 20, с. 3.

Червеняк, А.: Маніфест повноліття. = Дукля 11, 1963, № 4, с. 75—79.

Neurly, M.: Osem mladých ukrajinských. = Smena 17, 22. 1. 1964, № 19, с. 4.

Кундрат, А. — Бунганич, П.: «Естетичність» мови? = Дукля 14, 1966, № 2, с. 63—67. — Про збірник «Восьмеро».

ЗЕЛЕНИЙ ВІНОЧОК — ЧЕРВОНІ КВІТОЧКИ (1965)

Мацинський, І.: *Рідко вдається встановити авторство народної пісні.* = Зелений віночок — червоні квіточки, СПВ, 1965, с. 5—8. — Передмова.

Рудловчак, О.: *Зелений віночок — червоні квіточки.* = Зелений віночок — червоні квіточки, СПВ, 1965, с. 415—446. — Післямова.

Роман, М.: *Народна посія знову повертається до народу.* = Нове життя 15, 13. 11. 1965, № 46, с. 5.

Мр- (= Роман, М.): «*Зелений віночок — червоні квіточки*». = Дукля 13, 1965, № 4, с. 107.

Хома, В.: *Полеміка. Про дис-цепції і кон-кусію.* = Нове життя 15, 24. 12. 1965, № 52, с. 3.

Новак, І.: *То не полеміка.* = Нове життя 16, 8. 1. 1966, № 2, с. 4.

Гиряк, М.: *Негуюча критика, або гострий скальпель.* = Нове життя 16, 22. 1. 1966, № 4, с. 3.

Жак, І.: *Не смійте ся самі з себе.* = Нове життя 16, 22. 1. 1966, № 4, с. 4.

Шелепець, Й.: *Література заднього плану.* = Дукля 14, 1966, № 1, с. 64—65.

Семанчик, Ш.: *Несправедлива критика.* = Нове життя 16, 12. 2. 1966, № 7, с. 4.

Хома, В.: *Чи потрібно дискутувати?* = Дукля 15, 1967, № 1, с. 42—49.

РОЗМОВА СТОРІЧ (1965)

Neurly, M.: *Rozhovor stáročí.* = Pravda 47, 26. 4. 1966, № 114, с. 2.

ПРИГОРЩІ ВЕСНИ (1966)

Червеняк, А.: *Сім надій літератури.* = Нове життя 17, 11. 3. 1967, № 10, с. 2.

Олійник, М.: *Пригорщі неспокою і весни.* = Нове життя 17, 16. 9. 1967, № 37, с. 7.

Геник-Березовська, З.: *Молоді голоси.* = Дукля 15, 1967, № 3, с. 45—47. — Рецензія на збірник «Пригорщі весни».

UKRAJINSKÁ LITERATÚRA V ČSSR PO ROKU 1945

(Rezumié)

Pre ukrajinskú etnickú skupinu na východnom Slovensku znamenali roky od ukončenia druhej svetovej vojny začiatok nového obdobia v národnostnom a kultúrnom vývoji. Až do toho času východoslovenskí Ukrajinci zotrvačovali ako jedna z posledných národnostných skupín v celom Slovanstve vo vývojovej fáze, ktorú možno pomenovať buditeľskou. Jej znakmi bola nevyvinutosť kultúrnych inštitúcií a kádrov, nejasnosť ideových cieľov, rozpačitosť v otázke spisovného jazyka, veľmi zúžené chápanie úlohy literatúry. Menovite v priebehu posledných rokov nastal v živote Ukrajincov v Československu rozhodujúci obrat. Ich kultúrna činnosť sa postupne vymaňuje z regionálnej uzavretosti, hľadá kontakty so slovenskými, českými a svetovými duchovnými snahami, stáva sa aktívnym a uznávaným činiteľom celoukrajinského kultúrneho vývoja. Naša kniha je pokusom o vystihnutie hlavných rysov tohto vývoja, zaujímavého i po stránke teoretickej ako príklad kultúrneho dozrievania malej, historicky zaoštávajúcej národnostnej skupiny v socialistickom štáte.

*

Hlavnou príčinou oneskorenej národnostnej a kultúrnej emancipácie východoslovenských Ukrajincov bola skutočnosť, že k tejto vetve ukrajinského národa, trvalo oddeľenej od ostatných častí ukrajinského jazykového územia

prírodnými a politickými hranicami, v nedostatočnej mierе prenikali celoukrajinské historické tradície a kultúrne prúdenia. Základom národného cítenia bolo tu až do nedávna elementárne vedomie kmeňovej jednoty s ostatnými východnými Slovanmi, vyjadrené menom Rusín, a príslušnosť k východnému kresťanstvu. Temer výlučná prevaha náboženských tradícii v kultúre, nedostatok civilnej inteligencie a kultúrnych stredísk, pocit vlastnej slabosti a izolovanosti viedli tu v kontexte slovanského vývoja v rakúsko-uhorskej monarchii k orientácii nie na ukrajinské národné obrodenie a ľudový jazyk ako kultúrny nástroj, ale na konzervatívnu tradíciu ruskej kultúry a ruský spisovný jazyk, považovaný za priameho dediča cirkevnej slovenčiny. Táto orientácia viedla ku vzniku tzv. moskovilstva, nastolujúceho v úlohe miestneho spisovného jazyka tzv. jazyčije — umelú zmes cirkevnej slovenčiny, ruštiny a miestnych prvkov. Neplodnosť tohto základu spôsobila, že východoslovensko-ukrajinská oblasť, ktorá bola ešte v 18. a na počiatku 19. storočia vďaka svojej blízkosti k strediskám slovenskej vzdelanosti kultúrne veľmi aktívna a vydala radu významných kultúrnych pracovníkov, ktorí potom pôsobili v Haliči a v Rusku, v ďalších desaťročiach odpadla na posledné miesto v ukrajinskom kultúrnom vývoji. Po období živých kultúrnych snáh v štyridsiatych a päťdesiatych rokoch minulého storočia, stimulovaných predovšetkým všeestrannou obetavosťou O. Duchnoviča a kontaktní s prebúdzajúcou sa slovenskou kultúrou, stal sa Prešov na dlhé desaťročia iba cirkevným strediskom bez vyhranených kultúrnych ašpirácií; jeho nemnohé kultúrne inštitúcie (napr. duchovný seminár, zal. r. 1880) holi zachvátené postupujúcou maďarizáciou.

Situácia sa nezmenila ani po prvej svetovej vojne. Zatiaľ čo sa v susednom Užhorode rozvinula pomerne

živá kultúrna činnosť, na území obývanom Ukrajincami na východnom Slovensku bola kultúra i nadalej ovládaná prevahou cirkevných autorít, a literárna činnosť sa obmedzovala na ojedinelé a nesúvislé pokusy. Až udalosti druhej svetovej vojny vyvolali živšiu ideovú reakciu medzi miestnou inteligenciou. Pod vplyvom vtedajšej literatúry vznikla študentská literárna skupina v Bratislave; izolované pokusy o literárnu činnosť sa objavili i priamo na ukrajinskom jazykovom území prelínajúcim sa s rôznymi formami protestu proti vtedajšiemu režimu a s živým záujmom o ruské a ukrajinské knihy, ktoré sem prenikali z východného bojiska.

Po oslobodení stále ešte nevýrazná literárna tvorba sústredila sa okolo časopisov, vychádzajúcich v Prešove a Prahe. Až postupom času v Prešove vznikla pevnejšia základňa pre pravidelnú literárnu činnosť; medziskom tu bol menovite vznik ukrajinského týždenníka *Nove žyťta* (1951), mesačníka *Družno vpered* (1951) a literárneho almanachu *Dukla* (1953). V roku 1952 bol založený krúžok ukrajinských spisovateľov pri Zväze slovenských spisovateľov, ktorý sa v neskorších rokoch stal odbočkou Zväzu s hlavným strediskom formovania ukrajinskej literatúry.

Literárna činnosť v povojnovom období bola dlho hatená nedostatkom vyvinutého kultúrneho prostredia, slabosťou vlastných kultúrnych tradícii, nedoriešenosťou otázky spisovného jazyka, anachronickým lipnutím na nekriticky kultivovanom buditeľskom odkaze. Na druhej strane sa vtedajšia literárna aktivita bojazlivu vyhýbala plodným vplyvom slovenskej a českej kultúry, prijímajúc neorganicky a nekriticky len povrchne politicky motivované podnety. Charakteristickým rysom literárnej tvorby v tomto období bola deklaratívnosť, spätá s nedostatkom

jasne vyhranených a konkretizovaných ideových cieľov. Aj keď je potrebné uznať, že napríklad deklaratívne básne v buditeľskom duchu hrali v tej dobe úlohu spoločensky progresívnu, vyvinulo sa z nich postupne poňatie literatúry s prevahou oslavných prvkov, ktoré po roky hatilo ďalší umelecký vývoj.

V roku 1951 bolo vydané rozhodnutie o zavedení ukrajinčiny na školách a v kultúrnych inštitúciách ukrajinského obyvateľstva. Dosah tohto opatrenia, ktoré skončovalo s bezperspektívnym tápaním v základných otázkach, bol však znížený čisto administratívou formou jeho realizácie, jeho nevhodným spojením s inými, medzi obyvateľstvom nepopulárnymi „akciami“, ktoré prebiehali v tom istom čase. Taktiež vývoj samotnej literatúry rad rokov mal extenzívnu povahu. Prispievala k tomu jednako málo povzbudivá prax direktívneho riadenia kultúry v období kultu osobnosti, jednak fažkosti časti začínajúcich spisovateľov s problémami umeleckého remesla a s prechodom na spisovnú ukrajinčinu. Literárny almanach Dukla, v okruhu ktorého sa mala sústrediť tvorivá aktivita, dlho zotravával v zajatí miestnych konzervatívnych tradícií, všímal si prevažne regionálne problematiky a vychýbal sa otvoreným diskusiám. Značnú vinu za tento stav nesie Kultúrny spolok ukrajinských pracujúcich, vo vedení ktorého bolo málo pôchopenia pre skutočné pô'reby a možnosti vývoja miestnej ukrajinskej kultúry. Hlavným prínosom tohto prechodného obdobia bolo, podobne ako v roku 1949, vydanie dvoch prvých básnických zbierok, kvalitatívny rast literárnej tvorby, menovite prózy. S románom M. Šmajdu Triščať kryhy (Pukajú ľady, 1958) sa v tejto oblasti objavila nová kvalita: vzniklo dielo, ktoré vyburcovalo kultúrnu verejnosť k úvahám o platnosti dosiaľ uznávaných pravd o živote v literatúre.

Avšak definitívny obrat v chápaní spoločenskej úlohy literatúry a intenzity jej vlastného vývoja súvisí predovšetkým s nástupom mladšej, temer úplne vysokoškolsky vzdelanej spisovateľskej generácie. Prišla s požiadavkou lepšej organizácie literárneho hnutia, ujasnenia jeho ideových základov, vybudovania vonkajších kontaktov s celoukrajinskou, československou a svetovou kultúrou. Do obrodného procesu sa zapojili aj niektorí starší spisovatelia. Pre súvislý literárny proces, ktorý sa na tomto základe sformoval v priebehu posledných rokov, je charakteristické tak rozšírenie žánrového a tematického rozprácia, ako aj nový prístup k človeku a jeho problémom, určovaný záujmom o ludskú individualitu a neopakovateľnosť, o vnútorný svet moderného človeka s jeho osobitnými ľažkosťami a romantickou perspektívou. Tým sa nijako neznížila spoločenská angažovanosť tejto literatúry.

*

Poézia bola po roku 1945 niekoľko rokov vedúcou zložkou celej literárnej činnosti. V súvislosti s obranne buditeľskými tradíciami miestnej literatúry mala, pravda, na počiatku úzky ideový a tematický profil. Jej hlavným moživom bolo v prvých rokoch opojenie získanou slobodou; životným princípom bolo stotožnenie sa básnika s ľudom. Keď sa v našej kultúre utvrdil kult osobnosti, viedla táto identifikácia, skôr späťa so spoločenským protestom, ku konformizmu, k pritakávaniu systému existujúcich inštitúcií. U dvoch popredných básnikov tej doby, I. Macinského a F. Lazoryka, mal tento vývoj, podporovaný starou tradíciou etickej funkcie a spoločenskosti literatúry, však odlišný priebeh: zatial čo Lazoryk vdaka svojmu senzitívemu založeniu a spätosti s folklórom uchoval vo svojej

poézii istú mieru pôvodnej emocionálnosti, stal sa racionalnejší Macinský typom básnika — glosátora, ktorého osobné ja splynulo s ja inštitucionálnym a u ktorého pseudoracionálny ideologizmus prehlušil osobné plodné hodnoty. Perspektívne prvky nevniesla do vývoja ani po ruskej písaná poézia A. Karabčeša, svojím východiskom autentická, avšak svojím pojatím života a emocionálnym ovzduším (polarita lásky a nenávisti) málo podnetná.

Dogmatizmus a schematizmus päťdesiatych rokov sa s obľubou dovolával klasických tradícií kritického realizmu, avšak v skutočnosti skôr popíeral a likvidoval kritické a demokratické tradície v literatúre. Je to dobre badateľné v edíciách typu antológijí, ktoré východoslovenským Ukrajincom mali sprístupniť kultúrny odkaz dvoch hlavných národov nášho štátu (Antologija slovackej poezii, 1953; Iz českej liriki, 1954). Kritériom voľby boli v nich politické sympatie a jednoznačnosť ideovej orientácie básnikov; avantgardná a vôbec hľadajúca poézia zostávala za obzorom pozornosti.

Pre vývoj pôvodnej poézie v päťdesiatych rokoch bolo charakteristické odosobňovanie tvorivých individualít a potlačovanie progresívnych estetických tendencií. Prevažovali v nej panoramatický pohľad, prvky vo'untarizmu, verbalizmu a didaktizmu, chýbala jej nапроти tomu analýza a slobodný osobný výraz.

V polovici päťdesiatych rokov do vývoja začala zasahovať mladšia generácia básnikov. Boli tu ešte prívrženci ideológie „modrých košelí“, zjednodušujúcich život do protikladu: temná minulosť — skvelá súčasnosť a absolútne veriaca všetkému, čo o sebe tvrdila (menovite S. Makara). Avšak u väčsiny básnikov tejto skupiny sa postupne kryštalovali nové životné stanoviská. Objavovala sa lyrika vyzývavá apolitická, aj keď po formálnej

stránke tradičná (V. Hajný), alebo kolísajúca medzi počiatkami optimizmu a skepsy (J. Šelepca), či zámerne zužujúca zorné pole do básnického denníka všedných dní priemerného človeka (P. Gula).

Za počiatok nového obdobia vo vývoji našej poézie je považovaná zbierka J. Zbihleja *Zeleni neony* (*Zelené neóny*, 1964). Novým prvkom bola analytičnosť tejto poézie, zachycujúcej život v antitézach. Aj ten:o básnik zaplatil však daň zakorenennému ideálu ideovej jednoznačnosti: svoje stručné životné postrehy obvykle sprevádza logickými závermi, dubľujúcimi zmysel zobrazeného, zároveň však redukujúcimi jeho umeleckú mnohoznačnosť.

Úplne nové kvality vniesol do našej básnickej tvorby Stepan Hostiňák. Je typom mravného rigoristu, veľmi ostro pocitujúceho nesúlad medzi životnou teóriou a frázou, medzi slovami a skutkami. Chce veriť len vlastným očiam a budovať svoju životnú istotu od základov znova. To ho vedie až na okraj nihilistickej negácie uznávaných hodnôt a k ostro metaforickému videniu sveta.

Úsilie o nové životné pohľady a formálnu pôvodnosť je charakteristické pre väčšinu básnikov najmladšej generácie. Najvýznamnejší zo starších básnikov — I. Macinský a F. Lazoryk zareagovali na nové ovzdušie v našej poézii domyslením svojich organických tvorivých predpokladov: Macinský filozoficko-symbolickým prehľbením kľúčových otázok národného života a kultúry, Lazoryk vystupňovaním elegického lyrizmu v spomienkach na vlastný život.

Próza vstupovala do povojnového obdobia s ešte bezzvýznamnejšou tradíciou ako poézia: na druhej strane

sa tu ponúkal široký vejár nových obsahov. Priamočiare chápanie funkcie literatúry viedlo tiež túto k temer výlučnému zameraniu pozornosti k obsahu a námetu na úkor umeleckého stvárnenia. Čiastočne tu pôsobila skutočnosť, že väčšina prozaikov prvej generácie nemala väčšej literárnej skúsenosti a vychádzala z tradícií ľudovej vyprávačskej prózy.

Obdobia kultu osobnosti vnieslo do prózy schematické a jednostranné zobrazenie súčasného života (prevažne dedinského) v podobe sviatočného prerodu k predom určenému ideálu, k schematickému „novému šťastiu“. Pravdivejšie vyznievali poviedky s predvojnovými a vojnovými námetmi, vychádzajúce často z osobnej životnej skúsenosti ich autorov. Výraznosťou príbehov a schopnosťou podchytiť skutočné sociálne konflikty sa v tom čase vyznačovala poviedková tvorba M. Šmajdu.

Príznačným nás'edkom ideových premien, ktoré nasledovali po odstránení kultu osobnosti, bolo spomalenie rytmu vývoja prozaickej tvorby. Dočasne sa objavila vlna „schematizmu naruby“, propagujúceho rovnako neosobne a mechanicky novonastolené myšlienky. Skupina starších prozaikov sa ťažko mohla odpútať od tradičného okruhu námetov (život dediny), pohľadu na život (panoramatičnosť a chronologičnosť) a pojatí človeka (nedostatočná individualizácia a pochopenie pre zložitosť vnútorného života). Avšak hlavne zásluhou mladších spisovateľov (V. Dacej, J. Šelepec, M. Németh a iní) sa v posledných rokoch značne rozšíril tematický obzor našej prózy. Vstúpil do nej každodenný život rôznych sociálnych skupín súčasného mesta, objavujú sa i nové pohľady do minulosti (život dedinskéj inteligencie). Predmetom záujmu sa stali výslovne individuálne životné obsahy a situácie, včítane umeleckého štúdia rôznych psychických stavov. Táto tema-

tická rôznorodosť pomáha rozbíjať tradičnú jednoduchú predstavu o človekovi.

V súčasnej próze sa rysujú dva základné prúdy: popisno-etnografický, predstavovaný staršími spisovateľmi (V. Zozušák, I. Prokipčák, F. Ivančov, čiastočne J. Borolič), a psychologický, v ktorom sa hlásí zvýšený záujem o vnútornú problematiku jednotlivca. Tvorba mladších spisovateľov, prikláňajúca sa jednoznačne k druhému prúdu, má rôzne odťienky — od hľadania neschematických polôh ľudkého života pomocou tradičnej kompozície a štylizácie až po analytické štúdie psychologicky výlučného (V. Dacej) a snahu vyjadriť základné idey ľudskej existencie pomocou netradičného irreálneho a symbolického sujetu (J. Šelepec). Uprostred medzi oboma smermi stojí zrelá poviedková tvorba E. Bissovej, zaujímavá pozoruhodnou šírkou tematického záberu, využitím bohatých konkrétnych skúseností a spojením epického pohľadu na život s psychologickou prenikavosťou. Poviedky E. Bissovej a niektorých iných autorov dosiahli už úrovne, ktorá im zaisľuje dôstojné miesto v celoštátejnej poviedkovej tvorbe.

V posledných rokoch sa ako výraz postupujúcej syntézy poznatkov o živote objavil v našej literatúre román. Jeho východiskom bola klasická ukrajinská próza so silnou účasťou popisných prvkov a prevahou priamočiareho chronologického ličenia. Hrdinovia románov, ktoré vytvorili dosiaľ naši spisovatelia (V. Zozušák, M. Šmajda, N. Hnašuk), sú skôr priemernými predstaviteľmi svojich sociálnych prostredí. Avšak v jednom románe (*Lemkovia* M. Šmajdu) sa autorovi, nehľadiac k rôznym stavebným a psychologickým nedostatkom, podarilo sklbiť tragickej konfliktu o značnej potenciálnej sile a vniesť do sociálnych a rodinných rozporov predvojnovej dediny aspoň v náznakoch psychologickú hľbku osudových stretnutí.

Najmenej vyvinutá v našej literatúre je dramatická tvorba. Svoje historické korene má tento stav v nízkej úrovni divadelnej tradície na celom predvojnovom zakarpatskom území, v obmedzení funkcie divadla k naivnej zábavnosti alebo didaktizmu. Po oslobodení vznikla pre našu dramatickú tvorbu veľká možnosť založením Ukrajinského národného divadla v Prešove v r. 1945. V prvých rokoch táto scéna natoľko stimulovala miestne spisovateľské sily, že sa dramatická tvorba východoslovenských Ukrajincov vyhralila na prelome 40—50. rokov v istom zmysle úp!nejšie ako poézia a próza. Dramatická tvorba tiahla však vtedy k masívnym námetom s dominujúcim triednym konfliktom; v duchu vtedajších predstáv o človeku a o poslaní umenia bola psychologicky čierno-biela, jazykovo jednotvárska a nevedela fažiť z pokladov miestneho koloritu. Vo smere psychologického poňatia námetov najďalej dospeli hry E. Bissej z 50-ych rokov (menovite Barlih, Brloh, 1959), venované dôležitým spoločenským a politickým problémom.

Od polovice 60-ych rokov sa v našej divadelnej tvorbe prejavuje trvalá stagnácia, za ktorú nesie zodpovednosť predovšetkým nepodnetná a miestnym tvorivým možnostiam sa priamo vyhýbajúca dramaturgická prax jediného profesionálneho divadla.

Kritická činnosť v prvých povojnových rokoch mala fragmentárny ráz: prevažovali divadelné recenzie, založené na parafrázovaní obsahu a panegyrických záveroch o ideovom prínose hier. Tiež prvé knihy boli komentované

bud stiučnými informáciami alebo recenziami, všímajúcimi si temer výlučne úžitkového spoločenského významu knihy a nešetriacimi prehnanou chválou.

V období kultu osobnosti, nehľadiac na vznik stabilizovaného kádru kritikov, ešte viac prehíbila sa nepôvodnosť kritických prístupov. Kritika sa stala hlasou trúbou aktuálneho politického programu; vychádzala z pevného presvedčenia o utilitárnom a služobnom poslaní literatúry a nevenovala temer žiadnu pozornosť štýlovej osobitosti a individuálnym možnostiam autorov. Jej hodnote nie ovládal lacný ideový didaktizmus, zhodný s pojatím, bežným v tom čase i v československej a sovietskej kritike.

Nová etapa vo vývoji našej kritiky súvisí s ideovým prerodom, ktorý nasledoval po XX. sjazde KSSS. Je príznačné, že prvé podnety k prehodnoteniu úlohy literatúry a kritiky vyšli od predstaviteľov najmladšej kultúrnej generácie, študujúcej v tej dobe v Kijeve (J. Bača, F. Kováč). Skoro nato, v r. 1958, prebehla v našej tlači prvá literárna diskusia. Väčšina vystúpení bola namierená proti doterajšiemu schematickému pojatiu realizmu, proti nadvláde naivného vyprávačstva, kotviaceho vo folklorých tradíciách, za oddelenie pojmov umeleckosti a ideovosti, za cielavedomú podporu tvorivých individualistov.

Ako zákonitý dôsledok tohto prehodnotenia sa čoskoro objavil diferencovaný prístup k niekoľko práve vydaným dielam. Najcennejšia bola diskusia o poviedke F. Lazoríka Vik naš festyvalnyj (1958), týkajúca sa problému životnej pravdy v literatúre a útočiaca proti idealizácii.

Začiatok tretej etapy v rozvoji kritickej činnosti znamenali rôzne vystúpenia r. 1962 – 1963, postupne oslobozujúce kritiku od naivného sociologizovania a prená-

šajúce jej ťažisko na problémy rýdze umeniecké (A. Červeňák, I. Galajda). Ďalšie vystúpenia sa týkali celkovej koncepcie literárnej a kultúrnej činnosti (J. Bača, F. Gondor, I. Macinský, J. Šelepec). Bola v nich odsúdená regionálna uzavretosť a nastolená požiadavka tvorivého využitia vlastných kultúrnych tradícií a podnetných vonkajších hodnôt. Niektoré články a recenzie odhalili na konkrétnom materiáli dôležitú príčinu nepresvedčivosti niektorých literárnych diel v nedostatočnej pozornosti autorov k človeku ako hlavnému objektu literatúry.

Boj proti ideologickým prežitkom a fikciám sa ďalej rozvinul na spisovateľskej plenárke v r. 1965, ktorá poukázala mimo iného na falosnosť tradičných predstáv o formách prejavu ideovosti v umení. Na plenárku naviazala živá diskusia o otázkach literárnej morálky a organizáции literárnej činnosti (I. Macinský, V. Choma, F. Kováč) a otvorená polemika o niektorých literárnych novinkách (romány M. Šmajdu Lemky, N. Hnaťuka Sviati ta boži, antológie ľudových autorov Zelenyj vinočok), zameriavajúca sa z časti na dôležité dielčie problémy (rozšírenie tematického obzoru ako faktor rastu literatúry; prob'ém jednoty hodnotiacich kritérií pre diela vyrastajúce z rôznych tradícií; možnosť rôznych foriem realizmu; otázka tzv. ľudovej literatúry). Nehľadiac na tieto čiastočné úspechy nie je možné teraz vysloviť celkové uspokojenie nad stavom našej kritiky. Nie všetky zaujímavé diela sa dočkali primeraného ocenenia; slabo je vyvinutý typ statí, hodnotiacich celkové výsledky vývoja v jednotlivých žánroch a iných vývojových komplexoch a typ analytických rozborov, zameraných k dielčím problémom ideológic, výstavby a štýlu diela. Napriek tomu sa už teraz v našej kritike vyhralilo niekoľko rôznych prístupov, predstavovaných jednotlivými autormi: kritika

evolučno-dialektická, štruktúrno-estetická, ideovo-moralistická, ideovo-sociologická. Prejavy vulgárno-sociologického hodnotenia literatúry stoja dnes už na okraji nášho literárneho života. Naopak, možno bez nadsádky tvrdiť, že najlepšie vystúpenia našich kritikov dosahujú dnes úrovne najlepších výsledkov celoukrajinskej kritiky.

*

Problém jazyka vzhľadom na neujasnenosť tejto problematiky v celom predchádzajúcim vývoji má v našej literatúre veľmi dôležitú úlohu. Prvé povojnové roky boli zasažené bilingvizmom, paralelným používaním ruštiny a ukrajinčiny ako jazyka umeleckej literatúry. Po odstránení tejto dvojkoľajnosti v r. 1950–1953 sa tvorba literatúry, písanej po ukrajinsky, poberala dvomi rôznymi jazykovými cestami. Časť spisovateľov vychádzala pri výstavbe svojho literárneho prejavu zo skúseností nárečí; pre iných bola východiskom ruština, transponovaná do ukrajinčiny pomocou slovníka, a príklad súčasných diel ukrajinskej sovietskej literatúry. Pre túto skupinu bolo po dlhý čas príznačné používanie jazykových prostriedkov v ich invariantnom, neutrálne normatívnom význame, čo samozrejme obmedzovalo výrazové bohatstvo a funkčnosť ich jazyka. Avšak i spisovatelia, vychádzajúci z nárečí, dlho nevedeli úcelne ťažiť z ich pôdkladov. Až v poslednom čase, menovite u mladších aut orov, možno pozorovať vedomú prácu s jazykovým materiálom, smerujúcu k jeho funkčnému štýlistickému využitiu. V miestnej jazykovej situácii to vedie neraz k funkčne motivovanému alebo i nemotivovanému porušovaniu noriem spisovnej ukrajinčiny.

THE LITERATURE OF THE EAST-SLOVAKIAN UKRAINIANS

The Ukrainian national group in Czechoslovakia includes about 80 000 inhabitants living on the compact but diversified territory in the very extreme North-East of Slovakia, in the mountainous region along the Polish and Soviet frontiers. The ethnological character of these, in earlier historical periods little inhabited regions, was the result of pastoral colonisation expanding from the East over the Carpathian ridges in the course of the fourteenth and fifteenth century and the extensive agricultural settling activity of the next two centuries.

In the later Middle Ages Eastern Slovakia was already a rich and culturally developed country with the important trade routes from Hungary to Poland crossing its territory. Under the conditions of the close symbiosis with the other nations living in this region (Slovaks, Poles, Germans from the Zips), the Ukrainians settled in this area also developed a rich popular culture with individual features. At the end of the 18th century, the beginning of Slavic revival, the educational level of the local population was higher than in many other Ukrainian regions. At that time quite a number of famous scientists and artists were of East-Slovakian Ukrainian origin. After studying at the Slovak and Hungarian universities they worked even in Galicia and Russia (for instance the first Rector of the University of Petrograd, the Lawyer M. Baludjanski, the Philosopher P. Lodus and others). Later on the cultural development of the Ukrainian region was, however, more or less frustrated for long decades under the influence of the sterile cultural conception resulting from the one-sided social structure of the local intelligentsia and its limited historical connection with the Ukrainian area. Under conditions in which the clerical culture had supremacy, the traditional feeling of belonging to the East-Slavonic ethnographical unit and to the Eastern church grew into so-called "Moscowphilism", i. e. an orientation towards the reactionary elements in Russian culture, whose language was considered to be the direct descendant of the traditional religious and cultural language — the Church Slavonic

language. While in the other parts of the Ukraine a strong tendency towards national revival developed on the basis of the colloquial language and special historical traditions during the entire 19th and 20th centuries, the culture of the East Slovakian Ukrainians remained bound to the sterile, feudal religious traditions. It was foreign to the people and its interests and, therefore, easily became a victim of expanding Hungarian influence. The only more essential event in its development was the fact that in the fouries and fifties of the last century the activity of a group of educated people concentrated in the diocese seat of Prešov around the enlightened canon, pedagogue, historian and writer Alexander Duchnovič, who even organised a literary society and published several compilations of local literary works. These efforts were soon annihilated because of a political situation which became extremely unfavourable for the Slavs in Hungary after the secession of Hungary in 1867 on the one hand and because of a lack of perspectives in their own cultural program on the other hand, as they were separated from the development in the rest of the Ukrainian areas and fell back on the so-called „ja-zychiye” — an artificial written language created of elements belonging to the Church Slavonic, Russian and local dialect.

The situation did not even change after the foundation of the independent Czechoslovak state, nor in the period between the wars (1918—1939) when, contrary to the more Eastern regions of Subcarpathian Russia (Transcarpathian Ukraine), the cultural activity did not liberate itself from the control of the retrogradely thinking church circles. Up to 1945 this region only had a few periodicals of a general type and some not very active cultural societies. It had no organised cultural activity and no up-to-date cultural workers. Only few literary works were published

For the Ukrainian population living in Eastern Slovakia the new Czechoslovak state constituted in 1945 meant the first great emancipation chance in history. An organisation representing the Ukrainians, a national education, some newspapers and periodicals, a professional theatre and later an Ukrainian department on a University were founded and started to develop the local intelligentsia. After the first few post-war years the situation was complicated by the fact that the local culture developed on a bilingual basis — the Russian and the Ukrainian — and the Russian trend was prevailing as its tradition was stronger. Finally in 1951, state and Communist Party bodies issued directives for the introduction of the Ukrainian language in the local schools and cultural institutions. The decision lost much of

its effect by the administrative way of its introduction during the period of the personality cult but, nevertheless, proved to be a correct one in the years to come. An entire system of institutions furthering the manifold cultural development of the Ukrainian population was founded in the Prešov district on the basis of this decision. Some of them are: a Cultural and Educational Union (KSUT), a Museum in Svidník, a singers' and dancers' group, a department for the Ukrainian language and literature at the Prešov University, a publishing house, the Ukrainian branch of the Slovak Writers' Union, three periodicals (a weekly, a monthly of the review type and a quarterly literary almanach „Dukla“ issued every two months in magazine form since 1966). The number of local university graduates has considerably grown.

Literary life of the post-war period suffered during the first years from a lack of able collaborators and its organisation was not unified. It therefore limited itself to sporadic articles in periodicals (only two books by local authors were published till 1950). A livelier activity started with the inauguration of the Ukrainian group of the Slovak Writers' Union (1952) and the literary almanach Dukla (1953). This, of course, happened in the period of the personality cult in which literary work suffered from the utilitarian, educational and pedagogical function it was to fulfil. In the first years of organisational stabilisation (till about 1958), the growth of Ukrainian literature in Czechoslovakia, therefore, had a mainly extensive character: many books were published (31 titles, mainly short stories, till 1957), but few of them reached the desirable literary level. Two factors stood in the way of the development of valuable literary work: the writers were not well prepared (most of them were former village teachers without higher education) and the ideological conception was not clear (they still adhered to the idea that literature had a revivalist task and avoided stimulating outer influences). The poetry of that period reflected the naive joy over the gained freedom and identified the poet with the people — typical for revivalists — and then lost itself in ideological conservatism, verbalism and pseudodidacticism which depersonified the creative individuality and suppressed the progressive aesthetic tendencies. Under the influence of straight-forward conceptions on the social part literature had to play, prose writers concentrated their attention nearly totally on the contents and developed mainly country-side stories in the spirit of folkloristic tales. Present-day life was described very schematically as a joyful transition from the „bad past“

to the „happy future“; more truthful was only the style creating stories with pre-war and war-time topics. The black-and-white nature of the characters, the inability to work with psychologically individualised language, penetrated also into the drama, the development of which was stimulated by the existence of a permanent professional theatre. Literary criticism was mainly understood to be a means of education and a tool for political persuasion.

The change in the whole atmosphere of Czechoslovak culture following the 20th Congress of the Communist Party of the Soviet Union introduced new activity into the literary life of the Ukrainians in Czechoslovakia. Typical is the fact, that the first writers to express the new ideas in 1958 were the representatives of the younger creative generation who at that time were studying in Kiev. The group of young authors voiced the demand that the literary movement be better organised, that the ideological foundations be clarified and that contacts be established with the cultural development in the entire Ukrainian area, in Czechoslovakia and in the whole world. At the same time M. Šmajda published his novel „Trischat kryhy“ (The ice is breaking) in which he very frankly discussed present-day key problems. The novel started a very lively discussion on the part literature had to play and on its relation to the reality of life.

In the years to come, the representative of ideological and aesthetical progress was mainly poetry. New attitudes to life were crystallising here (such as attention to real every-day life, rediscovering nature, individual reflexes, leading sometimes even to scepticism). The most important representative of this movement, which replaces description, deduction, and ideological apriorism by analysis, metaphysical rediscovery of the world and revision of everything obvious and mentally valid, is the young poet S. Hostyňák and his younger colleagues. Under the influence of these tendencies two more important poets of the older generation — I. Macinský and F. Lazorky — are also looking for new, more individual contents and expressive forms either in philosophically symbolic expression of the important questions of human and national existence or in the graduation of their elegiacal lyricism.

Two currents can be observed in prosa works at present: the descriptive ethnographical one and the psychological one. The first one is represented by the older writers' generation who find it difficult to abandon the traditional circle of subjects (village problems), their outlook on life (panorama, chronology) and conception of man (lack of understanding for human individuality). The most

important writer of this trend is M. Smajda who in 1964 succeeded in his novel „Lemky” to give at least an outline of the great tragic contradictions strangling the life of these villages before the war. The new trend widens considerably the topical horizon of the short stories: the ordinary life of various groups of town inhabitants entered them, new views into the past were opened up. The subject of interest for the younger prose writers (such as V. Dacej, J. Šelepec, M. Nemet) is now the real individual life contents and situation progressing up to studies of border states and psychological specificities; some attempts were also made to express the basic ideas of human existence by means of irrealistic and symbolic topics. Between these two directions there is the mature creative story of Eva Biss, interesting in its width of topical description and the successful combination of epic volume and psychological insight in her work.

Criticism now gained an important place in our literary life. It analyses on the one hand the purely artistic problems and on the other hand it tries to deepen the ideological interpretation of the values in the local and in the entire culture of the Ukraine from an antidogmatical point of view. This fact even arose interest and respect in the Soviet Ukraine.

The latest development in the literature of the Czechoslovak Ukrainians is characterised by the growth of the creative artists, by a wider range in genre and topic, especially, though, by a new approach of man and his problems, by higher interest in human individuality and uniqueness, in the difficulties and romantic perspective of present-day man. Moving closer to the tendencies of literary world development does not mean that our literature gives up its specific social task in the given circumstances; it only wants to serve man and the nation in a new and in the only way which in our time enables it to do so.

Зміст

Вступ	5
Історичні передумови (<i>I. Мацінський</i>)	7
Загальні тенденції літературного розвитку (<i>B. Хома</i>)	28
Поезія (<i>A. Червеняк</i>)	43
Проза (<i>Ю. Бача</i>)	60
Драма (<i>O. Рудловчак</i>)	81
Критика (<i>O. Зілинський</i>)	93
Мовні питання (<i>Й. Шелепець</i>)	102
Бібліографічні покажчики	109
Окремі видання художньої літератури (<i>O. Зілинський</i>)	109
Критична література (<i>A. Пестременко</i>)	115
Literatúra východoslovenských Ukrajincov 1945— 67 (résumé v slovenčine, zost. O. Zilinskýj)	139
The Literature of the East-Slovakian Ukrainians (O. Zilinskýj, translated by <i>Herta Kohnová</i>)	152

О. Зілинський і кол.

Література чехословацьких українців

Видало Словашське педагогічне видавництво
в Братиславі
Відділ української літератури в Пришеві

як свою 186 публікацію

Відповідальний редактор Юрій Кундрат
Коректор Мирослав Немет
Технічний редактор Іван Фіркаль

12/17 — Ухвалено постановою СОКК № 1268/І-65 — Перше видання — Тираж 870 — Рукопис здано на виробництво в грудні 1967 року — Видруковано у вересні 1968 р. — Папір 5154-01. 80 гр. — Видрукували Східнословашкі друкарні, м. п. Кошице, завод Прешов — Шрифт гармонід Колектив

Стор. 159 — АЛ 7,553 — ВА — 7,557

67—429—68 Кчс 13,— о.

O. Zilinskyj a kol.

Literatúra československých Ukrajincov

Vydalo Slovenské pedagogické nakladatelstvo
v Bratislave
Odbor ukrajinskej literatúry v Prešove

a k o s v o j u 1 8 6 p u b l i k á c i u

Zodpovedný redaktor Juraj Kandrát
Korektor Miroslav Nemeth
Technický redaktor Ivan Fiškař

12/17 — Schválené výmerom SÚKK č. 1268/I-65 — Prvé vydanie — Náklad 870 — Rukopis zidaný v decembri 1967 — Vytláčené v septembri 1968 — Papier 5154-01, 80 gr — Tlačili Východoslovenské tlačiarne, n. p. v Košiciach, závod Prešov — Typ písma garmond Kolktív

Str. 159 — Ali 7,553 — VII 7,557

67-429-68 Kčs 13.— v.

403/22 855

12/17 67—429—68 Kčs 13,— v.
 403/22 855